
Kernkracht

Over doe-democratie in het landelijke gebied

Ted van de Wijdeven
Laurens de Graaf

November 2014
Tilburgse School voor Politiek en Bestuur
(Tilburg University)

Inhoud

DEEL I - VIER VERHALEN

Hoofdstuk 1: INTRODUCTIE	5
Hoofdstuk 2: MOOI STRATEN – “Maak het concreet en maak verbinding”	15
Hoofdstuk 3: LEEFBAARHEIDSGROEP GEMONDE – “Alleen ga je snel, samen kom je verder”	27
Hoofdstuk 4: DE SPILL VAN LIEMPDE – “Metselen met mensen”	35
Hoofdstuk 5: BEWONERSCOÖPERATIE BIEST-HOUTAKKER – “Iedereen kan iets”	43

DEEL II - ANALYSE EN REFLECTIE

Hoofdstuk 6: BEWEGING VAN ONDEROP BEGREPEN	61
Hoofdstuk 7: KRITISCHE REFLECTIES	71

BIJLAGEN

Gesprekspartners	79
Bronnen	81
Samenvatting	87

HOOFDSTUK 1: INTRODUCTIE

Voor u ligt het eindrapport getiteld 'Kernkracht - over doe-democratie in het landelijke gebied'. Het is vervaardigd in opdracht van het Streekhuis Het Groene Woud, Het Huis van de Brabantse Kempen en de Provincie Noord-Brabant. Dit in het kader van het EU Interreg 4-programma 'Rural Alliances', waarvan één van de doelen is om kennis over alliance building te ontwikkelen, uit te wisselen en te verspreiden in het landelijk gebied. Deze publicatie is een van de resultaten van een meerjarig interactieonderzoek naar doe-democratie in het landelijk gebied. Meer precies: naar hoe burgers en ondernemers zélf vorm en inhoud geven aan leefbaarheidsverbetering van hun dorp.

Initiatieven in landelijk gebied

"Brabander neemt het over van gemeente", kopt de Volkskrant in augustus 2013.¹ De gemeenten trekken zich terug uit geldgebrek en de Brabantse burgers nemen op hun beurt 'het heft in handen', zo wordt geconstateerd in het artikel. En, zo stelt de verslaggeefster: *"Brabant blijkt een levendige proeftuin voor de doe-democratie."* Het artikel haalt hierbij enkele inspirerende voorbeelden aan uit het gebied het Groene Woud, waaronder het initiatief 'schone paden' en 'Oisterwijk 800'.

Over wat nu dé koplopers of meest interessante proeftuinen zijn, kan natuurlijk van mening worden verschild.² Maar de stelling dat Brabant in ieder geval één van de levendige proeftuinen voor doe-democratie is, lijkt vooralsnog geen overdrijving (Het PON, 2013). Diverse Brabantse 'initiatieven van onderop' hebben de afgelopen jaren nationale en internationale aandacht gekregen en worden regelmatig aangehaald in pers en publicaties. Bovengenoemde initiatieven in de Volkskrant zijn daar voorbeelden van, maar denk bijvoorbeeld ook aan de zorgcoöperatie in Hoogeloon en de Coöperatie Esbeek (beide partner in Rural Alliances).³ Daarnaast heeft de afgelopen jaren ook een waaier aan Brabantse initiatieven via diverse publicaties bredere aandacht gekregen (Baetens, 2013; Cox *et al.*, 2013; Ostaijen, Horlings & Van der Stoep, 2010; Spapens, 2012; Spapens, 2013;). En een eerste (niet uitputtende) inventarisatie heeft masterstudent Charlotte Henst meer dan 200 burgerinitiatieven in Brabantse gemeenten opgeleverd (Henst, 2014).

De voorliggende publicatie 'Kernkracht - over doe-democratie in het landelijk gebied' is een publicatie waarin we op basis van uitgebreid onderzoek actuele cases van doe-democratie in het Brabantse landelijke gebied 'van binnenuit' laten zien. Centraal in deze studie staan namelijk vier verhalen (deze worden verderop kort geïntroduceerd) van Brabantse initiatieven 'van onderop' waarin burgers en on-

¹ Bolwijn, M. (2013). *Brabander neemt het over van gemeente – Rapportage 'doe-democratie' in Noord-Brabant*. In Volkskrant, maandag 26 augustus 2013. pag. 10-11.

² Zo is er bijvoorbeeld in Limburg de 'Proeftuin Zelfsturing' (Custers & Schmitz, 2012) en heeft het SCP (Van Houwelingen *et al.*, 2014) recentelijk een onderzoek gepubliceerd waarin vijf Nederlandse gemeenten belicht worden die zich bestuurlijk in spannen om burgers te activeren en een voorbeeld kunnen zijn voor andere gemeenten (Berkelland, Emmen, Peel en Maas, Zeist en Schouwen-Duivenland).

³ zorgcooperatie.nl, esbeek.eu

dernemers in de lokale gemeenschap zelf publieke vraagstukken aanpakken. Met andere woorden: uitingen van hedendaagse doe-democratie, een vorm van democratie waarin juist (mee)doen belangrijk is, en het niet louter gaat om (mee)praten. Burgers laten in de doe-democratie door concrete activiteiten zien waar ze staan en geven door hun inzet en initiatieven richting aan een in hun ogen betere samenleving (Van de Wijdeven, 2012).⁴ Dat doen zij overigens regelmatig in afstemming of coproductie met (overheids)instanties, zoals we later zullen zien, maar de *drive* in de vier cases komt toch echt vanuit de lokale gemeenschap zelf.⁵

Doe-democratie en productieve interactie

Het thema van de doe-democratie, de ‘eigen kracht’ van de burger en de vermeende verschuivingen tussen samenleving en overheid (al dan niet geduid als een verschuiving van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving), zijn ook actuele landelijke (beleids)thema’s. Zo heeft het kabinet Rutte II in juli 2013 een kabinetsnota ‘De Doe-Democratie’ het licht laten zien, waarmee het analytisch-descriptieve begrip een politiek-prescriptieve lading kreeg: de doe-democratie zou actief bevorderd moeten worden. Het kabinet reageerde met die nota overigens op een oproep van (maar liefst) negen adviesraden die gezamenlijk om meer beleidsaandacht voor burgerbetrokkenheid en vermaatschappelijking vroegen.⁶ Diverse nationale adviesraden hebben de afgelopen jaren ook onderzoeken en adviezen gepubliceerd over burgerkracht, doe-democratie en aanverwanten (WRR, 2012; Rob, 2012; Awt, 2014; SCP 2014; RMO 2013, PBL 2011), waarmee het thema niet meer weg te denken lijkt uit het huidige bredere debat over de relatie burger-overheid. Met de onderhavige publicatie willen wij aan dit debat en aan de hieraan verbonden *body of knowledge* ook een bijdrage leveren. We willen met dit rapport een (nog) beter begrip ontwikkelen van ‘productieve interacties’ tussen actieve burgers onderling en in relatie tot (overheids)instanties – gezien vanuit het perspectief van de initiatiefnemers.

De kernbegrippen die in dezen vanuit de adviesrapporten (en bredere literatuur) naar voren komen zijn toch vooral ‘loslaten’ en ‘vertrouwen’ (zie onder meer Van de Wijdeven et al., 2013). Maar ook ‘faciliteren’, ‘improviseren’ en ‘maatwerk’ zijn veelvoorkomende termen als het gaat om het (gewenste) handelen van eigentijdse overheden in relatie tot de moderne ‘netwerksamenleving’ (vgl. Denktank VNG, 2013; Boutellier, 2011). De burger is zagezegd aan zet, en de (overheids)instanties ondersteunen waar gewenst. Maar hoe ziet dat ‘aan zet zijn’ er nu daadwerkelijk uit? Vanuit welke logica worden initiatieven opgezet en ontwikkeld door burgers? Goed begrip hiervan helpt instanties, zo menen wij, om het aansluiten bij en faciliteren van initiatieven beter in de vingers te krijgen. Aan het

⁴ Dat wil overigens niet zeggen dat er helemaal niet overlegd wordt. Er wordt wel degelijk gediscussieerd, afgewogen en gereflecteerd rondom de actie. Maar dit staat in hoge mate ten dienste van het doen.

⁵ In hoeverre deze cases ‘typisch Brabants’ zijn is overigens niet de hoofdvraag van dit onderzoek (als we dat wilden weten, zouden we een vergelijkend onderzoek moeten uitvoeren).

⁶ Dat waren de WRR, Rob, Rmo, AwT, RvC, OR, AvV, Rli en RvVZ.

eind van de publicatie formuleren we ook enkele concrete handelingsperspectieven voor betrokken partijen.

Landelijk gebied in verandering

Een derde lijn die door deze publicatie loopt is die van 'het landelijke'. Deze publicatie richt zich – zoals de titel reeds aangeeft – op initiatieven van doe-democratie in de *landelijke* context.

Het landelijke gebied biedt veel: mensen wonen er ruimer en groener dan in de stad, en er is in verhouding minder ervaren geluidsoverlast, stankoverlast, criminaliteit en verloedering (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Maar het landelijk gebied kent ook enkele eigen vraagstukken (Salverda, Pleijte & Van Dam, 2014, Horlings, 2010). Zo trekken in veel kleine kernen de jongeren weg (en blijven ook weg), sluiten veel boerenbedrijven hun deuren en wordt er gezocht naar nieuwe vormen van samenleven tussen de traditionele en nieuwe bewoners ('import'). En een auto is in het landelijk gebied geen overbodige luxe, zeker in de kleine kernen, omdat veel voorziening buiten het dorp te vinden zijn en het openbaar vervoer doorgaans een weinig aantrekkelijk alternatief biedt (zie ook Boelhouwer, 2013; Thissen & Loopmans, 2013).

Juist ook het sluiten van de publieke voorzieningen in de eigen omgeving (door onder meer schaalvergroting) is een gevoelig onderwerp in veel kleine kernen.⁷ Het doet velen pijn als de lokale basisschool wegens te weinig kinderen met sluiting bedreigd wordt, of als ouderen voor verzorging naar een ander dorp moeten. Ook het sluiten van het laatste café van het dorp, of het leeg staan van het (beeldbepalende) kerkgebouw, zijn zaken die veel bewoners in de kleine kernen bezig houden – vooral ook de mensen die er al langer wonen.

Tegelijkertijd wordt er veel verwacht van het aanwezige reservoir aan burgerkracht in die kleinere kernen. Overheden trekken zich (onder meer door bezuinigingen) terug en kijken verwachtingsvol naar de burger. Die hoge verwachting is deels ook begrijpelijk: dorpsbewoners zijn meer dan de stedelingen bereid om zich in te zetten voor hun leefomgeving (Vermeij, 2013a). En juist veel bewoners uit de kleine kernen voelen zich ook aangesproken door het appel op de zelf- of samenredzaamheid. Het idee van een zelfsturende dorpsgemeenschap spreekt veel actieve plattelandsbewoners aan, en wellicht is dat omdat kleine dorpen van oudsher op zichzelf waren aangewezen, zo suggereert het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (Vermeij, 2013b; zie hierover ook Van Xanten, 2011). Maar 'op de bewoners van de kleine dorpen komen wel heel veel nieuwe verantwoordelijkheden af', zo constateert hetzelfde SCP tegelijkertijd ook enigszins bezorgd (Vermeij, 2013b p. 299).

⁷ Op de consequenties van schaalvergroting bestaan overigens twee verschillende perspectieven (Thissen & Loopmans, 2013). Het wat sombere perspectief is dat door de afname van voorzieningen de leefbaarheid in het dorp daalt, wat weer krimp in de hand zou werken en het dorp langzaam maar zeker in een neerwaartse spiraal zou brengen. Het dorp wordt vanuit dit perspectief vooral beschouwd een autonome eenheid. Een wat optimistischer perspectief gaat uit van een regionale oriëntatie van de bewoners van het platteland en van hun toegenomen mobiliteit. Vanuit dit perspectief is het dorp vooral een woondorp (Thissen & Loopmans, 2013).

Deze rapportage wil door gedetailleerd in te zoomen op vier kleine(re) Brabantse kernen, juist ook begrijpen hoe de doe-democratie in de landelijke context werkt en daarmee ook wat de dilemma's en vraagstukken zijn waar de actieve burgers tegenaan lopen. Dat die inzet op het platteland over het algemeen groter is dan in de stad, mag dan zo zijn, de inzet is echter geen vanzelfsprekendheid, zo blijkt uit onderzoek van onder meer Müller (2012). De manier waarop de lokale overheid aan haar faciliterende, enthousiasmerende en/of stimulerende rol(len) invulling geeft, blijkt hier een zeer belangrijke factor voor de burgers in hun keuze om zich al dan niet in te zetten (Müller, 2012, p. 3). Hiermee is ook weer de link gelegd met het vorige punt: wat zijn dan in de ogen van de doeners in dezen productieve interacties, niet alleen tussen burgers onderling, maar ook in relatie tot de lokale overheid?

Dit 'doe het zelve' van actieve burgers om een bijdrage te leveren aan de (lokale) publieke zaak is overigens niet uniek voor het landelijke gebied in Nederland. Dit is ook een van de aanleidingen voor verder onderzoek en samenwerking in het kader van het Europese Interreg 4-programma 'Rural Alliances'. Ook in andere (platte)landen trekken mensen gezamenlijk op en nemen initiatief om bovengenoemde vraagstukken voor een leefbaar platteland het hoofd te bieden. Rural Alliances heeft in zes (Noord-Europese) EU-landen twaalf samenwerkingspartners, waarvan de Streekhuizen Het Groene Woud en Het Huis van de Brabantse Kempen er twee zijn.⁸ Deze partners willen in Rural Alliances samen aan de slag met bewoners en ondernemers van het platteland, om hun eigen streek tot een 'aan-trekkelijk, gastvrij en vitaal gebied' te maken, dat 'gonst van de activiteiten en een stabiele toekomst biedt voor alle inwoners'. *Alliance Building*, en een beter begrip daarvan, is een belangrijk onderdeel van het Rural Alliances-project.⁹ De vier verhalen met bijbehorende analyse die we in dit onderzoek optekenen, sluiten hier op aan.

Begrijpen van bewegingen van onderop

Vier verhalen over de doe-democratie in het Brabantse landelijk gebied vindt u in deel één van dit rapport. Wij hebben over een periode van één tot anderhalf jaar vier initiatieven gevolgd, soms van heel dichtbij, soms van wat verder weg. Het gaat om 'Mooi Straten' in Straten (gemeente Oirschot), de Leefbaarheidsgroep in Gemonde (gemeente St-Michielsgestel), SPPIIL in Liempde (gemeente Boxtel) en de Bewonerscoöperatie in Biest-Houtakker (gemeente Hilvarenbeek). Bij de initia-

⁸ De tien andere partners zijn: Brecon Beacons National Park Authority (UK), University of Wales, Trinity Saint David (UK), Boerenbondvereniging voor Projecten vzw (BE), Vlaamse Landmaatschappij (VLM) (BE), Gemeente Lochem (NL), Philipps Universität, Marburg (DE), South Kerry Development Partnership Ltd. (IE), Mayo County Council (IE), Maison de l'Emploi, du Développement, de la Formation et de l'insertion de Pays de Redon-Bretagne Sud (MEDEFI) (FR), Laval Mayenne Technopole (FR).

⁹ "We want to find a blueprint of the essential ingredients that make for a rural self-supporting enterprise. (...) Creating partnerships within community alliances will be pioneered in 10 distinct rural areas in 5 different EU countries as part of the Rural Alliances project. What makes these partnerships work?", zo is te lezen op de website van Rural Alliances (<http://www.rural-alliances.eu/alliance-building.aspx>).

tieven ligt de sterkste trekkracht, de *drive*, bij burgers en/of ondernemers. Andere instanties, waaronder de lokale overheid, zijn wel betrokken bij de initiatieven, maar hebben niet de *lead*; de initiatieven zijn echt *bottom-up* bewegingen. De initiatieven hebben daarnaast een sterke doe-component. Het zijn doorgaans handelingsgerichte initiatieven, waarbij burgers/ondernemers zaken op een concrete wijze willen aanpakken en veranderen.

Voor een analytische plaatsbepaling van de cases vooraf kan de driedeling zoals door het PON gehanteerd (Den Hartog, 2012) ook behulpzaam zijn.¹⁰ Zij maken een onderscheid in *meedenken*, *meedoen* en *zelf doen*. Bij meedenken gaat het om vormen van beleidsparticipatie en interactieve besluitvorming: burgers participeren in de beleids- en besluitvormingsprocessen van instituties (De Graaf, 2007). Meedoen refereert aan participatie in het maatschappelijk verkeer, denk aan mantelzorg vrijwilligersinzet (bij onder meer verenigingen) en ontmoetingen in de publieke ruimte. Zelf doen verwijst naar maatschappelijk initiatieven, waarbij burgers zelf het heft in handen nemen om een bepaald doel na te streven (Van de Wijdeven, 2012, Hilhorst & Van der Lans, 2013). De vier cases die u in het hart van deze publicatie zult vinden, zijn allen vooraleerst uitingen van 'zelf doen' (maatschappelijke initiatieven). Zij zijn doorgaans wel verbonden, zoals u straks kunt lezen, met de twee andere vormen van participatie. Maar de praktijken die wij beschrijven starten vanuit het domein van 'zelf doen'.

Alvast een korte introductie van elk van de vier:

1. *Mooi Straten*. In het gehucht Straten sloegen hebben vier initiatiefnemers nagenoeg de hele gemeenschap gemobiliseerd, om te verkennen welke richting het op moet. Het is langzaam maar zeker een breed gedragen beweging geworden, waarin boeren en burgers samen concrete projecten oppakken om een 'mooi(er) straten' te realiseren, waaronder opruimdagen, het plaatsen van een AED en tientallen zelfgemaakte landpoorten in de omgeving.
2. *Leefbaarheidsgroep Gemonde*. In het Brabantse kerkdorp Gemonde trekken jongeren weg en neemt de vergrijzing toe. Ook staan de lokale voorzieningen onder druk. Dit verhaal gaat over leefbaarheid in een klein dorp, waar tien actieve bewoners (georganiseerd onder de naam Leefbaarheidsgroep Gemonde) in samenwerking met de Gemondse gemeenschap, maar ook samen met de gemeente Sint-Michielsgestel optrekken en hun schouders zetten onder zestien projecten. Het is het verhaal van een zoektocht naar draagvlak, niet alleen binnen de lokale gemeenschap, maar ook bij instanties zoals het bisdom.
3. *De SPPiLL van Liempde*. Dit verhaal gaat over het ondernemers- en bewonersinitiatief SPPiLL: Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde. Deze casus laat zien hoe initiatieven vanuit een groep ondernemers in samenwerking met de lokale gemeenschap en de gemeente Boxtel tot wasdom zijn gekomen. Het gaat naast leefbaarheid ook om het aantrekkelijker maken van het dorp Liempde voor toerisme en recreatie in en rondom Het Groene

¹⁰ Het PON heeft zich hierbij overigens laten inspireren door de WRR (2012).

Woud. De samenwerking ging echter niet vanzelf. Er is heel veel energie voor nodig geweest en hobbels moesten worden genomen.

4. *Bewonerscoöperatie Biest-Houtakker*. In maart 2014 is in het dorp Biest-Houtakker een nieuwe multifunctionele accommodatie (mfa) geopend. Deze biedt onder meer ruimte aan de basisschool en kinderopvang, en is ook het nieuwe 'thuis' voor veel Biestse verenigingen. Vanuit de in 2012 opgerichte Bewonerscoöperatie Biest-Houtakker hebben de Biestenaren de ontmoetingsruimte ('Ome Toon') in het pand zelf vorm gegeven en nemen ze vanaf maart 2014 ook zélf de exploitatie ervan ter hand. De Biestenaren bouwen samen, en in coproductie met diverse (overheids)instanties, aan de leefbaarheid van hun dorp. De case laat zien hoe ze dat de afgelopen jaren hebben aangepakt.

Bij de bestudering van bovenstaande praktijken hebben we vier vragen leidend gemaakt:

- 'Hoe ziet de doe-democratie in landelijk gebied eruit?', meer precies: 'Wat zijn de *essentialia*, de noodzakelijke ingrediënten, van dergelijke bewegingen van onderop?
- 'Wat zijn aanvullende *bevorderende factoren* voor initiatieven in de lokale doe-democratie?'
- 'Wat zijn *valkuilen en implicaties*?'
- 'Wat zijn *concrete aanbevelingen*?'

Samenvattend, ons doel bij de beantwoording van deze vragen is aan de hand van vier actuele cases vooraleerst van binnenuit te beschrijven en begrijpen hoe doe-democratie in het landelijke gebied werkt. Daarbij richten we ons op (al dan niet) productieve interactiepatronen tussen burgers onderling en tussen burgers en (bestuurlijke) instituties. Daarmee willen we tevens begrijpen welke dilemma's en vraagstukken dit voor burgers en ondernemers oplevert – en hoe onder meer overheden hierop reageren (welke rol nemen ze aan?). Tot slot willen we enkele handelingsperspectieven bieden voor de verschillende betrokkenen bij doe-democratie praktijken. De leidende vragen worden beantwoord in deel twee van het rapport: 'analyse en reflectie'.

De onderzoeksaanpak

Zoals in de *lead* van dit introductiehoofdstuk te lezen is, is deze publicatie een van de resultaten van een meerjarig *interactieonderzoek*. Dat vereist wellicht enige uitleg. De kern van interactieonderzoek is kortgezegd 'het begrijpen van interacties door interacties'. Om de interacties in en rondom burgerinitiatieven te begrijpen gaan we de interactie als onderzoeker ook daadwerkelijk aan met de mensen in de burgerinitiatieven. We nemen geen afstandelijke positie in, maar zijn frequent ter plekke, en betrokken bij wat daar gaande is. Naast het begrijpen (het juist interpreteren) van wat er gaande is, is leren ook een belangrijke doelstelling (zie ook: Hendriks, 2003; Zouridis, 2003). Het doen van onderzoek gaat dan hand

in hand met procesbegeleiding, advisering en coaching. Dit werd, zo begrepen wij vanuit de cases, ook gewaardeerd. De leerervaringen zijn dan ook direct en wederzijds: terwijl wij als onderzoekers leren van wat wij zien en horen, kunnen andere betrokkenen leren wat wij als onderzoekers (ook al tussentijds) ‘teruggeven’ vanuit ons onderzoek en eerdere onderzoekservaring. We zijn ons er overigens van bewust dat de uitvoering van een dergelijk interactieonderzoek invloed heeft op de situatie die wordt onderzocht (zie ook: Zouridis, 2013). Het voordeel van interactieonderzoek is, naast het tussentijds ‘leren door interactie’, echter dat het meer concrete en levensechte resultaten oplevert dan bij onderzoek dat in de veilige omgeving van een academische instelling wordt uitgevoerd. Dit wordt binnen de sociale wetenschappen dan ook wel *thick description* genoemd. De beschrijving en analyse van de onderzochte praktijken, zoals opgetekend in dit rapport, zien wij overigens ook niet als een (eind)punt, maar eerder als een komma. We hopen dat dit rapport mensen uit de onderzochte – maar ook aanverwante – praktijken uitnodigt tot verdere reflectie op de dynamiek en dilemma’s van doe-democratie in het landelijk gebied.

In totaal zijn, in overleg met beide streekhuizen en de provincie, voor het interactieonderzoek vier cases geselecteerd. Hierbij zijn de volgende caseselectiecriteria gehanteerd. Het moest gaan om maatschappelijke initiatieven, geïnitieerd door bewoners en/of ondernemers. Het initiatief moest plaatsvinden in het Brabantse landelijke gebied. Zover op voorhand te beoordelen was hebben we initiatieven geselecteerd die varieerden in levenscyclus, dus initiatieven die vrij nieuw waren, maar ook initiatieven die al (enkele) jaren liepen. Ook hebben we rekening gehouden met variatie in dorpsgrootte, maar ons wel beperkt tot ‘landelijke’ gemeenschappen in die zin dat het allen toch nog relatief kleine kernen betreft (kleinste is Straten, met zo’n 300 inwoners, de grootste is Liempde, met grofweg 5000 inwoners). Daarnaast was het bij de selectie van een case van belang dat er voldoende (rijke) informatie voor handen was, dat we (vrij gemakkelijk) toegang zouden kunnen hebben tot betrokkenen bij het initiatief, en dat onze komst en aanpak welkom was. Van de adviezen en ingangen van de streekhuizen Brabantse Kempen en Het Groene Woud hebben we dankbaar gebruik kunnen maken. Verder is vanuit de opdrachtgevers verzocht om twee cases per streekhuis-gebied te selecteren, waarvan er steeds één ten minste is ontstaan uit IDOP (Integrale DorpsOntwikkelingsPlannen) projecten.

We hebben ieder initiatief vanaf zomer 2012 ongeveer anderhalf jaar gevolgd en zijn aanwezig geweest bij (voor het initiatief) betekenisvolle momenten. Op dergelijke momenten hebben wij geobserveerd of hebben we vooraf, tijdens en/of achteraf reflectiegesprekken gevoerd met betrokkenen en als onderzoekers hier ook onderling over gediscussieerd en hierop gereflecteerd. Daarnaast hebben we diverse (diepte)interviews gehouden met betrokkenen. Deze interviews konden zowel door ons of door de betrokkenen zijn geïnitieerd. De interviews waren niet vooraf gestructureerd, maar gingen over door de betrokkenen relevant geachte

thema's. Tijdens de observaties en interviews namen wij ook de tijd – indien wij of mensen uit de cases dat nodig achtten – om observaties terug te geven en hebben samen met betrokkenen hierop gereflecteerd. Ook hebben we als onderzoekers tussentijdse resultaten onderling maar vooral ook met de betrokkenen van de casus besproken en tevens gepresenteerd aan het bestuur van het betreffende initiatief. Tijdens de rapportagefase hebben we de casusbeschrijvingen ook teruggelegd aan de betrokkenen van de casus (veelal de kartrekkers en enkele bestuursleden) om te controleren of zij zich in het verhaal konden vinden en om eventuele feitelijke onjuistheden te corrigeren (*member check*). Als onderzoekers hebben we op basis van de verzamelde gegevens (observaties, gespreksverslagen etc.) en casebeschrijvingen in verschillende ronden (*op iteratieve wijze*) de analyse gemaakt door de cases te vergelijken en hierin patronen te benoemen. Dit alles betekent dat de uitspraken die we in de analyse en reflectie doen gebaseerd zijn op de vier cases, maar ons inziens ook in breder opzicht betekenis hebben voor vergelijkbare cases over bewegingen van onderop in een landelijke context. In de eindfase hebben we zoals gebruikelijk in enkele ronden toegewerkt naar het voorliggende eindverslag.

Kernkracht

Dit rapport wil voorbij het doorgaans toch wat romantische beeld komen van 'de actieve burger die zich met veel succes en onder luid applaus inzet voor de goe-gemeente'. We hebben de afgelopen jaren gezien dat er uiteindelijk doorgaans wel succes wordt geboekt en dat er dan ook wel degelijk applaus is, maar we hebben ook gezien dat de weg naar dat succes doorgaans valkuilen kent en bochtig is. Voor de initiatiefnemers lijkt het succes op sommige momenten verder weg dan ooit en gedurende het traject zijn er soms aanzienlijke periodes dat het applaus lijkt te zijn verstomt. Er zijn voor de betrokkenen dilemma's te overwinnen, moeilijke gesprekken te voeren en er zijn regelmatig fasen waarin initiatiefnemers het gevoel hebben nagenoeg stil te staan. En als de 'doeners' uit deze verhalen doorgaans érgens een hekel aan hebben is het wel het gevoel geen zichtbare voortgang te boeken... Maar uiteindelijk bleken de bewegingen van onderop toch dermate sterk dat de titel 'kernkracht' – verwijzend naar de 'eigen kracht' van plat-telandskernen – ons gerechtvaardigd leek.

Deel 1 – Vier verhalen

HOOFDSTUK 2: MOOI STRATEN – “MAAK HET CONCREET EN MAAK VERBINDING”

Ted van de Wijdeven

Een verhaal van de lange adem, van geduld hebben en vertrouwen krijgen. Van hard trekken én loslaten. Van zelf willen doen, maar ook op momenten de samenwerking met instanties zoeken.

‘Mooi Straten’, de naam van het initiatief dat in dit verhaal centraal staat, is tegelijk een streven én een bevestiging. Het gehucht¹¹ aan de rand van Oirschot (aan de zijde van Best) is om te beginnen een mooie, unieke plek. Daar is iedereen die we gesproken hebben het over eens; de schilderachtige natuur, met een klein maar mooi kapelletje (St-Antoniuskapel) midden op de centrale driesprong. Het gebied van Straten telt zo’n 100 huishoudens¹², en hoewel er de afgelopen decennia heel wat hetzelfde is gebeven – het wijds landschap, de beeldbepalende gevelboerderijen, de kapel – is er ook aardig wat veranderd. De grootste van alle veranderingen is toch wel de bevolkingssamenstelling in het gebied. Waar het voorheen een grotendeels agrarische gemeenschap was (vooral akkerbouw en veeteelt), is het heden ten dage veel gemengder. Er zijn nu nog zo’n twaalf actieve boerenbedrijven in het gebied (inclusief boomteelt). Inmiddels is er ook flink wat ‘import’ in het gebied komen wonen: nieuwe burgers met ‘kantoorbanen’ en / of een eigen bedrijf aan huis. Deze combinatie van ‘burgers en boeren’ in het gebied, en de huidige mix van wonen, ondernemen en recreëren wordt door velen genoemd. Maar er is ook het verlangen de verdere toekomstige veranderingen in het Stratense gebied juist nog meer *samen* tegemoet te treden en actief vorm te geven.

En als juist *die* combinatie van Stratense inwoners – burgers, boeren en andere ondernemers – samen zaken zouden oppakken, dan zou dat wel eens tot heel mooie resultaten kunnen leiden, zo was de verwachting van de initiatiefnemers van Mooi Straten: *‘Er is zoveel kwaliteit hier’*.

Aan de keukentafel

Vier bewoners, allen in de periode vanaf 2000 in Straten komen wonen (dus allen relatieve nieuwkomers), namen in het najaar van 2012 het initiatief om te verkennen of de Stratense bewoners samen in de buurt aan de slag zouden kunnen en willen gaan. Die vier bewoners waren Jan Waalen, Stan Kerkhofs, Ger Groes en Paul Lelieveld. De heren hadden elkaar al eerder leren kennen, onder meer tijdens Straten Kermis – waarvoor Jan Waalen hen alle drie had benaderd om een handje mee te helpen – Jan Waalen: *“Straten Kermis was voor de drie meteen een mooie manier om in de gemeenschap te integreren.”* En het bleek te klikken.

¹¹ Van oudsher wordt een gehucht ook wel een ‘herdgang’ genoemd. Het gehucht Straten bestond dan weer uit vier buurtschappen, zo is te lezen op de website van Mooi Straten (bijgehouden door Jan Waalen). De vier gehuchten zijn: het Laageind met Heerenbeek in het Noorden; 2 - het Sneys-eind, met omgeving; 3 - het Moleneind in het zuiden; 4 - Straten in de kern van het gehucht.

¹² Jan Waalen: *“Als je het Stratense gebied ‘ruim’ interpreteert, over alle vier de gehuchten heen, kom je op ongeveer 250 huishoudens.”*

Er werd contact gezocht met het Huis voor de Brabantse Kempen (voorheen: Streekhuis Kempenland), dat Jan Waalen kende uit het netwerk van de vereniging 'Land van Oirschot'. Samen met Paul Schellekens van het Huis voor de Brabantse Kempen organiseerde het viertal in het najaar van 2011 een eerste oploop voor iedereen in het werkgebied van Straten. Die bijeenkomst werd gecombineerd met een bezoek aan het Montfortanenklooster, dat nog voor de laatste maal (voordat het gesloten zou worden) bezichtigd kon worden. Op die avond hield Patrick van de Rijdt van ZLTO een korte inleiding en was er een uitgebreide presentatie van Léon Clemens van een gebiedsinitiatief in de Pielis (een gebied bij Bergeijk). De opkomst die avond was bijzonder goed, en met name het verhaal van Leon sloeg aan bij de aanwezigen. Op het voorstel van het initiërende viertal, om geïnspireerd door het initiatief in de Pielis, ook in Straten 'keukentafelgesprekken' te starten werd ter plekke door de aanwezigen positief gereageerd.

En zo kwam het dat de vier initiatiefnemers er in de eerste maanden van 2012 in Straten keukentafelgesprekken organiseerden. Het doel van de keukentafelgesprekken was in de eerste plaats dat inwoners van Straten elkaars ideeën en wensen met het oog op de toekomst van Straten beter leerden kennen. De initiatiefnemers hadden als centrale vraag van de keukentafelgesprekken gesteld: '*Wat kan beter en mooier in Straten?*' Deze vraag maakte meteen duidelijk wat de inzet van de heren was: niet het *status quo*, maar het streven naar beter. En naast elkaars *ideeën* zouden bewoners door in gesprek te gaan ook *elkaar* beter leren kennen, zo was het idee. De hoop was dat de keukentafelgesprekken niet alleen zouden leiden tot meer inzicht in de Stratense gemeenschap en haar ideeën voor de toekomst, maar er ook enkele concrete initiatieven zouden ontstaan om samen wat te doen in en voor Straten.

In drie maanden tijd – januari, februari, maart 2012 – werden negen keukentafelgesprekken gehouden. Paul Schellekens van het Huis van de Brabantse Kempen zat de gesprekken voor en een stagiair van het streekhuis (Jan Huijbers) hielp met de verslaglegging. Bij de keukentafelgesprekken werd iedere buurtbewoner, grondeigenaar en belanghebbende in Straten uitgenodigd. Ook zijn de gesprekslocaties en de uitnodigingen zo goed als mogelijk gespreid over het geografische gebied. De gesprekken werden bewust aan de keukentafel georganiseerd om ze een informele, huiselijke sfeer mee te geven – en er werd ook altijd koffie met cake geregeld voor de aanwezigen. In totaal zijn er van de circa honderd aangeschrevenen er zo'n 65 één of meerdere keren aangeschoven aan de diverse keukentafels.

Het is overigens niet zo dat er nog niets gebeurde in het verenigingsleven van Straten. Zo is er het jaarlijkse door buurtbewoners opgezette, zeer succesvolle, 'Straten Kermis'; in het tweede weekend van september (open monumentenweekend) komen er jaarlijks zo'n 1.000 tot 1.500 mensen naar de kermis. Met kerstmis wordt een levensgrote kerststal opgezet en op oudjaarsdag worden daar oliebolletjes gebakken. Ook is er het St-Joris Gilde en onderhouden actieve Stratenaren de plaatselijke St-Antoniuskapel. Daarnaast zijn er ook vier buurtverenigingen

gen actief, “*maar,*” zo stelt Jan Waalen – een van de initiatiefnemers van Mooi Straten, “*deze zijn vooral gericht op sociale activiteiten – denk aan Sinterklaas, en bijvoorbeeld een attentie als er iemand ziek is.*” Deze vier verenigingen zijn absoluut wezenlijk voor het ‘sociale weefsel’, maar Jan hoopt met Mooi Straten ook een volgende stap te zetten: “*je moet met elkaar ook de buurt kunnen beheren en ‘besturen’*” zo stel hij. En gezien deze duidelijke ambitie van bewoners-empowerment zal het niet verbazen dat Jan Waalen vroeger opbouwwerker is geweest. Het gaat hem om ‘samen’, om harmonie. Als beeld van hoe de initiatiefnemers het juist *niet* willen, noemt Jan Waalen het eerdere conflict in de Beerzen (een ander gedeelte in Oirschot), waar de boeren en de burgers lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan en een tijd niet meer met elkaar praatten. Stan Kerkhofs, een van de andere initiatiefnemers, geeft aan vooral ook het *verbinden* belangrijk te vinden. Stan: “*Het gaat mij om het realiseren van inspirerende verbindingen tussen denkers en doeners en tussen boeren en burgers. Ik zie de diversiteit in het gebied hier als een belangrijke kans. Als je alle talenten aan elkaar koppelt, kan je de meest geweldige dingen doen. Er zit hier zoveel.*”

In het Montfortanen klooster

Om de gesprekken op een natuurlijke wijze af te sluiten werd er in de eerste week van april een grote bijeenkomst georganiseerd in het nabijgelegen sinds kort leegstaande Montfortanen klooster (gelegen tussen Straten en Oirschot in). Het viertal – bijgestaan door Paul Schellekens en Jan Huijbers – had een draaiboek voor die avond voorbereid, waarin de doelstellingen duidelijk werden benoemd: “*Het doel van de workshop is om de buurtbewoners, grondeigenaren en belanghebbenden op de hoogte te stellen van de uitkomsten van de tafelgesprekken, alsmede werkgroepen te stichten welke zich gaan verdiepen in afzonderlijke onderwerpen, aangedragen tijdens de tafelgesprekken en gerelateerd aan het gebied.*” De werkgroepen zouden idealiter ook een goede vertegenwoordiging dienen te bevatten van zowel de belangen van boeren als van burgers.

Alle bewoners uit Straten en omgeving – zo’n honderd – waren genodigd die avond, alsook grondeigenaren en belanghebbenden. Met de schaalgrootte van het initiatief, en het uitnodigingsbeleid, was getracht aan te sluiten bij de historische beleving van de bewoners van het gebied. De gemeente echter, was bewust *niet* uitgenodigd. Uit de keukentafelgesprekken was namelijk naar voren gekomen dat er bij sommige bewoners stevige weerstand tegen de gemeente bestond, en er sterk de voorkeur aan werd gegeven om eerst met bewoners zélf bijeen te komen.

Die avond heette Stan Kerkhofs namens Mooi Straten iedereen welkom en leidde de aanwezigen door de planning van de avond. Als ‘opwarmer’ was als eerste Michael Eurlings van O3-energie uitgenodigd om te vertellen over het opzetten van een energiecoöperatie. Daarna gaf Jan Huijbers (de stagiair die de keukentafelgesprekken had verslagen) een presentatie over de belangrijkste inhoudelijke opbrengsten van de gesprekken. Hij constateerde om te beginnen dat reeds in de eerste maanden diverse instanties interesse hebben getoond in de ontwikkelin-

gen rondom Mooi Straten, zoals de gemeente Oirschot, het Streekhuis, het SRE (Samenwerkingsverband Regio Eindhoven), het Brabants Landschap en de ZLTO (Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie). De gemeente had zelfs al toezeggingen gedaan om het initiatief, waar mogelijk, te ondersteunen.

Wat betreft de inhoud kwam als algemene lijn naar voren dat zowel boeren, burgers als 'buitenlui' het gehucht als een erg mooi en uniek gebied ervaren, en het behoud ervan als essentieel zien. Als karakteristiek voor Straten werd het open, landelijke karakter van het gebied genoemd en geroemd – wat voor een belangrijk deel wordt gecreëerd door agrarische bedrijvigheid. Dit landelijke karakter zou moeten blijven. Hoewel velen aangaven prima content te zijn met de huidige woon- en werkomgeving, was er toch wel behoefte aan verbetering op diverse thema's. Vijf thema's die naar voren kwamen uit de tafelgesprekken waren: kwaliteit van de omgeving; veiligheid; innovatief ondernemen; energie; en sociale cohesie.

Er was over de vijf thema's heen een aanzienlijke groslijst van zo'n vijftig ideeën en suggesties opgehaald gedurende keukentafelsessies. Denk hierbij bijvoorbeeld aan:

- geraniums aan de voorkant van de boerderijen;
- het behouden van het klooster en het aangrenzend park openstellen;
- (digitale) nieuwsbrief 'Mooi Straten';
- behouden en versterken van de 'Brabantse' uitstraling van het gebied door aandacht voor oorspronkelijke landschapselementen (houtwallen *et cetera*);
- het plaatsen van houten landpoorten in plaats van prikkeldraad bij de afscherming van de weilanden naar de weg;
- het aanpakken van de slechte staat van de weg;
- zelf wegbermonderhoud doen;
- een AED-unit op een centrale plaats in Straten;
- reflecterende huisnummerborden met het oog op bijvoorbeeld de vindbaarheid door hulpdiensten;
- een energiecoöperatie oprichten?;
- aanleggen van glasvezel in eigen beheer
- (streek)producten rechtstreeks afzetten aan huis of bij de lokale supermarkt;
- eventuele grondruil om grotere kavels te verwezenlijken voor boeren;
- 'uitkijktoren Straten', met daarbij educatie;
- jaarlijkse buurt-opschoondag;
- bezoeken aan agrarische bedrijven organiseren voor schoolkinderen en buurtgenoten;

De tweede helft van de avond konden de aanwezigen naar eigen voorkeur aansluiten bij een brainstormgroep op een de thema's en meedenken over mogelijkheden en prioriteiten. Ook konden mensen aangeven of ze geïnteresseerd waren in een vervolg en of ze actief mee wilden doen op een van de concrete projecten.

De vier initiatiefnemers kijken met een goed gevoel terug op de keukentafelsessies en de afronding ervan in de aprilbijeenkomst.¹³ Het proces heeft een heel aardig beeld opgeleverd van wat er leeft onder de Stratenaren – en ook het tempo en de hoge opkomst stelde tot tevredenheid. ‘Ook zag je enkele bewoners in de loop van het proces duidelijk steeds enthousiaster worden’, zo nam het viertal waar. Jan Waalen: *“Op die bijeenkomst in het Montfortanen klooster zag je energie, bij de keukentafelgesprekken ook. Mensen zien dan gemeenschappelijkheid in dingen waarvan ze dachten dat ze het alleen zelf zien.”*

De initiatiefnemers registreren zelfs al een voorzichtige ‘bijvangst’ van het traject: ze hebben de indruk dat de ‘oude’ inwoners van Straten door het initiatief een beter zicht hebben gekregen op de ‘nieuwe’ inwoners – én er wordt sinds de keukentafelgesprekken ook meer gegroet op straat. De initiatiefnemers opperen dat het proces enkele Stratenaren wellicht toch met nieuwe ogen naar hun gebied heeft doen laten kijken (en het gebied weer opnieuw als bijzonder zijn gaan ervaren). Sommige deelnemers, zo was het vermoeden van de initiatiefnemers, kwamen ook wat los van hun enigszins traditionele blik (‘we doen het toch altijd al op die manier’). En niet onbelangrijk: er ontstond op sommige punten ook al een voorzichtige dialoog tussen burgers en boeren. Bijvoorbeeld: over het uitlaten van honden in de buurt van gewassen. Veel burgers waren zich er namelijk niet van bewust dat de uitwerpselen van huisdieren ziekten kunnen veroorzaken bij gewassen, zo bleek. Dat terwijl sommige boeren zich eigenlijk niet realiseerden dat het ook niet echt vreemd is dat burgers dat niet wisten, omdat dat wellicht ook niet heel duidelijk gecommuniceerd is.

Het feit dat de initiatiefnemers relatieve nieuwkomers in Straten zijn, is wellicht een deel van de kracht van het initiatief, zo kijkt het viertal terug. Een zekere onbevangingheid in de aanpak was niet slecht. Tegelijkertijd werd het initiatief van de ‘nieuwelingen’ soms ook wel enigszins als bedreigend ervaren, maar door goed naar iedereen te luisteren en iedereen op een onbevanging wijze tegemoet te treden ontstond er langzaam vertrouwen. *“We hebben achteraf gezien de buurtverenigingen wellicht te veel over het hoofd gezien in het opzetten van het proces”,* zo schatte het viertal in. En Jan Waalen vult aan: *“We hadden wellicht met Mooi Straten nog beter kunnen voortbouwen op de bestaande historisch gegroeide structuren; niet alleen hadden we de buurtverenigingen er eerder bij kunnen betrekken, maar ook bijvoorbeeld een gesprek met het Gilde was goed geweest. Dan wiste partijen beter wat we wilden.”* *“Maar,”* zo wordt er vrijwel meteen door de anderen aan toegevoegd: *“wellicht was dat ook wel een lucky accident, en heeft het initiatief mede daardoor de boel juist ook wat opgeschud.”* De eerste bijeenkomst in november was ook goed *getimed*: deze was op de laatste avond van de Montfortanen; en de sprekers op die avond waren goed afgestemd op het publiek (Patrick vd Rijdt en Léon Clemens). De energieke inzet van de kartrekkers Stan en Jan worden door de anderen ook met stip genoemd als be-

¹³ Een van de onderzoekers, Ted van de Wijdeven, heeft met de initiatiefnemers in een sessie teruggekeken op het proces. Bij die bijeenkomst waren ook Paul Schellens (Huis van de Brabantse Kempen) en Patrick van de Rijdt (ZLTO) aanwezig.

langrijke factor in het succes. Dat de gemeente niet zo populair was bij de bewoners, hadden de initiators bijtijds door en het bewust nog buiten beeld te houden van de gemeentelijke instanties bleek een goede zet te zijn geweest. Daartegenover staat dat er wel degelijk contact en ondersteuning is gezocht met andere instanties, zoals de ZLTO en het streekhuis. Dat Paul Schellekens van het streekhuis als onafhankelijke voorzitter van de keukentafelgesprekken heeft gefundeerd, was zo schatte het viertal in, goed gekozen. Dit garandeerde een voldoende open gesprek en zorgde er ook voor dat er minder snel het beeld zou ontstaan dat de initiatiefnemers vanuit hun eigenbelang het gesprek zouden leiden.

Van praten naar doen

Met die avond begin april in het klooster hadden de vier initiatiefnemers het gevoel op een natuurlijke wijze de 'eerste fase' in het initiatief afgesloten te hebben. Maar nu: hoe door te starten? Een van de doelstellingen van de aprilsessie was dat er werkgroepen gestart zouden worden. Deze waren nog geen realiteit, maar uit de keukengesprekken en de afsluitende bijeenkomst hadden de organisatoren wél een lijst van zo'n twintig enthousiaste geïnteresseerden en een groslijst van meer dan vijftig ideeën en ideetjes overgehouden. Besloten werd een oploopte te organiseren bij Jan Waalen thuis, waarbij in ieder geval diegenen werden uitgenodigd die eerder hadden aangegeven geïnteresseerd te zijn in het vervolg. Daarnaast was uitdrukkelijk besloten dat via de website en 'via-via' breed duidelijk werd gemaakt dat het 'open inloop' was, iedereen die wil kon aansluiten.

Er kwamen uiteindelijk zo'n twintig mensen naar de bijeenkomst. In een rustig gesprek, met koffie en koek, werden alle aanwezigen aan het woord gelaten met als invalshoek 'wat zou jij leuk vinden om te doen?' Langzaam maar zeker tekende er zich die avond enkele groepjes af die zich losjes rond drie van de vijf eerdergenoemde thema's wilden organiseren: 'kwaliteit van de omgeving', 'verkeer en veiligheid' en 'energie'. Een van de aanwezigen die avond, Johan van Overbeek – boomkweker in Straten, zag het proces aan en vatte halverwege de sessie zijn gevoel bij Mooi Straten als volgt samen: *"het moet van een praatclub, meer een doe-club worden!"* Die uitspraak, nogal stellig in de groep geworpen, voorzag de avond van een extra urgentie om de intenties toch daadwerkelijk concreet te maken. Rond 22.00u ging de groep aanwezigen uiteen met enkele concrete doegerichte afspraken onder de arm. Zo ontfermde een werkgroep 'verkeer en veiligheid' zich over het realiseren van een AED bij de kapel. Jan Waalen zou zich ontfermen over de website – inclusief nieuwsbrieven. En Johan van Overbeek ging de kar trekken in het verkennen van de mogelijkheden om een openbare uitkijktoren voor bezoekers te realiseren achter op zijn terrein.

Professionalisering

Om de continuïteit te borgen gingen Jan Waalen en Stan Kerkhofs verder in de – wat is gaan heten – 'projectgroep Mooi Straten'. De leden van de projectgroep zouden het aanspreekpunt en/ of vraagbaak willen zijn voor de werkgroepen, en een 'licht coördinerende' rol kunnen hebben. Het was nadrukkelijk niet de bedoe-

ling om het werk van de werkgroepen over te nemen, maar om ze te ondersteunen waar gewenst. De projectgroep zou moeten bestaan uit zo'n zes leden, waarbij er in ieder geval de verbinding met de actieve werkgroepen moet zijn, én de groep zou idealiter een mooie mix moeten bevatten van boeren en burgers, autochtone bewoners en nieuwkomers.

In de loop van de daaropvolgende periode is de vooraleerst nog losse structuur van Mooi Straten toch langzaam maar zeker wat formeler geworden. Als juridisch vehikel voor Mooi Straten is een stichting opgericht. De voorzitter van de stichting is Stan Kerkhofs geworden. En hoewel hij altijd al een lichte aversie heeft gehad tegen structuren en het werken via richtlijnen, is het ook zo dat structuren je kunnen dienen, zo onderkent hij. *"Als je zoiets [als Mooi Straten – tvdw] start dan heb je ook een bepaalde verantwoordelijkheid. De vorm van een stichting was wel overwogen. Dat deden we ook omdat, als je dingen aanschaft, je een verzekering etc. moet regelen."* *"Ik ben zelf ook wat bewuster geworden"*, zo vertelt hij, *"Het jeugdig enthousiasme gaat eraf en het wordt langzaamaan wat professioneler."* Met professioneler worden doelt hij op de ontwikkeling naar een rechtsvorm, maar ook op het zorgen voor de juiste mensen in 'de cockpit'. Hij heeft inmiddels de juiste mensen met de juiste aanvullende kwaliteiten naast hem staan. Zelf heeft hij bijvoorbeeld niks met geld, maar hij heeft nu een naar eigen zeggen een briljante penningmeester. *"Marloes van de Schoot doet dat nu zeer rustig, gedegen en punctueel. Zij woont ook in Straten, dat is uiteraard een criterium."* Hij heeft wel lange tijd gezocht, en realiseert zich ook dat de kar trekken in zoiets als Mooi Straten wel een lange adem vergt – en dus ook niet voor iedereen aantrekkelijk is; *"Je moet wel een taaie rakker zijn en er wel in geloven en het willen zien om dit 'potverdomme' van de grond te trekken."*

Anno 2013 is er ook een regelmatige overlegstructuur gegroeid: de projectgroep komt op de eerste maandagavond van de maand bij elkaar. In de projectgroep zitten de voorzitters van de (momenteel) drie actieve werkgroepen: de werkgroep omgeving, de werkgroep energie en de werkgroep verkeer en veiligheid. In de werkgroepen zijn in totaal tussen de 15 en 20 mensen actief. Naast een voorzitter (Stan Kerkhofs), zitten in de projectgroep Marloes van de Schoot (penningmeester), Laura van Overbeek (secretaris), Jan Waalen, Frans Versteden, Pieter van Overbeek, Edrië van Kroonenburg en Annemarie Schoonderwaldt. Er is expliciet gezocht naar een goede mix van burgers en boeren, mannen en vrouwen, jong en oud en 'import' en 'geboren en getogen'. Verder was het natuurlijk van belang dat mensen zelf ook echt wilden, echt zin hadden om mee te doen.

De drie werkgroepen hebben ieder hun eigen projecten. Zo is de werkgroep verkeer en veiligheid – zoals eerder aan bod kwam – aan de slag gegaan met het regelen van een AED. Vanuit de werkgroep omgeving is een project rondom de akkerpoorten opgepakt. Er is gekozen voor *concrete* projecten, voor *niet te veel* projecten tegelijk, en voor projecten die duidelijk (en zichtbaar) in verbinding staan met het *collectief* – met de gehele Stratense gemeenschap. Dat laatste was zeker ook van belang, omdat de projectgroep regelmatig de indruk kreeg dat mensen

nog met een wat wantrouwende blik keken naar Mooi Straten. Jan Waalen: *“Mooi Straten wordt nog wel eens gezien als een beweging die dingen wil beheren, terwijl ik het enkel zie als een beweging die dingen in gang kan zetten.”* Ook wil de Stratense gemeenschap er zeker van zijn dat de initiatiefnemers er niet ‘voor zichzelf zitten’. Juist daarom is de projectgroep Mooi Straten er continu scherp op dat de intentie van de betrokkenen en de gerichtheid van de projecten goed is en goed blijft. Stan Kerkhofs: *“We gaan dingen doen voor de gehele buurt. Op de lijst van vijftig projecten [voortkomend uit de keukentafelgesprekken – tvdw], daar zaten ook best wat individueel getinte projecten bij. Die zijn meteen geschrapt. We gaan voor de AED, akkerpoorten en iets met energie. Dan kijken we wel hoe het zich verder ontwikkelt. Om weg te blijven van het idee dat het om privéaangelegenheden gaat. Het zijn dingen die heel duidelijk voor het collectief zijn. Het is ook iets waar iedereen beter van moet worden.”*

Easy does it

In de periode van de zomer 2012 tot en met 2013 ging Mooi Straten voort. Maar het forse tempo waarmee het initiatief begin 2012 uit de startblokken kwam kon niet worden volgehouden. Het is ook weer niet zo dat er niets gebeurde. Zo had Jan Waalen zich bijvoorbeeld met verve gericht op de website van Mooi Straten en de communicatie via elektronische nieuwsbrieven. Ook werden enkele *hands on*-projecten opgepakt, waaronder een opschoondag waar een flinke groep van zo'n 25 Stratenaren aan hebben meegedaan (*“vooral Jan heeft hier flink aan getrokken”*), waarbij meer dan 500 kg zwerfvuil is verwijderd uit bermen en sloten. En er is tijdens de Nationale Burendag een burger-bezoekt-boer-dag georganiseerd, waarbij geïnteresseerde buurtgenoten boeren bedrijven in Straten konden bezichtigen. Dit om dat veel nieuwe buurtgenoten nog relatief weinig weten van de bedrijven in hun nabije omgeving en het een mooie gelegenheid is om het contact tussen boer en burger te verstevigen.

Dat is ook een thema waar Frans Versteden veel waarde aan hecht. Hij heeft een boerenbedrijf in Straten en is voorzitter van de ZLTO afdeling Oirschot-De Beerzen. Frans: *“Het is heel belangrijk dat boeren en burgers samen aan tafel zitten.”* Vanuit die gedachte is hij ook aangeschoven als lid van de projectgroep Mooi Straten. Ook voor hem is het eerdergenoemde conflict tussen boeren en burgers in Huijgenvoort (De Beerzen) een absoluut onwenselijke situatie. Hij vindt het van groot belang dat het contact tussen burgers en boeren in Straten goed is en ook blijft. Zijn inschatting is dat Mooi Straten toch heel stevig gedragen wordt in de gemeenschap: *“Mijn inschatting is dat nagenoeg iedereen positief is over Mooi Straten. Toch zeker zo'n 80-90% van de mensen hier uit de buurt. Mensen die het niets vinden houd je altijd.”* In het gesprek met Frans Versteden in zomer 2013, gaf hij aan dat het ‘eigenlijk nog maar net begint voor Mooi Straten’. Er moet en kan nog veel meer gerealiseerd worden naar zijn idee. *“Maar het is goed om het ‘project voor project’ aan te pakken”,* aldus Frans Versteden. *“En goed afmaken!”*, voegt hij er nadrukkelijk aan toe, om aan te geven dat het niet om half werk moet gaan. Je moet de mensen overtuigen door die projecten goed op te pakken. *“Het*

gaat om zaken laten zien hè.” En hoewel hij beaamt dat het contact met wethouder Piet Machielsen goed is, wil hij toch benadrukken dat de kracht van Mooi Straten toch vooral ook in het ‘doen’ ligt – “We moeten niet in allerlei overlegcircuits terechtkomen, dan loopt de energie weg.”

Hoewel de eerdergenoemde *hands on*-projecten goed liepen, ging het met de wat ambitieuzere projecten in het begin toch nog vrij moeizaam. Zo was het in beginsel overzichtelijke AED-project toch pittiger dan voorzien. Het grootste probleem waren de financiën: het apparaat aanschaffen kost simpelweg geld, en ook is er vervolgens onderhoud en verzekering en moeten mensen worden opgeleid om ermee om te kunnen gaan. De werkgroep had al op Staten Kermis geld opgehaald bij de mensen. Er is vervolgens een sponsoractie gehouden en ook de lokale Boerenbond zegde toe de onderhoudskosten op zich te nemen. Maar toch bleef er lange tijd een financieel tekort. Dat werd op een gegeven moment toch wel lastig – ‘Je kan niet nóg een keer een sponsoractie doen’. Stan Kerkhofs en heeft uiteindelijk, rond de zomer 2013, samen met de projectgroep schriftelijk contact gelegd met de gemeente Oirschot. *“We hadden echt een financieel duwtje in de rug nodig; we wisten niet meer hoe we het anders moesten betalen rondom dit verhaal [van de AED – tvdw].”* Stan Kerkhofs merkt hierbij wel meteen op dat je niet afhankelijk moet worden van subsidies: *“Er moet een soort van continu ondernemerschap inkomen. Zo ver zijn we echter nog niet.”* Mooi Straten mocht de situatie komen toelichten op het gemeentehuis. *“Piet Machielsen, de wethouder, ondersteunt en omarmt burgerinitiatieven. Hij staat er positief tegenover.”* Er bleek een convenant te bestaan – het buurtbeheerconvenant – waar buurtbeheerorganisaties en/of dorpsraden de samenwerking met de gemeente konden aangaan. Via dat convenant ontstond er ook recht op subsidie van circa 1000 euro per jaar. Dat was ook ongeveer het bedrag dat nog tekort kwam bij de AED-project. Stan: *“Ik had toen weer het gevoel van: ‘eindelijk!’”*

Vanuit de werkgroep omgeving is aan de slag gegaan met het realiseren van beeldbepalende akkerpoorten. Hiervoor een subsidie organiseren bleek een aardig lang traject. Maar Mooi Straten wilde het allemaal in de goede volgorde doen. Eerst de financiën. Stan Kerkhofs: *“Het project moet ook gewoon gezond bedrijfsmatig in elkaar zitten. En doordat je een Stichting bent, wordt je hiertoe ook gedwongen.”* (...) *“We wilden wachten totdat duidelijk is welke subsidie binnen is, anders wék je misschien valse verwachtingen.”* En om vervolgens het spel zo open en eerlijk mogelijk te spelen is de opdracht om de akkerpoorten te plaatsen aan meerdere ondernemers in de buurt voorgelegd. Zo wordt meteen ook getracht de lokale economie te bevorderen. Het bouwen van de poorten wordt vervolgens opgepakt door een bouwteam, met daarin mensen uit de vier verschillende buurtverenigingen.

In de werkgroep Energie worden mogelijkheden verkend met betrekking tot zonnepanelen, om vervolgens een concreet advies aan de buurt te kunnen uitbrengen, hoe mensen te helpen op dit thema. Stans ambities (als voorzitter van de werkgroep energie) waren op dit punt wellicht wat ambitieuzer, maar hij realiseert zich ook dat hij persoonlijk ‘wel van alles kan vinden’, maar dat het ook een

werkgroep. Al doende leert men, zo heeft Stan ervaren. En hij heeft geleerd om zo nu en dan ook wat 'gas terug te nemen' en dossiers even 'te laten zijn'; *"Het komt wel of het komt niet, maar dan is het ook goed."* Stan probeert nu juist te sturen door ideeën te delen: *"Als het opgepikt wordt, wordt het opgepikt. Misschien komt het anders over tijdje via-via wel weer terug."* Belangrijk hierbij is wel het lokale netwerk goed te (leren) kennen en ook de contacten goed te onderhouden. Jan Waalen maakt in dit opzicht een onderscheid tussen drie soorten activiteiten: korte, middellange en lange termijn projecten. Jan: *"De opschoonactie is een korte klap, maar zoiets als poorten plaatsen is iets waar je eigenlijk wat langer mee bezig bent. Het is de middellange termijn. En zoiets als de uitkijktoren is een lange termijn. Denk aan vergunning, financiering, bouw etc. (...) Bij een eenvoudig idee als een toren komt dan dus toch heel erg veel kijken."*

Zaaien en oogsten

Het project Mooi Straten is er een van de lange adem, van het stap voor stap winnen van de *hearts and minds* van de lokale gemeenschap. Jan Waalen: *"Mensen willen best wat doen met Mooi Straten, maar het moet wel concreet zijn."* Een ander inzicht van Jan, terugblikkend op de eerste periode van Mooi Straten is: *"Maak het concreet en maak verbinding."* "En," zo voegt hij er aan toe, *"doe dit ook via informatie en communicatie, dat is heel belangrijk. Informatie is de eerste stap naar communicatie en communicatie is de vervolgstap naar verbanden tussen mensen. Op het moment dat je kunt communiceren, kun je ook samen dingen ondernemen."*

Het winnen van vertrouwen om zaken in beweging te krijgen, betekent als initiatiefnemers paradoxaal genoeg dat je veel zaken moet willen realiseren én tegelijkertijd ook niet té veel moet willen. Mensen hebben het druk, zeker de ondernemers in de omgeving, en in de praktijk blijkt geduld een schone zaak. De strategie die Stan Kerkhofs op dit momenteel hanteert: *"Ik heb iets gezaaid... en we zien wel. Ik ben er steeds meer van overtuigd dat je veranderingen niet krijgt door te duwen, je doet het door dingen te zaaien, dingen op te lichten en soms concreet wat te realiseren. Je duwt mensen niet een kant in. Je zal ze toch moeten verleiden, zo krijg je verandering."* De metafoor van het 'zaaien' is overigens geen toeval: Stan Kerkhofs is inmiddels ook een boerderij begonnen.

En begin 2014 lijkt het tijd te worden om te oogsten in het kader van Mooi Straten. Zaken lijken nu in een stroomversnelling te komen. Zo is inmiddels het buurtbeheer-convenant met de gemeente Oirschot gesloten. Op basis hiervan komen ambtenaren van de gemeente vier keer per jaar bij een bijeenkomst van de projectgroep en komt de wethouder twee maal per jaar voor een gesprek. Mooi Straten kan met betrekking tot het buurtbeheer nu direct contact opnemen met een voor hun aangewezen contactambtenaar. Daarnaast gaan de landpoorten nu ook daadwerkelijk worden gerealiseerd. Bij diverse instanties is financiële ondersteuning gevonden, zodat buurtbewoners de poorten voor een redelijke prijs kunnen

plaatsen.¹⁴ Door een werkgroep van tien buurtbewoners worden de komende periode in totaal veertig tot vijftig landpoorten gemaakt. Deze worden vervolgens door een lokale ondernemer geplaatst (verspreid over het hele gebied van Straten). In de eerste intekenronde hebben buurtbewoners er reed 26 besteld. De oorspronkelijke gebiedsnamen komen op de poorten te staan met daarbij een doorverwijzing naar de website voor achtergrondinformatie. De eerste landpoort is op 11 april feestelijk geplaatst met een buurtborrel (en melk voor de kinderen) bij Frans Versteden op het erf – wethouder Piet Machielsen was erbij. Ook de AED hangt er inmiddels. Er zijn maar liefst 27 mensen, verspreid over de vier buurtschappen, die een AED-cursus hebben gevolgd. Ook zijn er concrete plannen om samen met de gemeente de doorgaande weg te gaan verbeteren.

De projectgroep heeft anno 2014 ook het gevoel dat Mooi Straten er steeds beter in wordt om actie- en projectgericht te werken. Stan Kerkhofs: *“We gaan nu meer vanuit een ‘matrix-structuur’, project georiënteerd, werken. Per project: ‘Wie wil hier aan meehelpen?’ Wie met het onderwerp iets heeft, doet mee!”* Het werkgebied wordt nu ook verder uitgebreid, zodat Mooi Straten heel het gebied van de vier buurtschappen ‘bedient’. Hierbij wordt sterker uitgegaan van de lokale mensen en de kennis die in die gebieden aanwezig is. Het laatste idee is om per gebied een contactpersoon te zoeken met veel ‘gebiedskennis’. Het gaat dan vooral om ‘sociale’ kennis – ‘wie is waar goed in?’ – zodat de lokale krachten ‘van onderop’ veel sneller en adequater kunnen worden gemobiliseerd.

¹⁴ Er is financiële steun gekomen van onder meer de Streekfonds van Het Groene Woud, de Rabobank Groene Woud-Zuid, de gemeente Oirschot, de Meester Pieter van Kollenburg stichting en het project Burger aan zet van de provincie Noord-Brabant.

Foto's: Jan waalen

HOOFDSTUK 3: LEEFBAARHEIDSGROEP GEMONDE – “ALLEEN GA JE SNEL, SAMEN KOM JE VERDER”

Laurens de Graaf

Een verhaal over leefbaarheid in een klein dorp, waar actieve bewoners samen, maar ook samen met de gemeente optrekken en hun schouders zetten onder 16 projecten. Maar ook het verhaal over een zoektocht naar draagvlak, niet alleen binnen de gemeenschap, maar ook bij instanties zoals het bisdom.

Kennismaking met Gemonde

Gemonde is een kerkdorp onder de rook van 's-Hertogenbosch en valt sinds 1999 onder de gemeente Sint-Michiëlsgestel. Voor die tijd behoorde het dorp tot vier gemeenten, Sint-Michiëlsgestel, Boxtel, Sint-Oedenrode en Schijndel. Als dorp viel het steeds onder één parochie, met Lambertus als patroonheilige. In Gemonde wonen ongeveer 2230 mensen (website Brabants Historisch Informatiecentrum). Volgens de gemeente Sint-Michiëlsgestel gaat het “...om een kern met een laag voorzieningenniveau. Ruimtelijk gezien is er geen sprake van een herkenbaar centrum. Dit komt voornamelijk door de historische gegroeide lintbebouwing wat zo kenmerkend is voor het centrum. Het dorp kent een sterke sociale samenhang. De bebouwing van het dorp is ruim opgezet en heeft een sterke relatie met het buitengebied.” (Gemeente, Sint-Michiëlsgestel, 2013:21). Vanaf 2011 heeft de gemeente Sint-Michiëlsgestel in samenwerking met inwoners van Gemonde een Integraal Dorpsontwikkelingsplan (IDOP) voor Gemonde ontwikkeld.¹⁵ “Het doel van het Gemondse IDOP is de leefbaarheid van het dorp te verbeteren. Het gaat hierbij om een programma van 16 projecten die elk de leefbaarheid van Gemonde verder verbeteren.” (Gemeente, Sint-Michiëlsgestel, 2013:21).

Kennismaking met Leefbaarheidsgroep Gemonde

“Het begon [in 2008] met grote, felgekleurde legostenen bij de toegangswegen naar de dorpskern. Ze werden er neergezet om alle Gemondenaren uit te nodigen om ‘mee te bouwen’ aan de leefbaarheid en vitaliteit van het dorp” (Leefbaarheidsgroep Gemonde, 2014, p.1). Na de plaatsing van de legostenen werden er in oktober en december 2008 drukbezochte bewonersavonden georganiseerd. Gemondenaren werden uitgenodigd mee te praten en mee te denken over de vitaliteit en leefbaarheid van het dorp en werden tevens uitgenodigd hun steentje hieraan bij te dragen. De uitkomsten van deze avonden werden uitgewerkt in een visie op de plattelandsontwikkeling van Gemonde. Deze visie is op 28 september 2009 voorgelegd aan alle Gemondenaren. Op de betreffende avond zijn Gemondenaren uitgenodigd om zich in te schrijven voor een “klankbordgroep”. Deze klankbordgroep kreeg als taak om een integraal plan te maken over de dorpsontwikkeling. Vanuit de klankbordgroep is de Leefbaarheidsgroep Gemonde ont-

¹⁵ De provincie Noord-Brabant heeft in totaal 74 IDOPS erkend en ondersteund, waarmee in totaal 54 miljoen euro gemoeid was.

staan. Deze groep bestaande uit 10 Gemondenaren komt iedere 4 weken bij elkaar en komt op *“voor het algemeen belang en stelt zich politiek neutraal op.”* Willem Marcelis is voorzitter en vormt samen met Leny Pooter (secretaris) en Hans Slegers (penningmeester) het dagelijks bestuur van de Leefbaarheids-groep. De Leefbaarheidsgroep presenteert op 11 februari 2010 het conceptprogramma aan de klankbordgroep. In maart/april 2010 werd een subsidieaanvraag opgesteld ten behoeve van het IDOP. In februari 2011 wordt door provincie Noord-Brabant een subsidie van 750.000 toegekend aan de Leefbaarheidsgroep om de voorgestelde plannen ook daadwerkelijk te gaan uitvoeren. Dit geld werd overigens via de gemeente Sint-Michielsgestel ter beschikking gesteld aan de Leefbaarheids-groep. *“Er zijn wel enkele voorwaarden. De eerste is dat de gemeente of een andere organisatie er een even groot bedrag bij legt. Dat betekent dat dus elk project voor 50% wordt betaald met IDOP-geld en voor 50% door anderen. Een andere belangrijke voorwaarde is dat projecten binnen twee jaar worden uitgevoerd. Elk project dat niet voor februari 2013 klaar is, wordt niet gesubsidieerd. Dit betekent: Gemondenaren, aan het werk!”* (Leefbaarheidsgroep Gemonde, 2014, p.1). De gemeente Sint Michielsgestel stelt de andere 50% beschikbaar en projecten kunnen worden uitgevoerd.

De Leefbaarheidsgroep heeft de volgende doelstelling: *“Goed wonen en leven in Gemonde, voor jong en oud, nu en in de toekomst, daar wil de Leefbaarheidsgroep aan werken. Dat kan natuurlijk alleen met de belangstelling en medewerking van de inwoners. Gemonde is immers van alle Gemondenaren.”* (www.Leefbaarheids-groepGemonde.nl). Op 25 mei 2012 kreeg de Leefbaarheidsgroep Gemonde ook een rechtspersoonlijke status, omdat ze toen formeel een stichting werd. Tijdens de oprichting van de stichting is er ook een convenant met de gemeente Sint-Michielsgestel gesloten. Hierin is vastgelegd dat er op basis van vertrouwen wordt samengewerkt. In de speech van de voorzitter van de stichting, Willem Marcelis komt dit nog eens tot uiting:

“Met veel ongeloof en twijfel is het IDOP ontvangen. Gaat dit iets uithalen? Zoals we hier nu zitten lijkt het er wel op. De Gemondenaren en hun bestuurders staan niet langer tegenover elkaar, maar zitten naast elkaar. Beide partijen hebben er voor getekend om een gemeenschappelijk doel te bereiken. Namelijk dat we ieder vanuit onze eigen verantwoordelijkheid gaan zorgen dat het nu en in de toekomst goed leven zal zijn in Gemonde. Het blijft natuurlijk zo, dat besluiten door de gemeentebestuurders genomen worden. Maar dank zij dit convenant zullen de Gemondenaren na ruim 200 jaren daar nu meer invloed op kunnen uitoefenen. Via de Leefbaarheidsgroep Gemonde die sinds vandaag een onafhankelijke Stichting geworden is. Dit samenspel van Gemeentebestuur en de inwoners van Gemonde is niet opgeëist via de lijnen van een conflictmodel. Nee. We hebben elkaar gevonden en beter leren kennen in een proces van samenwerking binnen de projecten van het IDOP. Voor dit initiatief mogen wij al-

lemaal het Bestuur van de Provincie Brabant dankbaar zijn. Het geeft ons hier in de gemeente Sint Michielsgestel de kans te proeven aan hoe het zal zijn wanneer gemeentelijke instellingen meer en meer kanalen worden, waardoor talenten en energieën van de burgers gevoed worden, opdat zij zich kunnen ontwikkelen tot burgers die zich minder afhankelijk opstellen, en die met hun talenten en energie dienstbaar willen zijn voor de leefbaarheid van de gemeenschappen waarvan zij deel uitmaken. We hebben allemaal nog veel van elkaar te leren in dit proces. Maar onze bedoelingen zijn van beide kanten goed en oprecht. Zolang dat blijft, is succes verzekerd. Daarom... er is alle rede voor een klein feestje vandaag.”
(www.LeeftbaarheidsgroepGemonde.nl)

Doeners in Gemonde

De leefbaarheidsgroep heeft zich georganiseerd volgens vier inhoudelijke werkgroepen. In iedere werkgroep zitten actieve Gemondenaren die op enigerlei wijze betrokken zijn bij of geïnteresseerd zijn in het thema van de werkgroep. In iedere werkgroep zit ten minste één afgevaardigde vanuit de Leefbaarheidsgroep Gemonde. De werkgroepen werken volgens het idee van de doe-democratie en willen vooral aanpakken.

1. Sociale samenhang. Deze werkgroep bestaat uit zeven actieve bewoners en richt zich op de mensen van het dorp en organiseert allerlei activiteiten waardoor Gemondenaren elkaar min of meer vanzelfsprekend tegen kunnen komen. Er wordt gestreefd naar meer onderlinge verbondenheid. Projecten van deze werkgroep zijn o.a. een introductie voor nieuwe bewoners, activiteiten voor jongeren (o.a. aanleg skatebaan), een bibliotheekpunt in dorps huis ‘de Kei’, een huiskamer voor senioren waar ouderen een kop koffie kunnen drinken en elkaar kunnen ontmoeten.
2. Werken. Deze werkgroep heeft vier leden en houdt zich bezig met voorzieningen die het mogelijk maken dat een aantal inwoners in Gemonde efficiënt en prettig kan werken. Het gaat dan o.a. om projecten zoals het onderling contact tussen bedrijven onderling en bedrijven en de gemeente stimuleren. Ook is er een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd om te verkennen of er een bedrijfsverzamelgebouw zou kunnen komen.
3. Ruimtelijke inrichting en verkeer. Deze werkgroep bestaat uit zes actieve Gemondenaren en wil Gemonde verkeersveiliger maken, in de kern en in het buitengebied, met medewerking van inwoners en gemeente. Maar ook de rest van de openbare ruimte heeft de aandacht. Deze moet er aantrekkelijk uitzien voor inwoners en passanten. Projecten van deze werkgroep zijn bijvoorbeeld een verkeersproject voor de kinderen van de basisschool en meer in algemene zin de verbetering van de verkeersveiligheid.
4. Voorzieningen en wonen. Met acht doeners is dit de grootste werkgroep. Ze zet zich in voor wonen en andere voorzieningen die het wonen zo goed en zo lang als kan mogelijk maken. Het gaat hierbij onder andere om het aanpassen van woningen door ouderen en voor ouderen. Het doel van dit project is om

te zorgen dat de wat oudere Gemondenaren bewust worden van de mogelijkheden die er zijn om hun huis aan te passen zodat ze nog jaren in datzelfde huis kunnen blijven wonen. Deskundig advies en hulp is ook via deze werkgroep "Blijvend thuis in Gimde" te verkrijgen. Een ambitieus project van deze werkgroep is het project sociale buurtwinkel. Zo'n buurtwinkel zou gerund worden door mensen met een verstandelijke beperking of mensen uit re-integratietrajecten met als doel dat Gemondenaren hun dagelijkse boodschappen toch in het dorp kunnen halen. Vanuit het IDOP heeft de provincie Noord-Brabant hiervoor 375.000 euro ter beschikking gesteld. Dit project is ambitieus ingezet. Samen met woningcorporatie Huis & Erf heeft de Leefbaarheidsgroep het initiatief hiertoe genomen. Er is gezocht naar een passende locatie van deze sociale buurtwinkel. Ook is er in 2009 een bewonersavond gehouden. Diverse leden van de Leefbaarheidsgroep hebben mij echter verteld dat er vanaf dat moment eigenlijk al te weinig draagvlak was onder de Gemondse bevolking. De redenering was dat door de kleinschaligheid van Gemonde juist de diverse voorzieningen aan het wegtrekken waren. Men vroeg zich af: waarom zou zo'n supermarkt dan kunnen bestaan? Toch werden onder begeleiding van een adviesbureau en de gemeente het traject doorgezet. Op de website is hierover het volgende te lezen: *"In eerste instantie is gekeken naar de realisatie van een multifunctionele accommodatie op een centraal plein in Gemonde. Gedurende het proces is meer gekeken naar een multifunctioneel plein. Samen met het kerkbestuur wordt gekeken of de pastorie op termijn gebruikt kan gaan worden als dorpshuis. Het dorpshuis De Kei zou dan gebruikt kunnen worden als dorpswinkel."* (www.Leefbaarheids-groepGemonde.nl).

Helaas is het project sociale buurtwinkel niet gerealiseerd, vanwege een onrendabele exploitatie. In de verantwoordingsflyer die de Leefbaarheidsgroep begin 2014 heeft verstrekt aan alle Gemondenaren staat hierover: *"Het geringe percentage geënquêteerden dat bereid is in de winkel te gaan kopen, maakt een rendabele exploitatie verre van mogelijk."* Dit heeft tot teleurstelling bij de leden van de Leefbaarheidsgroep geleid, maar ook in breder opzicht bij de inwoners van Gemonde. De subsidie vanuit het IDOP zou alleen worden uitgekeerd als er naast de gemeente Sint-Michielsgestel ook nog een derde partij zou zijn om dit project (begroot op ruim 1 miljoen euro) mede te financieren. Er zijn hierover diverse gespreken gevoerd met het bisdom 's-Hertogenbosch, omdat zij de huidige eigenaar is van de pastorie en de parochietuin. Het contact en de samenwerking met het bisdom verliep stroef. De leefbaarheidsgroep kreeg de indruk dat het Bisdom vooral uit was op geld, namelijk de opbrengst van de pastorie als deze via een makelaar zou worden verkocht. De Leefbaarheidsgroep deed een appel op de maatschappelijke en historisch gegroeide verantwoordelijkheid van het bisdom en vroeg om meer coulance. Dit was tevergeefs. De Leefbaarheidsgroep concludeerde in maart 2013 dat er sprake was van te verschillende zienswijzen en was teleurgesteld dat het bisdom voet bij stuk hield. Volgens de voorzitter merk je na

een jaar dat het Bisdom zich in dit soort kwesties soepeler aan het opstellen is, omdat ze merkt dat er meer kerken en pastorieën leeg komen te staan. *“Dat is het nadeel als je in de pioniersfase zit,”* aldus Willem.

“Eenheid in verscheidenheid”

De Leefbaarheidsgroep en de werkgroepen hebben afgelopen vier jaar dus uiteenlopende projecten opgezet en uitgevoerd. Zestien van deze projecten waren onderdeel van het IDOP. In de zomer van 2013 is het IDOP formeel afgesloten en dit is met 64 Gemonkse vrijwilligers, vertegenwoordigers vanuit de provincie en de gemeente, waaronder wethouder Matthijssen gevierd met een gezamenlijke barbecue bij het Gemonkse schuttersgilde Sint Joris & Sint Catharine. Vanuit de provincie en de gemeente heeft de Leefbaarheidsgroep 4 maanden extra gekregen om de laatste projecten ook uit te voeren, want de deadline van februari 2013 was immers overschreden. In zijn dankwoord benadrukte de voorzitter van de Leefbaarheidsgroep het idee van “eenheid in verscheidenheid”. Bewonersinitiatieven zoals de Leerbaarheidsgroep kunnen alleen bestaan als er samen wordt opgetrokken, niet alleen bewoners onderling, maar ook met andere partijen, zoals de gemeente en andere instanties. Hij benadrukt het belang van de rol die de gemeente Sint-Michiëlsgestel heeft gespeeld. De verhouding tussen de Leefbaarheidsgroep en de gemeente was meer dan goed. Bij iedere vergadering van de Leefbaarheidsgroep zat er een contactpersoon (Mirjam Wijffels, later Ineke van Roosmalen) vanuit de gemeente aan tafel die actief meedacht met projectvoorstellen en tevens de weg kende binnen het gemeentehuis. Tijdens de bijeenkomsten viel ook op dat deze contactpersoon tevens kon toelichten aan de Leefbaarheidsgroep hoe de gemeente ongeveer werkte en wist (vaak) begrip te kweken voor de soms trage procedures van de gemeente (bijvoorbeeld op het gebied van ruimtelijke ontwikkelingen). De lijnen met wethouder Ed Mathijssen waren eveneens kort. *“Ik kan de wethouder bellen, als ik wil”*, aldus Willem Marcelis. Daarnaast zijn er ook wel verschillen van opvatting geweest. Zo heeft de gemeente vrij eigenstandig het IDOP geëvalueerd. De Leefbaarheidsgroep vond dat hierin te weinig verantwoording werd afgelegd over het geld dat is uitgegeven en heeft zelf ook een evaluatie gemaakt, zodat de Gemonkse bewoners de juiste informatie konden krijgen.

Onzelf opnieuw uitvinden?

De Leefbaarheidsgroep functioneert momenteel bijna 4 jaar. Daarbinnen is het dagelijks bestuur en in het bijzonder Willem Marcelis eigenlijk altijd de stuwende kracht geweest. Samen met de andere leden van de Leefbaarheidsgroep zijn Gemondenaren enthousiast gemaakt en uitgenodigd deel te nemen aan de IDOP projecten. Nu de subsidieperiode van het IDOP is afgesloten, betekent dit ook dat de Leefbaarheidsgroep zichzelf bezint op haar toekomst. *“We moeten onszelf opnieuw uitvinden”* was het credo. In september en oktober 2013 heeft de Leefbaarheidsgroep hierover gesproken en heeft geconcludeerd dat ze door willen gaan als leefbaarheidsgroep en zich vooral willen richten op projecten voor en

door senioren in Gemonde. Dit idee is mede geïnspireerd op een verhaal over krimp dat Ben van Essen (voorzitter vereniging kleine kernen Limburg) heeft gehouden op 4 juni 2013. Op de website van de Leefbaarheidsgroep staat hierover het volgende: *“Als we wat willen doen aan de problemen die er door bezuinigingen onvermijdelijk zijn, ga dan kijken naar de kansen die er zeker ook zijn. Enthousiast vertelde hij over een aantal dorpen, gemeenschappen, waar burgers met succes zelf het heft in handen namen. Zij vonden oplossingen voor bijvoorbeeld krimpende verenigingen, leeglopende scholen, leegstaande gebouwen en de steeds maar minder en kwalitatief slechter wordende zorg. Geweldig! "Dit is geen sprookje" aldus Ben, het vraagt samenwerking en vertrouwen. ‘Alleen ga je snel, samen kom je verder’, voegde hij eraan toe. Het kost inzet en tijd, maar in elke gemeenschap is zoveel talent op allerlei gebied. Maak daar gebruik van, was zijn raad aan de aanwezigen in de zaal.”* Daarnaast heeft Willem aangegeven per mei 2014 zijn taak als voorzitter te willen overdragen aan iemand anders: *“op mijn 75ste wordt deze kar te zwaar om te trekken”*. Op dit moment is er nog geen nieuwe kandidaat. In de vergadering van 3 april 2014 staat het vinden van een nieuwe voorzitter, maar ook een nieuwe secretaris dan ook hoog op de agenda. Anja Geerts, die al lid is van de Leefbaarheidsgroep wordt secretaris. Naar een opvolger voor voorzitter Willem Marcelis wordt nog steeds gezocht.

De Leefbaarheidsgroep na het IDOP

Voor de Leefbaarheidsgroep is het duidelijk dat de IDOP tijd is afgerond. Het valt de Leefbaarheidsgroep wel op dat er naast een stimulerende werking (bevordering van samenwerking tussen bewoners, beschikbaar geld en bevordering van samenwerking met instanties) er ook belemmerende factoren worden ervaren. Bij veel Gemondenaren overheerst het idee dat de Leefbaarheidsgroep een soort verlengstuk is geworden van de gemeente. *“Het IDOP label neem je dan nog mee. (...) Er zijn bewoners die het niet doorgaan van de sociale buurtwinkel koppelen aan het IDOP. Daardoor hebben zij een nog wat negatievere houding ten opzichte de Leefbaarheidsgroep”*, aldus Willem. De Leefbaarheidsgroep wil vanaf eind 2013 op eigen benen staan en nieuwe activiteiten aanjagen en begeleiden welke vanuit de bewoners zelf komen. Wel zijn er na de IDOP tijd al diverse nieuwe activiteiten vanuit Gemondenaren opgezet. Zo wordt er momenteel een maaltijdservice op poten gezet. Eens per week kunnen ouderen dan gezamenlijk eten. Het idee is dat de maaltijden worden gemaakt in verzorgingshuis De Beemden in Sint Michielsgestel. Twee leden van de Leefbaarheidsgroep en enkele vrijwilligers zorgen er dan voor dat de maaltijden gehaald en geserveerd worden. Over deze activiteit wordt momenteel onderhandeld met De Beemden. De verwachting is dat dit binnenkort van start kan gaan. Ook heeft het al bestaande huiskamerproject veel succes. 15 a 20 gasten maken hiervan gebruik. Eens per maand wordt hier ook een bingo gehouden voor ouderen, waar meer dan 30 mensen aan deelnemen. Ook de meidengroep is nieuw leven ingeblazen. Tevens zijn er drie nieuwe gezichten getreden tot de Leefbaarheidsgroep, die ook weer nieuwe ideeën en capaciteiten met zich meebrengen. De Leefbaarheidsgroep wil zich komende tijd vooral ook

richten op het zoeken naar meer vrijwilligers. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014 hebben zij een stand geplaatst vlakbij het Gemonkse stembureau om flyers uit te delen. Ze hebben mensen persoonlijk aangesproken om actief te worden voor de Leefbaarheidsgroep.

LEEFBAAR GEMONDE?

Gevolgen van krimp en doe-democratie vanuit het perspectief van de Gemondse burger

Lezing door Ben van Esden, voorzitter Vereniging Kalme Kemmen Linsburg

Gemondenaren zijn van harte welkom op dinsdag 4 juni, aanvang 19.30 uur Zaal de Schuif, Gemonde

Leefbaarheidsgroep **G Gemonde**

Meer info op: www.leefbaarheidsgroepgemonde.nl

HOOFDSTUK 4: DE SPiLL VAN LIEMPDE – “METSELEN MET MENSEN”

Laurens de Graaf

Dit verhaal van de activiteiten van SPiLL in Liempde laat zien hoe initiatieven vanuit een groep ondernemers in samenwerking met de lokale gemeenschap en de gemeente Boxtel succesvol tot wasdom zijn gekomen. Dit ging echter niet vanzelf. Er is heel veel energie voor nodig geweest en hobbels moesten worden genomen.

Kennismaking met Liempde

Liempde – in de volksmond Liemt – is een authentiek Brabants dorp en ligt in de stedendriehoek Tilburg-Eindhoven-Den Bosch. Het ligt midden in het Nationaal Landschap Het Groene Woud. Dit gebied strekt zich uit over 7.500 hectare natuur bestaande uit bossen, moerassen, heide en agrarisch populierenlandschap. Bestuurlijk maakt Liempde sinds de herindeling van 1996 onderdeel uit van de gemeente Boxtel. Het dorp telt ongeveer 5000 inwoners en heeft met 42 verenigingen een actief verenigingsleven. Binnen dit dorp heerst een grote sociale samenhang tussen de inwoners. Ook is er een actieve ondernemersvereniging, Ondernemersvereniging Liempde (OVL), waarvan plusminus 150 ondernemers lid zijn.

Leven in de brouwerij

Ondernemersvereniging OVL constateerde begin 2009 dat er in Liempde sprake was van een terugloop van het voorzieningenniveau. De 30 ondernemers die toen in de dorpskern actief waren realiseerden zich dat ze niet zonder elkaar kunnen en dat ze de lokale gemeenschap hard nodig hebben en andersom. Daarmee zette deze vereniging twee punten op de lokale agenda:

1. Een verdere economische terugloop binnen Liempde voorkomen;
2. De leefbaarheid in Liempde zoveel mogelijk (waar)borgen en verbeteren.

Dit alles heeft de OVL in 2009 uitgewerkt in een masterplan. Liempde kent een betrekkelijke welvaart en bewoners ervaren dat het goed wonen is in Liemt. *“Maar de bedreigingen die de economische ontwikkelingen en verandering in de maatschappij voor Liempde in petto hebben zijn alarmerend en al op korte termijn zichtbaar”* (Masterplan OVL, 2009). Ondernemen in het centrum van Liempde staat onder druk. De OVL twijfelt of de middenstanders en kleine ondernemers op termijn nog bestaansrecht hebben. *“Wat zal er gebeuren met de sociale cohesie in het dorp als ondernemers in het centrum langzaam maar zeker gaan verdwijnen?”* (Masterplan OVL, 2009).

In het masterplan is het idee van de leefbaarheidsdriehoek ontwikkeld. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat bewoners, verenigingen en ondernemers elkaar nodig hebben zowel voor de economische ontwikkeling als voor de versterking van de leefbaarheid. Door het toepassen van deze leefbaarheidsdriehoek moet er “leven in de brouwerij” blijven. Als bestuursleden van de OVL zijn Michael Michiels en

Désiré van Laarhoven vanaf het begin – en later steeds meer samen met en door anderen – de drijvende krachten achter deze ideeën en activiteiten geweest.

Naar een Gastvrij Hart van Het Groene Woud

De vertrouwde dorps sfeer moet kunnen blijven floreren door economische ontwikkeling. Er wordt dan ook vanuit de volgende slogan naar de toekomst gekeken: “Liempde, Gastvrij Hart van Het Groene Woud”. Om dit te verwezenlijken is er een plan gemaakt, waarin twee hoofdfasen zijn onderscheiden. De eerste hoofdfase is *intern gericht* en wil het wij-gevoel versterken. Mede door een subsidie vanuit Citymanagement van de gemeente Boxtel zijn er drie activiteiten vrij vlot van de grond gekomen. Allereerst “Op Liemt gemunt”, dat in 2009 is gestart. Hierbij krijgen Liempdenaren bij besteding van 15 euro een muntje van een lokale ondernemer. Dit muntje kan worden ingeleverd bij één van de lokale verenigingen. Zij kunnen dit muntje verzilveren. Ieder muntje staat voor 15 cent. In vier jaar tijd hebben lokale vereniging hierdoor ruim 100.000 euro aan sponsoring gekregen. De tweede activiteit is “Liemt in 't Licht”. Tijdens de wintermaanden worden sinds 2010 woninggevels in het centrum van Liempde met (LED) verlichting extra opgefleurd. Hiermee ziet het dorpscentrum er vrolijk verlicht uit. Aan Liempdenaren en leden van de lokale verenigingen wordt gevraagd of zij mee willen helpen de verlichting op te hangen. De laatste interne activiteit is “Liemt lopt uit” dat in 2010 voor het eerst georganiseerd werd. Rond de kerst wordt er door ondernemers en verenigingen een kerstmarkt georganiseerd en zijn er allerlei sociale activiteiten in het centrum van Liempde. Deze activiteit is vooral gericht op (informele) ontmoeting. Michael: *“we willen het stapke voor stapke uitbouwen en het wij-gevoel versterken. Dat is gelukt. Het is geen verhaal van een klein clubje meer.”*

De tweede hoofdfase is *extern gericht* en wil Liempde promoten als Gastvrij Hart van Het Groene Woud. Michael benoemt het belang van “economische pulsjes” voor deze tweede hoofdfase, die vanaf eind 2012 steeds meer vorm heeft gekregen. Door middel van zo'n 50 kleine en grotere activiteiten wordt Liempde onder de aandacht gebracht van dagjesmensen en andere toeristen en recreanten. Désiré: *“Er is bewust gekozen voor een mix van kleine en grote projecten; als een groot project dan te lang duurt, kun je via de kleine projecten toch succesjes behalen.”* Voorbeelden van kleinschalige projecten zijn: tien nieuwe wandel- en fietsroutes, dag- en eetarrangementen, eigen toeristische website en paneeltjes bij monumentale panden. Deze projecten moeten ervoor zorgen dat Liempde gastvrij is en dit tevens uitstraalt. Het eerdergenoemde masterplan overstijgt de doelstellingen van de ondernemersvereniging OVL. Daarom is ervoor gekozen om een aparte stichting op te richten: stichting SPPiLL (Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde). Het gaat immers niet alleen maar om ondernemers; ook andere partijen uit Liempde moeten de mogelijkheid krijgen actief te worden, zo was de redenering. SPPiLL heeft als doel het bevorderen van de sociale cohesie binnen de dorpsgemeenschap Liempde door het versterken van de Leefbaarheidsdriehoek Liempdenaren-Verenigingen-Ondernemers en het uitdragen van Liempde als Gastvrij Hart van Het Groene Woud. SPPiLL heeft momenteel een bestuur be-

staande uit 8 leden, waarbij enkelen ook lid zijn van het bestuur van OVL. Ook is er een bestuurslid die lid is van de dorpsraad van Liempde¹⁶. Voorzitter Michael over het verschil tussen SPPiLL en de dorpsraad: *“We willen geen tweede dorpsraad, geen praatclub worden, we willen vooral vooruit en zaken aanpakken.”*

Ontwikkeling en professionalisering

In het kader van de tweede hoofdfase is er ook een subsidie aangevraagd (ruim één miljoen euro) bij de provincie Noord-Brabant in het kader van het investeringsprogramma Landschappen van Allure. Het SPPiLL-project “Liempde, gastvrije en cultuurhistorische toegangspoort tot het hart van Het Groene Woud” is toegekend.¹⁷ Dit is een grootschalig project waarbij Liempde een gastvrije en cultuurhistorische toegangspoort tot Het Groene Woud moet worden. Er wordt hiervoor een monumentale boerderij aangekocht en gerenoveerd tot ontvangst- en informatiecentrum, de openbare ruimte in het centrum van Liempde wordt verbeterd en er worden diverse natuur- en cultuurprojecten in het buitengebied van Liempde uitgevoerd. In het projectplan staat het als volgt geformuleerd: *“Dit project zorgt met de realisatie van een informatiecentrum, de versterking van het ‘cultuurhistorische super-ensemble’ in en rondom Liempde en de versterking van de verbindingen naar het buitengebied voor een sterke toegangspoort tot Het Groene Woud en voor een toename van ruimtelijke kwaliteit. Het superensemble bestaat uit de ecologische, economische en sociale samenhang van akkercomplexen en bijbehorende nederzettingen, steilranden, beekdalen en natuurgebieden rondom de kern van Liempde.”* Michael: *“is dit een gewaagd plan? JA!”* Dit project heeft een begroting van ruim drie miljoen euro. De ontwikkelingen in deze tweede fase zijn ook terug te zien in de vernieuwde organisatiestructuur van SPPiLL. Bestond SPPiLL voorheen vooral uit projectgroepen die zich bezighielden met de interne activiteiten, sinds de zomer van 2013 is dit aangepast en zijn er ook projectgroepen die zich bezighouden met de externe activiteiten. De huidige 4 projectgroepen, bestaan steeds uit vier à vijf leden, waarin Liempdenaren, vaak met inhoudelijke expertise initiatieven verder uitdenken en ontwikkelen. In iedere projectgroep zit een afgevaardigde van het SPPiLL-bestuur. Er is een projectgroep

¹⁶ Deze dorpsraad is in het leven geroepen toen Liempde geherindeeld werd met de gemeente Botel. Tot aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 heeft de Dorpsraad bestaan en gefungeerd als bewonersvertegenwoordiging die het college van B&W adviseert. De Dorpsraad hield zich onder meer bezig met de evenementen, het begeleiden van activiteiten georganiseerd door Algemeen Belang Liempde, de planvoorbereiding van het buurt- en wijkbeheer en de advisering over openbare werken.

¹⁷ Op de website van SPPiLL staat hierover: ‘Het SPPiLL-project zorgt met de realisatie van een informatiecentrum, de versterking van het ‘cultuurhistorische super-ensemble’ in en rondom Liempde en de versterking van de verbindingen naar het buitengebied voor een sterke toegangspoort tot Het Groene Woud en voor een toename van ruimtelijke kwaliteit. Het super-ensemble bestaat uit de ecologische, economische en sociale samenhang van akkercomplexen en bijbehorende nederzettingen, steilranden, beekdalen en natuurgebieden rondom de kern van Liempde. Investeren in het super-ensemble is investeren in ruimtelijke kwaliteit en daarmee in een kloppend en toegankelijk hart van Het Groene Woud.’ De totale kosten van dit project zijn begroot op ruim 3 miljoen euro. SPPiLL en de gemeente Boxtel hebben toegezegd bijna 2 miljoen euro te verwerven uit de particuliere sector. Meer hierover is te lezen in het projectplan: http://www.SPPiLL.nl/wp-content/uploads/Investeringsvoorstel_Kloppend_hart_LR.pdf

die verantwoordelijk is voor de bestaande interne activiteiten (Op Liemt gemunt, Liemt in 't Licht en Liemt lopt ut) en er zijn drie projectgroepen die bezig zijn met de (relatief nieuwe) extern gerichte activiteiten. Er is een projectgroep die verantwoordelijk is voor de natuur- en cultuurprojecten. Een andere projectgroep is verantwoordelijk voor "Liemt in Uitvoering" (zie verderop). De laatste projectgroep is verantwoordelijk voor het bezoekerscentrum in Liempde (zie verderop). Momenteel is er een nieuwe projectgroep in oprichting, waar nog mensen voor moeten worden gevonden. Deze projectgroep gaat zich bezighouden met het thema: 'Liempde, Gastvrij hart van Het Groene Woud'.

Innovatieve samenwerking

SPPiLL trekt voor de interne - maar op dit moment vooral voor de externe - activiteiten samen op met de gemeente Boxtel. Deze samenwerking is bestempeld als *innovatieve samenwerking gemeente - SPPiLL*. Het idee is dat niet de gemeente maar SPPiLL allerlei projecten initieert en uitvoert om de leefbaarheid in Liempde te verbeteren. Een stuurgroep bestaande uit Michael Michiels (voorzitter van SPPiLL), Rob Dito (lid van de dorpsraad, tevens bestuurslid van SPPiLL), Désiré van Laarhoven (coördinator van het projectenbureau) en Gerard Schönfeld (hoofd van de afdeling Maatschappelijke Ontwikkeling, gemeente Boxtel) zijn hiervan lid. De stuurgroep wordt voorgezeten door de wijkwethouder van Liempde, Peter van der Wiel en secretariael ondersteund door een projectmedewerker van het projectenbureau van SPPiLL, Gidi Kroonen. De samenwerking kent een pilotperiode van 2 jaar. Geld (in totaal 20.000 euro per jaar) hiervoor is beschikbaar gesteld door de dorpsraad (15k hiervan onder meer uit de IDOP-gelden) en door de gemeente Boxtel (o.a. uit opbrengsten grondbedrijf en parkeergelden). Op de website van SPPiLL worden de voordelen van deze samenwerking als volgt geformuleerd: *"minder ambtelijke inbreng en dus kosten, flexibeler en sneller resultaat, betrokken en meewerkende burgers, fungeren als pilot van een nieuwe manier van innovatief werken."* Michael zegt hier in één van de eerste interviews het volgende over: *"Voor de gemeente zijn wij een apart geval. Politieke bestuurders vinden het moeilijk als het niet uit hun koker komt. Tevens zijn veel ambtenaren nog niet (geheel) overtuigd van het nut van deze vorm van burgerparticipatie. Daarnaast, Liempde is sinds 1996 onderdeel van de gemeente Boxtel. Dat was vooral voor veel Liempdenaren lastig, omdat de lokale culturen sterk van elkaar verschilden."* Hoewel Michael hier een bestuurlijke zenuw lijkt te raken, valt het wel op dat het afgelopen anderhalf jaar burgerparticipatie als onderwerp veel hoger op de agenda is komen te staan. Met name de komst van de burgemeester Buijs heeft hieraan bijgedragen. Voor de gemeente wordt steeds duidelijker dat initiatieven als SPPiLL meer regel dan uitzondering zullen worden in de nabije toekomst. Zo'n samenwerking levert de gemeente Boxtel ook voordelen op. *"Een burgerinitiatief zit nog niet tussen de oren van ambtenaren"*, aldus Gerard Schönfeld. De toenemende bezuinigingen en een steeds luidere roep om burgerparticipatie zorgen ervoor dat ook gemeente(ambtenare)n leefbaarheidsproblemen anders moeten gaan aanpakken dan voorheen. SPPiLL is in feite een soort proeftuin waarin duide-

lijker wordt wat zo'n nieuwe manier van werken (meer aansluiten bij initiatieven uit de samenleving dan zelf projecten te bedenken en uit te voeren) met de gemeentelijke organisatie doet en wat het van zo'n organisatie juist (niet) verlangd. Het innovatieve van de samenwerking is vooral het toegenomen wederzijdse begrip. Ook tijdens de observaties was dit een element dat opviel. Hoewel er kritisch naar elkaar gekeken wordt, verlopen gesprekken in een goede sfeer en neemt men elkaar serieus. Vooral deze innovatieve samenwerking levert een interessante doe-democratische dynamiek op.

Doe-democratie in Liempde?

SPPiLL is een stichting die lokaal steeds sterker verankerd raakt. *"We willen iets tot stand brengen vanuit het dorp zelf, maar we hebben jullie daar wel bij nodig"*, aldus Michael. Het initiatief is uit de eigen gemeenschap ontstaan en wordt ook grotendeels door de eigen gemeenschap uitgevoerd. De urgentie wordt breed gedeeld. Er heerst een breed draagvlak om Liempde als dorp zoveel mogelijk te promoten en Liempdenaren op te roepen zelf actief te worden om ook de leefbaarheid te waarborgen en waar mogelijk te verbeteren. Dit draagvlak blijkt onder andere uit de vele verenigingen en ondernemers die meedoen met de eerder genoemde *intern gerichte* activiteiten. Ook zijn er vele ideeën aangedragen tijdens een ander project "Liemt in Uitvoering". Dit is onderdeel van het grotere project 'Liempde, gastvrije en cultuurhistorische toegangspoort tot het hart van het Groene Woud'. In het kader van "Liemt in Uitvoering" heeft er op verschillende plaatsen in het centrum van Liempde een knalrode bouwkeet gestaan, alwaar Liempdenaren konden brainstormen over de toekomstplannen van het gastvrij centrum. *"In de keet hangt informatie over het project: afbakening van het projectgebied, doelstellingen, planning, thema's van het project, foto's van mooie en minder mooie plekken in het centrum, e.d. Ook bevindt zich hier de ideeënbus van "Liemt in Uitvoering". SPPiLL wil graag van de Liempdenaren weten wat zij de sterke punten van het centrum van Liempde vinden en zeker behouden of versterkt moeten worden. Maar ook welke mindere punten het centrum heeft en waar iets aan zou moeten gebeuren. Ook wat nog gemist wordt in het centrum. Thema's bij deze vragen zijn onder meer veiligheid, verkeer, parkeren, uitstraling, groen, toegankelijkheid voor mindervaliden, organisatie van evenementen, bereikbaarheid, gastvrijheid."* (Persbericht SPPiLL, november 2012). De gedragenheid blijkt ook uit de bezoekersaantallen (zeker 150 mensen) tijdens drie dorpsavonden, welke eind november 2012 hebben plaatsgevonden. Er werd door de aanwezigen actief meegedacht over verschillende relevante thema's. Vanuit SPPiLL wordt ook steeds benadrukt dat als er iets is, kom er dan mee. Michael: *"vindt u dit proces leuk? zegt het voort!"* De activiteiten van SPPiLL worden breed gedragen door (vooral) vrijwilligers. Een vraag die SPPiLL zichzelf stelt is wel: hoe kun je op basis van vrijwilligheid de hele handel aansturen en hoe stuur je vrijwilligers aan? De gedragenheid is sterk aanwezig, maar is door het vrijwillige karakter ook kwetsbaar te noemen.

Mensenwerk

Doe-democratie in Liempde blijkt niet te kunnen bestaan zonder actieve en activerende kartrekkers. Zo ook in Liempde. Voorzitter Michael van SPPiLL is te bestempelen als zo'n kartrekker. Als voorzitter van OVL heeft hij de problematiek in 2009 op de agenda gekregen en ondernemers, Liempdenaren, maar ook het gemeentebestuur van Boxtel bewogen mee te gaan doen. Hij ziet zichzelf als ondernemende idealist. Michael gebruikt zijn ondernemerservaring om initiatieven te nemen en anderen te motiveren. Hij houdt van het bouwen van structuren en is wars van (nodeloze) bureaucratie. Daarnaast heeft hij een groot netwerk binnen en buiten Liempde en stapt hij op mensen af om ze te vragen voor een klusje of lid te worden van een projectgroep. Bovenal spreekt hij de taal van het dorp. Hij ziet zichzelf dan ook als "metselaar van mensen". Wel heeft hij zelf geconcludeerd dat hij het kalmer aan wil gaan doen en het stokje half 2014 wil gaan overdragen aan iemand anders: *"het fundament ligt er; nu wordt het tijd om te metselen"*. Tot op heden is er nog geen opvolger gevonden.

Désiré is de centrale coördinator van SPPiLL en werkzaam voor het projectbureau. Désiré heeft een professionele achtergrond in de communicatie en heeft veel ervaring met projectmanagement. Ze is gemeenteraadslid van Liempde en Boxtel geweest en heeft daarmee de nodige politieke ervaring. Ze is tevens voorzitter van de Liempdse Prinsenvereniging en heeft veel verstand van het buitengebied. Zij kent het dorp als geen ander en spreekt de taal van Liempde. Als projectcoördinator weet ze niet alleen goed wat er speelt, zij weet dit daarnaast ook om te zetten in concreet projectmanagement en te vertalen door middel van duidelijke communicatie. SPPiLL is online actief met een uitgebreide website en een facebookpagina. Ook is er een grote maillijst die gebruikt wordt om Liempdenaren op de hoogte te houden. Désiré werkt nauw samen met Michael en vormen een sterk duo.

Rob Dito is werkzaam bij de politie, is lid van de dorpsraad en lid van het bestuur van SPPiLL en zit tevens in de stuurgroep innovatieve samenwerking. Door zijn politie-ervaring begrijpt hij hoe bureaucratische organisaties werken. Vanuit de dorpsraad hoort hij wat er lokaal in Liempde allemaal speelt en weet hij dit te verbinden met de activiteiten van SPPiLL. Hij is tevens een pragmaticus en komt met concrete oplossingen.

Gerard Schönfeld is hoofd van de afdeling maatschappelijke ontwikkeling (MO) van de gemeente Boxtel. Hij fungeert als een soort oliemantje tussen SPPiLL en de gemeente, maar dit doet hij ook binnen de gemeente. Het SPPiLL-bestuur eiste in 2010 dat het contact tussen SPPiLL en de gemeente moest verlopen via slechts één bevoegde ambtenaar. Michael: *"Wij hebben toen hard op het bureau geklopt (...) stuur nu geen koekenbakker meer."* Vervolgens hoorde SPPiLL een jaar niets van de gemeente. Waren er geen bevoegde ambtenaren te vinden of was de eis een belediging voor het ambtelijk apparaat? De waarheid ligt waarschijnlijk ergens in het midden. Maar met Gerard Schönfeld heeft SPPiLL wel haar bevoegde

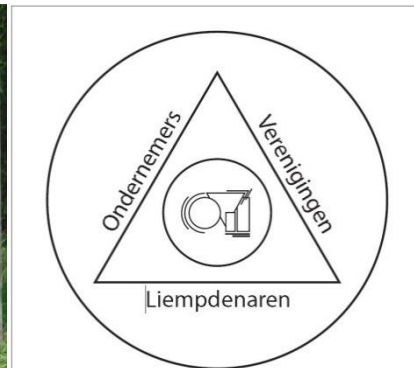
ambtenaar gekregen. Gerard kent - door zijn jarenlange ervaring en zijn managementpositie - de weg binnen het gemeentehuis ('het huis') als geen ander en de afspraak is dat hij vragen vanuit SPPiLL uitzet binnen de gemeente in de hoop dat het antwoord sneller gegeven kan worden. Tevens kan hij zo'n vraag wat meer van context voorzien waardoor het antwoord niet alleen procedureel van aard hoeft te zijn, maar tevens meer tegemoet komt aan wat realistisch en mogelijk is. Gerard is tevens de vraagbaak en adviseur van de voorzitter van de innovatieve samenwerking.

Peter van der Wiel is wethouder in de gemeente Boxtel; wijkwethouder voor Liempde en is tevens woonachtig in Liempde. Peter zit de maandelijkse vergaderingen van de innovatieve samenwerking voor. Peter is bereidwillig en denkt graag mee met SPPiLL. Tevens managet hij de verwachtingen van de andere leden, door aan te geven dat sommige dingen in een gemeente moeilijk of slechts langzaam te veranderen zijn (hierover verderop meer).

Tot slot

Dit verhaal van de activiteiten van SPPiLL in Liempde laat zien hoe initiatieven vanuit een groep ondernemers in samenwerking met de lokale gemeenschap en de gemeente Boxtel tot wasdom is gekomen. Dit ging echter niet vanzelf. Er is heel veel energie voor nodig geweest en hobbels moesten worden genomen. De ingezette ontwikkelingen gaan gestaag door. Op 8 maart 2014 vond bijvoorbeeld de aftrapbijeenkomst van het Investeringsprogramma Kloppend Hart van Het Groene Woud plaats in Liempde met aanwezigheid van gedeputeerde Johan van Hout, burgemeester Mark Buys en wethouder Peter van de Wiel.

In het volgende deel volgt de vergelijkende analyse van de vier beschreven verhalen van doe-democratie in Het Groene Woud en de Brabantse Kempen. Hieruit komt naar voren hoe deze initiatieven te begrijpen zijn vanuit de doe-democratie en welke patronen hieraan ten grondslag liggen.

Leefbaarheids driehoek

SPPiLL
 Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde

HOOFDSTUK 5: BEWONERSCOÖPERATIE BIEST-HOUTAKKER – “IEDEREEN KAN IETS”

Ted van de Wijdeven

Een verhaal van bouwen, van vele handen en schouders. Van overtuigen en blijven doorgaan. Van slim spelen en kansen herkennen. Van de gemeente, maar vooral ook van de gemeenschap.

Het dorp Biest-Houtakker¹⁸ ligt onder de rook van Tilburg, nabij het Wilhelminakanaal. In het kerkdorp, dat bestuurlijk onder de gemeente Hilvarenbeek valt, wonen anno 2014 zo'n 900 mensen. En zoals veel andere Brabantse plattelandskernen, is ook Biest-Houtakker de afgelopen decennia stevig veranderd. Het 'agrarische karakter' van het dorp is sterk afgenomen door het verdwijnen van het grootste deel van de boerenbedrijven.¹⁹ Daarnaast is het publieke voorzieningenniveau door de jaren heen steeds lastiger te handhaven gebleken – denk hierbij aan zaken als openbaar vervoer, bibliobus en ouderenzorg. Ook heeft het Biestse dorpscafé zo'n tien jaar geleden zijn deuren gesloten, waardoor het biljart en de cafézaal als ontmoetingsplaatsen zijn weggevallen. En inmiddels is ook de kerk niet meer in gebruik.

Dat wil niet zeggen dat de Biestse bevolking het allemaal zo maar 'op zich af laat komen'. Sterker nog: het dorp was er opvallend vroeg bij in het onderkennen van de maatschappelijke urgentie van alle veranderingen, en al in 1999 stelde het Belangenorgaan Biest-Houtakker het allereerste dorpsontwikkelingsplan in Brabant op. Anno 2014 is er (opnieuw) een grote stap gezet in de samenlevingsontwikkeling van het dorp. In maart van dit jaar is in het centrum van Biest-Houtakker – vlak naast het kerkgebouw – een splinternieuwe multifunctionele accommodatie (mfa) geopend. In dat pand is de basisschool gehuisvest, is er kinderopvang en een sportzaal die ook als theater- en activiteitenzaal dient voor het Biestse verenigingsleven. En *last but not least*: er is 'Ome Toon' – een ontmoetingsruimte waar Biestenaren, maar ook gasten van buiten, een drankje kunnen drinken en rustig kunnen 'bijbuurten'.

De bewoners van 'de Biest' stonden niet alleen aan de basis van het initiële plan voor deze multifunctionele accommodatie, maar bouwden ook daadwerkelijk zelf mee aan het pand. Dat is en was een hele prestatie die inzet heeft gevergd van velen. Zo verklaart Ant Vromans – de echtgenoot van een van de betrokken vrijwilligers Tinie Vromans – bij de opening van het nieuwe pand: *“Na vier jaar heb ik hem weer thuis. Tinie heeft hier zeker een paar werkschoenen versleten.”* En ze heeft meteen een boeking voor het kersverse gemeenschapshuis: *“Binnenkort*

¹⁸ Ruim honderd jaar geleden is Biest-Houtakker ontstaan door de bouw van een kerk, school en café tussen de twee gehuchten 'Biest' en 'Houtakker', zoals te lezen is in het strategiedocument "Perspectief 2013", geschreven door Ed van Hees t.b.v. het Belangenorgaan Biest-Houtakker. Zie ook: www.biest-houtakker.eu

¹⁹ Van 39 in 1999 naar nog slechts 8 in 2013.

*vieren wij hier ons veertigjarig huwelijk.*²⁰ Nu het pand is opgeleverd wacht een nieuwe uitdaging: de Biestse bewoners gaan de ontmoetingsruimte ‘Ome Toon’ ook zelf exploiteren – voor eigen rekening en verantwoording, zonder gemeentelijke subsidie.

Met het oog op de realisatie en gedeeltelijke exploitatie van dit Biestse centrumplan is op 26 september 2012 de ‘bewonerscoöperatie Biest-Houtakker’ opgericht. De ruim 300 leden tellende coöperatie wil – net als de Biestse gemeenschap in den brede – uitgaan van eigen kracht en kunde. Dit om vervolgens vanuit die basishouding de samenwerking aan te gaan met diverse instanties – waaronder de gemeente Hilvarenbeek. Dit verhaal gaat over deze coöperatie, maar ook over de weg náár de coöperatie. En dit verhaal gaat over het Biestse centrumplan, maar vooral ook over de weg hier naartoe. Met andere woorden: Hoe is het gelopen? Waarbij het ‘hoe’ tweevoudig te interpreteren is: in chronologische en in begrijpende zin.

Werken aan leefbaarheid

De Biestenaren zijn trots op hun kerkdorp. Zo zijn ze trots op de landelijke, en volgens velen schilderachtige uitstraling van het gebied. Op de lokale tradities, zoals het Biests Regentje (drankje) en het schuttersgilde. Op het rijke verenigingsleven dat maar liefst 32 organisaties telt (waaronder negen buurtverenigingen). Op het feit dat Biest-Houtakker als enige kern in Nederland nog beschikt over eigen ‘gemene gronden’.²¹ Of op het feit dat de Biestse gemeenschap haar eerdere gemeenschapshuis (‘De Gemeynt’) helemaal zelfstandig heeft gefinancierd en gebouwd.

Maar, naast deze trots zijn er ook enkele zorgen met het oog op de toekomst. Zo is het voorzieningenniveau – net als in andere plattelandskernen – lastig te handhaven. En de Biest wil nadrukkelijk wél aantrekkelijk blijven voor de jeugd – om er te blijven wonen, of om na een periode in het stadse leven weer naar het geboortedorp terug te keren. Biest-Houtakker wil daarnaast ook voldoende blijven bieden voor ouderen – zodat deze langer kunnen blijven wonen in het eigen dorp en niet hoeven te verkassen naar bijvoorbeeld het woonzorgcentrum in Hilvarenbeek. Maar ook meer in het algemeen wil het dorp een aantrekkelijk (eigentijds) niveau van publieke voorzieningen handhaven, zoals kinderopvang, basisonderwijs, openbaar vervoer, sportfaciliteiten en aansluiting op het glasvezelnetwerk. En hoewel de Biest nog steeds een levendig verenigingsleven kent, is er toch een gedeeld gevoel dat de leefbaarheid en sociale samenhang de afgelopen decennia een knauw hebben gekregen door onder meer de ontkerkelijking en individualisering.

²⁰ Citaten uit: Nelly Wouters-Hamer, *De Biestse vlag hangt uit voor nieuwe ontmoetingsplek ‘t Gebint*. Brabants Dagblad 17/03/2014.

²¹ Een deel van de grond in Biest-Houtakker is gemeenschappelijke grond – dit wordt ook wel De Gemeynt genoemd – en wordt beheerd door de Biestse Regenten. Deze ‘Gemeente’ van de Biest stamt nog van een overeenkomst van de inwoners van de Biest met Hertog Jan III van Brabant in 1328, aangevuld door Hertogin Johanna van Brabant in 1390. Zo is te lezen in “Perspectief 2013”, geschreven door Ed van Hees. Ook te vinden op www.biest-houtakker.eu

De Biestenaren zetten zich natuurlijk ook al op velerlei wijzen in voor de leefbaarheid van hun dorp. Zo wordt er in vereniging onder meer gesport en toneel gespeeld, er wordt gekookt voor elkaar en voor senioren in het dorp (Het Kookpunt) en er is een actieve carnavalsvereniging. En ook in wat lossere verbanden zetten veel bewoners zich in voor anderen in het dorp – of het nu is door zout te strooien in ijzige tijden of door mee te helpen bij buitenschoolse activiteiten.

Met andere woorden: het gaat niet slecht in de Biest, zeker niet, maar het dorp dient de komende jaren wel aantrekkelijk te blijven voor ouderen én voor jongeren, zo is de gedachte.

Het centrumplan

Het voorlopige *pièce de résistance* van de Biestse gemeenschap in het stimuleren van de leefbaarheid is de ontwikkeling van 'het centrumplan'. Het centrumplan omvat de bouw van een multifunctionele accommodatie (mfa), met daarbij een centraal plein én tien seniorenwoningen. Het plein en de mfa zijn begin 2014 gereed gekomen, met de bouw van de eerste seniorenwoningen is zojuist begonnen. Het centrumgebouw telt vijf klaslokalen voor de basisschool,²² heeft een ruime aula, ruimten voor peuters en een kinderopvang en een sportzaal. De aula is ook voor activiteiten uit het dorp te gebruiken en de sportzaal is ook als evenementenzaal te gebruiken, mede dankzij het aangebouwde podium. Maar de voorziening die in het kader van deze casusbeschrijving extra aandacht verdient, is de ontmoetingsplek die in de mfa is gerealiseerd: café 'Ome Toon'. Hier kunnen de Biestenaren, maar ook gasten 'van buiten' bijkletsen en een drankje drinken. De plek heeft een horecafunctie²³ en is het enige café in de dorpskern van Biest-Houtakker. Wat niet wil zeggen dat er niet op andere plekken gedronken kan worden – denk aan de kantine bij de sportvelden – maar het nieuwe centrumplan ligt wel prima centraal in het dorp en is ook voor de dagjesmensen een mooie plek om even uit te rusten halverwege een wandel- of fietstochtje, zo is de verwachting.

Door de Biestenaren is het nieuwe centrumgebouw de naam 't Gebint' gegeven. Deze naam heeft een dubbele betekenis. Ze verwijst ten eerste naar de authentieke houten draagconstructie van de daken van het oude dorpschooltje uit 1914 – nu onderdeel van het totale gebouw. Ten tweede verwijst 't Gebint ook naar het 'verbinden' van mensen in het nieuwe gebouw.

De gemeente Hilvarenbeek is eigenaar van het gehele pand, en het pand heeft vier vaste gebruikers. Dat zijn de Basisschool Antonius, de Stichting Peuterspeelzaal Biest-Houtakker, de Mikz Kinderopvang en de coöperatie Biest-Houtakker. De eerste drie genoemde gebruikers werken samen in het kader van de Hilvarenbeekse Samenwijs-aanpak (Brede School 0-12 jaar). De coöperatie beheert en exploiteert in het centrumgebouw Café Ome Toon, met daarbij een professionele keuken, een vergaderzaal, een podiumzaal, een grote (gym)zaal (voor bijvoor-

²² Vier van de klaslokalen zijn in gebruik voor de vier combinatieklassen. Het vijfde lokaal wordt ingezet voor diverse schoolactiviteiten.

²³ Met aangepaste vergunning (bij schrijven – in maart 2014 – is deze nog in voorbereiding).

beeld evenementen), en een servicepunt / praktijkruimte. Het is de bedoeling dat Ome Toon een centrale plek in het dorp gaat worden.

“Het moet echt een ontmoetingsplek voor iedereen in het dorp worden. Voor jong én oud”, benadrukt Anne-Marie Holthausen, voorzitter van de coöperatie. Ze licht toe: *“Er staat weer een dorpsbiljart [dat een decennium eerder tezamen met het dorpscafé is verdwenen – tvdw] zodat de biljartvereniging weer in het eigen dorp terecht kan. Jongeren kunnen er bijvoorbeeld darten. Maar ik stel me ook voor dat een opa er een kopje koffie gaat drinken nadat hij zijn kleinkind naar school heeft gebracht.”* De naam ‘Ome Toon’ verwijst op ludieke wijze naar Antonius, de patroonheilige van de voormalige parochie in het dorp.

Zoals gezegd is de bewonerscoöperatie Biest-Houtakker opgericht in september 2012 met het oog op het beheer en de exploitatie van de ontmoetingsruimte – en daarbij niet alleen betrokkenheid van het bestuur, maar van de brede gemeenschap te genereren. Maar zowel de coöperatie als de totstandkoming van het centrumplan zijn niet te begrijpen zonder eerst in te gaan op het Belangenorgaan Biest-Houtakker.

Het Belangenorgaan Biest-Houtakker

De stichting Belangenorgaan Biest-Houtakker (BOB) bestaat al sinds 1977 en is destijds opgericht op voorstel van de gemeente als aanspreekpunt voor de belangenbehartiging van Biest-Houtakker richting de gemeente. De stichting kent inmiddels een rijke geschiedenis. Alle gesprekspartners roemen het werk van het BOB in bijvoorbeeld het behouden van de Biestse basisschool en de buurtbus, en in het in de jaren tachtig op gang krijgen van het nieuwbouwproject in het dorp (‘Beverakkers 1’). Ook heeft het BOB diverse keren bemiddeld in lastige kwesties zoals de (vermeende) overlast van de lokale discotheek, en heeft zij een belangrijke rol gespeeld bij de bouw van het eerste verenigingsgebouw ‘De Gemeynt’ in 1990 en de uitbreiding met een peuterspeelzaal in 1999.

Het BOB stond ook aan de basis van het eerste dorpsontwikkelingsplan in 1999. *“Maar daar is uiteindelijk bij de gemeente niet veel mee gebeurd,”* aldus Corné van Aaken, *“waardoor er in de Biestse gemeenschap een gevoel ontstond van ‘het lukt toch niet’.”* Ed van Hees (voormalig secretaris en penningmeester van het BOB) vindt daarnaast dat het BOB in die periode na 1999 ook zelf wel wat steviger het gesprek had kunnen aangaan met B&W over het verder oppakken van het plan. Maar ook inhoudelijk snapt hij wel dat er niet veel is gebeurd met dat eerste plan. *“Omdat het het eerste dorpsontwikkelingsplan in Brabant was, was het misschien ook wel het slechtste. Er was destijds namelijk geen enkele ervaring en geen enkel referentiekader over hoe je zoiets aanpakt. Het plan was eigenlijk nog te veel ‘los zand’”,* zo licht Van Hees toe.

Zo aan het begin van het millennium was het allemaal niet zo spannend in het BOB, blijkt uit het gesprek met Corné van Aaken, oud BOB-bestuurslid. Van Aaken: *“Op een gegeven moment had het BOB wel alles bereikt wat ze wilde bereiken. Toen zat het slop er wel wat in; ‘de jeu was er wat uit.’ Het ging nog wel over ver-*

keersborden en over het plaatsen van de glascontainer.” Maar daarvoor kwamen de mensen nou niet en masse in de benen, zo concludeert Van Aaken met terugwerkende kracht. Ed van Hees beschouwt het ook als een natuurlijke reactie op de prestatie die het dorp (en het BOB) heeft geleverd in de jaren daarvoor: “Ze hadden de grote klus achter de rug van de verbouwing van de Gemeynt. Dat was allemaal heel goed gegaan. Maar de mensen waren moe; ze hadden er allemaal hard aan gewerkt. Een paar mensen stapten toen ook op uit het bestuur. En er moesten nieuwe mensen komen. Maar die waren dus niet te vinden.” En als dit hier [de bouw van de mfa – tvdw] klaar is krijg je waarschijnlijk hetzelfde,” zo voorspelt hij, “Dan hebben de mensen het wel even gehad.”

De start van een nieuw dorpsontwikkelingsplan

In 2007 gaf Ed van Hees vanuit het BOB de aanzet tot een nieuw dorpsontwikkelingsplan: *“In 2007 heb ik gezegd: dat dorpsontwikkelingsplan uit 1999, daar moeten we mee stoppen. We moeten een nieuw plan maken, en dan een IDOP zoals dat inmiddels gebruikelijk is binnen de provincie Noord-Brabant.”* Het schrijven van dat nieuwe plan liep intern in het BOB nogal stroef, zo herinnert Van Hees zich, en ook bij de destijds zittende wethouders Ruimtelijke Ordening en Welzijn in Hilvarenbeek vond het nieuwe plan helaas geen weerklank.

Enkele jaren eerder, in 2005, had het enige café in Biest-Houtakker (tegenover de kerk) – waar veel verenigingen ‘thuis waren’ – zijn deuren gesloten. Er was een wokrestaurant voor in de plaats gekomen. Hoewel de nieuwe restauranteigenaar in het begin zijn etablissement ook voor het carnaval beschikbaar stelde, liep dat in de jaren daarna (met diverse wisselingen van uitbater) erg stroef. In die periode is ook de stichting ‘Wel Gement Facilitair’ opgericht, die vanaf dat moment jaarlijks de gymzaal meerdere keren tijdelijk ombouwde tot een feestzaal.²⁴ Niet veel later ontstond het idee voor het bouwen van een evenementenhal. Corné van Aaken: *“In 2007 kwam Theo van Stratum met het idee om een hal te plaatsen. In de buurt van de voetbalkantine.”* Daardoor kwam er weer een beweging op gang, en werd het BOB ook wat actiever.

Het BOB heeft in dat jaar een behoeftenonderzoek gehouden onder de Biestse gemeenschap. *“Dat was in 2007 onder de noemer ‘Biest-Houtakker 2020’”,* zo herinnert Van Aaken zich. Verspreid over de diverse leeftijdsgroepen – jongeren / gezin met kinderen / senioren – werden er zo’n vijftien tot twintig dorpsbewoners op een avond bij elkaar gebracht om te praten over de leefbaarheid in Biest: ‘Wat betekent leefbaarheid voor jou?’, ‘Wat vind je goed op de Biest?’, ‘Wat vind je slecht op de Biest?’, ‘Waar heb je behoefte aan?’ Met stickers en met stemmen is ook geprioriteerd. In het beeld dat die avond naar voren kwam zijn met terugwerkende kracht reeds de contouren zichtbaar van het huidige centrumplan. Zo werd onder meer aangegeven dat er behoefte was aan een café en een ontmoetingsruimte midden in het dorp, vlakbij de kerk en de school. Het schoolgebouw zou

²⁴ Dat vergde destijds echter steeds veel werk. Daarom hebben de mensen van Wel Gement Facilitair meegewerkt met de huidige inrichting van de mfa, zodat de gymzaal nu relatief snel en zonder veel inspanning een feestzaal kan worden.

een boost moeten krijgen, en er zou meer ruimte dienen te komen voor senioren in het kerkdorp. Corné: *“Het leuke bijeffect uit die groep van twintig mensen was dat er veel enthousiasme ontstond. Verschillende mensen wilden ook meteen ook iets doen. En er wilden ook weer nieuwe mensen bij het BOB. Er kwam echt weer wat meer schwung in.”*

Er ontstond een brede werkgroep van 18 mensen waarin veel enthousiasme én lokale expertise was verzameld. Die groep ging de mogelijkheden van een dergelijke evenementenhal verder verkennen. Uiteindelijk is de hal in de buurt van de voetbalvelden niet doorgegaan, maar ontstond er wel enthousiasme om het plan breder te trekken naar meer dan alleen evenementen. Verder bleek dat in het provinciaal uitwerkingsplan voor de regio Hilvarenbeek-Oisterwijk een paar gebiedjes waren benoemd waar ontwikkeling plaats kon vinden. Van Hees: *“Een van die gebiedjes lag bijzonder gunstig, namelijk achter tegen onze school aan.”* Dat bood mogelijkheden voor een alternatief plan in het centrum van het dorp.

Op weg naar een gedragen plan

De ‘werkgroep evenementenhal’ werd tot ‘IDOP-werkgroep’ gedoopt en het integrale dorpsontwikkelingsplan dat eerder was gestrand werd weer met verve opgepakt. In een relatief korte periode moest er veel worden uitgezocht en de leden van de IDOP-werkgroep waren dan ook regelmatig te vinden op het gemeentehuis voor specifieke expertise en regelkennis. In die periode werd besloten rondom het indienen van de IDOP’s voor een subsidieaanvraag bij de provincie Noord-Brabant samen op te trekken met de gemeente Hilvarenbeek. Bij het SRE (Samenwerkingsverband Regio Eindhoven) werd professionele ondersteuning ingehuurd voor het schrijven van de opleggers bij de IDOP-plannen van zowel de kern van Hilvarenbeek (cultureel centrum Elckerlyc) als van Biest-Houtakker. Deze zouden tegelijkertijd ingediend kunnen worden bij de provincie, zo was het idee.

De ontwikkelde ideeën over het centrumplan werden in de loop van 2009 uitgebreid voorgelegd aan de Biestse bevolking. Daarna is er nog overlegd met maar liefst 24 clubs in het dorp, die hadden aangegeven gebruik te willen gaan maken van het gebouw. Dit overleg zorgde ervoor dat het centrumplan breed gedragen werd in de Biestse gemeenschap én dat de plannen goed konden worden toegespitst op de wensen en noden van de toekomstige gebruikers. Met een stevig gedragen plan onder de arm trokken het BOB en de IDOP-werkgroep vervolgens op woensdagavond 18 november 2009 richting Hilvarenbeek om de ideeën te presenteren aan de Raadsadviescommissie Welzijn. Het doel was dat de gemeenteraad breed zou instemmen met de opzet van de plannen en met de aanvraag van een subsidie van maar liefst een miljoen euro bij de provincie Noord-Brabant in het kader van de IDOP-subsidieregeling. Om het brede maatschappelijk draagvlak zichtbaar te maken, en te laten zien dat het de Biest ‘menens’ was, kwam het kerkdorp niet met zomaar een paar vertegenwoordigers; uiteindelijk waren er zo’n honderd man aanwezig bij de commissievergadering.

De instemming van de gemeenteraad kwam er ook, en op 17 maart 2010 is het plan door de gemeente Hilvarenbeek ingediend bij de provincie Noord-Brabant.²⁵ De indiening is niet lang daarna ook goedgekeurd door de provincie, waarmee het project officieel in aanmerking kwam voor subsidie in het kader van de provinciale IDOP-regeling. Deze indiening was een van de laatste plannen die nog in aanmerking kon komen voor IDOP-subsidies – de provinciale regeling liep namelijk al op zijn eind.

Hoewel het plan onder stoom en kokend water was ingediend, duurde het daarna nog een aardige tijd voordat de subsidie definitief werd toegekend. De provincie Noord-Brabant had de subsidieaanvraag namelijk tijdelijk aangehouden wegens een bestuurlijke kwestie met de gemeente Hilvarenbeek, zo bleek. Hiervoor werd eind oktober 2010 een oplossing gevonden en de provincie en de gemeente Hilvarenbeek ondertekenden samen een brede overeenkomst. Kern daarvan was dat de provincie zou zorgen voor een nieuw bestemmingsplan voor de Beekse Bergen, als Hilvarenbeek op haar beurt vaart zette achter de plattelandsontwikkeling. In dat contract stonden ook afspraken over de IDOPs: wanneer de gemeente Hilvarenbeek de afspraken op het gebied van plattelandsontwikkeling na zou komen, zou de provincie de aangevraagde subsidie voor de uitvoering van de dorpsontwikkelingsplannen in Biest-Houtakker en Hilvarenbeek verlenen.²⁶

Uiteindelijk werd de subsidie voor de IDOPs in Hilvarenbeek en de Biest ook officieel door Provinciale Staten goedgekeurd, en het geld zou begin 2011 worden verstrekt vanuit de provincie.²⁷ Het ging hierbij echter wel om een extra ingezet budget van Provinciale Staten, dat verdeeld werd over de 41 IDOPs die bij de provincie waren ingediend vóór 1 juli 2010. Een tegenvaller voor de Biest (en de andere 'late indieningen') was dat het maximale te financieren bedrag inmiddels was verlaagd van 1 miljoen naar 750.000 per IDOP – dit om ze allemaal te kunnen honoreren.

In gesprek met de gemeente

Dat de subsidie van de provincie 'binnen' was, wilde nog niet zeggen dat de financiering van het centrumplan ook rond was. Het was een fors plan, en de ideeën voor het uiteindelijke kostenplaatje verschilden tussen de IDOP-werkgroep en het gemeentelijk bestuur. De IDOP-werkgroep werkte hard door aan het verder doorrekenen en concretiseren van de plannen en was hierover regelmatig in gesprek met het gemeentebestuur. Inmiddels waren er ook enkele nieuwe mensen in het BOB-bestuur toegetreden, waaronder Theo van Stratum, Jos Abrahams, Jo van de Pas en Anne-Marie Holthausen.

²⁵ Uiteindelijk had de gemeente – als officiële indiener van de IDOPs bij de provincie – er overigens voor gekozen om het oude dorpsontwikkelingsplan te handhaven en er voor de Biest een zogenaamde 'oplegger' aan toe te voegen waarin het nieuwe centrumplan Biest-Houtakker wordt beschreven. De Biestse IDOP en de Hilvarenbeekse IDOP werden samen ingediend.

²⁶ Zie: http://www.rondjegoirle.nl/nw-8050-7-3287395/nieuws/samenwerking_provincie_en_hilvarenbeek.html, en

<http://www.bd.nl/regio/tilburg-en-omgeving/hilvarenbeek/hilvarenbeek-en-provincie-kunnen-weer-door-%C3%A9%C3%A9n-deur-1.3356553>

²⁷ <https://www.brabant.nl/actueel/nieuws/2010/november/geld-voor-leefbaarheid-dorpen.aspx>

In die periode groeide er langzaam maar zeker een intensieve samenwerking tussen met name Corné van Aaken, Jo van de Pas en voorzitter Anne-Marie Holthausen. De drie hebben regelmatig contact en kunnen onderling 'snel schakelen'. Jo was bij de IDOP-groep gekomen in 2007 – hij was destijds ook gevraagd in het kader van het behoeftenonderzoek van het BOB. Anne-Marie kwam er in een wat latere fase bij. Toen de eerste schetsen van het plan er lagen, werd zij er bij gevraagd onder meer vanuit haar achtergrond als communicatie freelancer. Hoewel velen uit de IDOP-groep contact hadden met de gemeente, fungeerde in de praktijk het drietal toch regelmatig als een soort vooruitgeschoven post in de gesprekken richting de gemeente.

Vanaf het moment dat duidelijk werd dat de provinciale subsidie was toegekend wilde de gemeente Hilvarenbeek ook 'doorpakken' met het IDOP-project en werd er besloten een projectleider aan te stellen. Deze zou zich moeten richten op het samen met de bewoners van de Biest verder ontwikkelen van het centrumplan. Er waren wel eerder contactpersonen vanuit de gemeente, maar echt soepel verliep het contact met de Biestse groep niet. Vanaf mei 2011 werd er een externe kracht ingehuurd: Ruud van Dam. Toen Ruud bij de gemeente startte werd hem al snel duidelijk dat de vrijwilligers wel heel actief waren: *"Ze regelden de hele boel bij elkaar."* In het begin had Ruud nog het idee dat hij de rolverdeling wat moest 'corrigeren' vanuit het perspectief van de gemeente. Maar snel realiseerde hij zich *"(...) dat het uiteindelijk de samenleving is die in het gebouw moet functioneren. Dat betekent ook dat je samen op moet trekken en juist gebruik moet maken van de kracht van de samenleving."* En de kracht van de Biestse samenleving is niet gering, zo blikt Ruud terug op de eerdere periode: *"In de Biest gaat het niet enkel om woorden, maar ze maken het uiteindelijk ook waar."*

Van Dam zag als een van de belangrijke succesfactoren dat er daadwerkelijk voldoende overtuiging en kracht was in de dorpsgemeenschap. *"Daarnaast was er ook veel doorzettingsvermogen bij mensen van het BOB-bestuur toen"*, zo ervoer hij. *"Jo en Corné, ze gingen geen problemen uit de weg. Mede daardoor kwam de trein niet tot stilstand."* Wanneer het spannend werd in het ambtelijke en politieke spel met de gemeente trokken Jo en Corné ook vaak samen op, zo blikt Jo van de Pas terug: *"Corné is ook ondernemer, net als ik; en ik heb wel een klik met hem. (...) Corné is veel gematigder dan ik, en dat werkt goed met elkaar. 'Good cop', 'bad cop': dat rollenspel kunnen wij goed samen spelen."*

Als derde factor noemt Van Dam het buitengewoon grote draagvlak bij de gemeenteraad; *"Het BOB bleek zeer effectief in het spelen van het politieke spel."* Zo nam het BOB op gezette tijden zelf het initiatief om met de raadsfracties te gaan praten en hield hen goed op de hoogte van de relevante ontwikkelingen rondom het centrumplan. Daarnaast was er geregeld formeel, maar soms ook minder formeel overleg met leden van BenW. Ook in de officiële politieke arena in Hilvarenbeek liet de Biest zich op cruciale momenten horen. Ruud: *"Zo heeft het bestuur van het Belangenorgaan, Jo en Corné, zichzelf eens uitgenodigd in de presidiumvergadering. Ik wist niet eens dat je als inwoner van het dorp bij het Presidium aan kon sluiten..."* Jo herinnert zich dat moment ook nog: *"Ja, we hadden zelf uitge-*

vonden dat je daar gewoon bij aan kon sluiten.” Ze wilden graag horen wat er besproken werd en wilden de fractievoorzitters in de vergadering graag ook wat ‘scherp’ houden. Jo: *“Je moet soms even laten zien dat je er bent.”*

Het op een alerte wijze spelen van het politieke spel was ook wel nodig. *“Het waren best spannende tijden”*, zo oordeelde ook Ruud van Dam: *“Het was al economische crisis, en het financiële gat dat gedicht moest worden voor het centrumplan was fors.”* De gemeenteraad moest uiteindelijk beslissen. Hoewel het totale bedrag aan projectkosten fors was – bijna 3 miljoen euro²⁸ – besloot de gemeenteraad rond de voorjaarsnota in 2012 unaniem om ervoor te gaan. De Biestse gemeenschap zou zelf ook nog een aardig bedrag moeten bijleggen voor onder meer de inrichting: zo’n twee ton. Daarnaast was een belangrijk onderdeel van het plan dat de Biestse gemeenschap ook daadwerkelijk zelf zou meebouwen. Het idee was dat hiermee kosten worden bespaard en betrokkenheid wordt gecreëerd.

In dezelfde raadsvergadering waarin de raad besloot om akkoord te gaan, werd ook meteen het bestemmingsplan vastgesteld. *“Dat laatste was procedureel-technisch buitengewoon ingewikkeld”*, zo vertelt Van Dam. *“Het kon echter niet lang meer daarna [na het raadsbesluit – tvdw], dan was de tijd op en dan zou je in de problemen kunnen komen met de provincie.”* Een van de subsidievoorwaarden van de provincie was namelijk dat de mfa nog in 2013 gerealiseerd zou worden (die deadline was ook zeer hard, omdat er door de gemeente reeds eerder uitstel was gevraagd bij de provincie). Corné van Aaken: *“Met het regelen en onderling afstemmen van alle verplichte procedures heeft Van Dam goed geholpen.”*

De coöperatie: samen werken aan leefbaarheid

Met het oog op de exploitatie en het beheer van een gedeelte van de mfa werd op 26 september 2012 de coöperatie Biest-Houtakker opgericht. De coöperatie heeft een expliciete ambitie om in tijden van een terugtrekkende overheid de regie steviger in handen van de eigen dorpsgemeenschap te leggen. Of zoals op de website van Biest-Houtakker te lezen is: *“Met de oprichting van de coöperatie willen we ons als inwoners van Biest-Houtakker samen verenigen. We willen zo in de toekomst gezamenlijk zaken voor elkaar krijgen die anders voor individuele inwoners van Biest-Houtakker mogelijk onbereikbaar zijn.”*²⁹

Daarnaast heeft de coöperatie als brede *inhoudelijke* doelstelling de leefbaarheid van het dorp te bevorderen. Of, zoals het in de statuten is vastgelegd: *“het ondersteunen en bevorderen van de leefbaarheid in Biest-Houtakker voor haar inwoners”*. Hierbij heeft de coöperatie speciale aandacht voor solidariteit en ontmoeting ‘tussen generaties’, zoals dat zo mooi heet. Anders gesteld wil de coöperatie er voor zorgen dat Biest-Houtakker een fijne plek blijft voor jong en oud, en dat

²⁸ Ongeveer 3,6 mln minus de 750.000 van de provincie. Zie ook de Oplegger raadsvoorstel Centrumfunctie iDOP Biest-Houtakker (15 mei 2012, kenmerk 12uit05087), en Raadsvoorstel in de raad d.d. 18 juni 2012 (nr. 18 – zaaknr. 12int01036) en het raadsbesluit (kenmerk 12int02464).

²⁹ <http://www.biest-houtakker.eu/index.php/dorpsinfo/cooperatie/11-dorpsinfo/cooperatie> - laatst geraadpleegd 17/3/2014

mensen betrokken zijn en blijven bij het dorp en bij elkaar (ongeacht leeftijd of achtergrond). Deze doelstelling is op hoofdlijnen hetzelfde als bij het BOB.

Naast het feit dat de vorm van een coöperatie goed past bij het ondernemende karakter van het bewonersinitiatief, was het idee ook dat via het lidmaatschap een brede betrokkenheid zou kunnen worden gegenereerd én zichtbaar gemaakt. Bij de start van de bewonerscoöperatie telde zij 313 leden³⁰ – waarvan het jongste lid is geboren in april 2012 en het oudste in februari 1915. Anne-Marie Holthausen: “De coöperatie streeft naar minimaal één lid per Biests huishouden. Van sommige gezinnen zijn alle gezinsleden lid, terwijl andere ervoor kiezen om één of twee gezinsleden lid te maken.”³¹ For the time being fungeerde het BOB-bestuur in de eerste periode tevens als coöperatiebestuur.

Exploitatie, communicatie, ondersteuning

De coöperatie heeft ook enkele ‘subdoelen’ benoemd waarop zij actief wil zijn. Die beslaan grofweg de domeinen van wonen, werken, welzijn en zorg. Zo wil de coöperatie (1) het dorp aantrekkelijk houden voor jonge (startende) generaties om te komen en blijven wonen. Zij wil verder (2) voorkomen dat er een te grote generatiekloof ontstaat tussen jong en oud; (3) bevorderen dat ouderen zo lang mogelijk in het dorp kunnen blijven wonen; (4) het dorp aantrekkelijk houden voor bedrijvigheid en toerisme; en (5) de historische identiteit van het dorp behouden.

De coöperatie wil deze doelen bereiken via activiteiten die grofweg in drie groepen kunnen worden onderverdeeld:

- Allereerst wil zij enkele *gemeenschapsvoorzieningen exploiteren*. De belangrijkste van de voorzieningen is de ontmoetingsruimte in de multifunctionele accommodatie.
- Daarnaast wil de coöperatie de *onderlinge communicatie* bevorderen. Dit geldt voor de communicatie tussen bewoners onderling, maar ook tussen instanties en bewoners. De coöperatie wil een herkenbaar aanspreekpunt zijn voor zowel inwoners van Biest-Houtakker alsook de gemeente. Ook wordt de website www.biest-houtakker.eu zeer actief bijgehouden. Hierop is veel nieuws uit het dorp te vinden, en wordt door de coöperatie zoveel als mogelijk gecommuniceerd over de voortgang van het centrumplan (voorheen gebeurde dit overigens ook al vanuit het BOB).
- Ten derde wil de coöperatie zich richten op het *ondersteunen* (faciliteren) van initiatieven die passen binnen de doelstelling van leefbaarheid en sociale samenhang. De coöperatie kan bijvoorbeeld meedenken met initiatiefnemers, bemiddelen richting bijvoorbeeld de gemeente en mensen en instanties met elkaar in contact brengen, zo is het idee.

Zoals wellicht al opvalt, vertonen de doelen van de corporatie veel overeenkomsten met die van het BOB. In december 2012 heeft het coöperatiebestuur (dat in

³⁰ Lid worden van de coöperatie kost eenmalig 25 euro.

³¹ Er zijn 320 huishoudens.

die periode óók het BOB-bestuur was) overleg gevoerd met diverse ex-BOB bestuursleden over de toekomst van het BOB in relatie tot de coöperatie. Uiteindelijk is besloten dat de stichting BOB in stand wordt gehouden en een 'coördinerende, toezichthoudende rol' krijgt. Daarnaast was het idee dat de coöperatie Biest-Houtakker en stichting BOB samen één aanspreekpunt zouden vormen naar de gemeente Hilvarenbeek toe. Ook zouden de activiteiten van het BOB met betrekking tot leefbaarheid overgenomen worden door de coöperatie en ondergebracht worden in de verschillende werkgroepen. De stichting BOB zou wel nog de jaarlijkse openbare vergadering voorzitten, waarin zowel het bestuur van Coöperatie Biest-Houtakker alsook de regenten van Afdeling Biest, het bestuur van Stichting Wel Gement en de beheerscommissie van de Gemeijnt verslag doen van hun activiteiten over het afgelopen jaar.³²

In de gezamenlijke jaarvergadering in maart van dat jaar zijn Jo van de Pas, Corné van Aaken, Annie van Dijck en Anne-Marie Holthausen afgetreden als BOB-bestuursleden. Vervolgens stelde Jan van de Wiel zich verkiesbaar voor het nieuwe BOB-bestuur, en werd met brede instemming van de aanwezigen gekozen tot nieuwe voorzitter van het BOB. Waarmee er een driekoppig BOB-bestuur ontstond, met Jan van de Wiel als voorzitter, Theo van Stratum als secretaris en Jos Abrahams als penningmeester. Vanaf dat moment bestond het coöperatiebestuur uit vijf personen. Dat zijn Anne-Marie Holthausen (voorzitter), Arjan Mulders (secretaris), Marian van Dijck (penningmeester), Corné van Aaken en Jo van de Pas. Die lente is ook nog Menno Jacobs als aspirant-bestuurslid aangeschoven in het coöperatiebestuur.

De bouwperiode

Volgens de planning zou de mfa er al in december 2013 moeten staan. Dit terwijl er in december 2012 nog geen schop de grond in was gegaan. Begin januari begon dan toch eindelijk de sloop...

Het was in de vorige periode druk...maar nu werd het bijzónder druk. Steevast duurden de bestuursbijeenkomsten twee uur, en steevast hadden ze nog veel langer kunnen duren. Het aantal te behandelen punten per bijeenkomst was namelijk aanzienlijk gedurende de periode van de bouw (grovweg heel 2013). Er dienden zich zeer regelmatig zaken aan die niet lang konden blijven liggen. Of het nou ging om de samenwerking met de gemeente, een onenigheid in de bouwvergadering, het zoeken naar een beheerder van de ontmoetingsruimte: op alles zat een gevoelde tijdsdruk. De bouw moest namelijk absoluut gereed zijn eind 2013: dat was één van de subsidievoorwaarden bij de IDOP-subsidie van de provincie.

Er was in ieder geval één bestuursbijeenkomst per maand ingepland, waar zaken 'samen komen' en waar de stand van zaken gestructureerd wordt besproken en ook wordt vastgelegd (net als bij het vorige BOB-bestuur gebruikelijk was overigens). En hoewel het druk was, was het ook altijd gezellig. De vergaderingen zijn nog steeds op elke laatste maandag van de maand en vinden op toerbeurt plaats bij de bestuursleden thuis. Anne-Marie zit voor en probeert de doorgaans forse

³² Zie ook: <http://www.biest-houtakker.eu/index.php/bob-nieuws>

hoeveelheid agendapunten binnen twee uur aan bod te laten komen. Vervolgens zorgt Arjan Mulders er altijd consciëntieus voor dat er binnen enkele dagen een helder verslag ligt. In de praktijk echter speelde er echter vaak zóveel dat er wekelijks (en in hyperdrukke perioden dagelijks) telefonisch of e-mailcontact was tussen bestuursleden. In aanloop naar de opening van de mfa was er zelfs nog een extra informeel 'zondagochtend-bestuursoverleg' ingepland om alle lopende zaken te bespreken.

Naast het bestuur zijn er veel werkgroepen actief, waarin heel veel werk wordt verzet. Zo zijn er groepen actief op onder meer de thema's: 'bouw', 'funding', 'exploitatie', 'inrichting', 'buitenruimte', 'zorg', 'naamgeving' en 'communicatie'. De specifieke doelen en thema's van de werkgroepen zijn bepaald door het bestuur in samenspraak met de werkgroepen zelf. Het aantal werkgroepen en de thema's zijn niet gefixeerd: als een thema niet meer actueel is verdwijnt de betreffende werkgroep. In elke werkgroep zit in idealiter iemand uit het coöperatiebestuur én twee niet-bestuursleden (een werkgroep telt maximaal vijf leden), en waar nodig werken de werkgroepen onderling nauw samen. In totaal zijn er ongeveer 70 à 80 mensen actief in de werkgroepen. Elke maand is er op de dinsdag uitgebreid overleg waar de voorzitters van de werkgroepen samenkomen om elkaar bij te praten over de gang van zaken. Eerst was het overleg in de Gemeeynt, maar met gevoel voor symboliek werd het overleg in de loop van de bouwperiode verplaatst naar de bouwkeet van de aannemer op het bouwterrein.

Het grootste deel van de bouw werd gedaan door een ingehuurd aannemersbedrijf, maar de Biestenaren zelf namen zoals beloofd ook een flink deel voor hun rekening. Zo was er elk weekend wel een ploeg Biestenaren actief in de mfa-in-aanbouw om bouwwerkzaamheden te verrichten. Dit gebeurde onder leiding van een ervaren oud-aannemer uit het dorp: Tinie Vromans – die logischerwijs dan ook voorzitter was van de werkgroep 'bouw'. Daarnaast waren de diverse andere werkgroepen natuurlijk óók zeer actief. Met het plannen van de buitenruimte, met het zoeken en aanschrijven van fondsen, met het regelen van de inrichting van de ontmoetingsruimte et cetera.

De snelheid van handelen en het improvisatievermogen van de Biestse vrijwilligers bleek groot. Zo diende zich in de zomer van 2013 per toeval een mooie kans aan. Het interieur van het hoofdkantoor van de Rabobank in Eindhoven zou vervangen worden, zo kwam hen ter oren via een van de leden van de werkgroep Techniek die bij de Rabobank werkt. Dat interieur mocht gratis worden afgehaald, nadat de Biestenaren (via een formele aanvraagbrief) duidelijk hadden gemaakt dat het een sociaal-maatschappelijk doel betrof. Het ging om zo'n kleine 400 stoelen, met tafels, wat archiefkasten en designlampen. De voorwaarde was echter dat het de volgende dag opgehaald moest worden. Er werd een paar keer op en neer gebeld binnen het bestuur en binnen no time werd aan Rina gevraagd of zij haar best wilde doen om een groepje mensen te organiseren voor de volgende dag. *"Rina is heel goed in het bij elkaar brengen van mensen en in het enthousias-*

meren van mensen om mee te doen”, zo licht Jo toe. En de volgende avond stond er een groepje van een man of tien uit de Biest klaar voor de deur van het Rabokantoor in Eindhoven, mét een vrachtwagen.

“Daar is de Biest echt heel goed in”, zo vertelt Ed van Hees enthousiast refererend aan dit voorbeeld. “(...) Als je binnen het verenigingsleven roept: ‘We hebben nu twintig mensen nodig om dit of dat te doen, dan gebeurt het ook.’ Er zijn nu [zomer 2013 – tvdw] al zeventig mensen betrokken geweest bij die bouw hier – dus niet in de werkgroepen, maar met de handen! Dat kan hier in het dorp.” “In de stad zou dit onmogelijk zijn geweest,” zo vervolgt hij, “Dan krijg je wel een paar vrijwilligers op de been, maar niet zo als hier.” Dit is een uiting van de enorm sterke samenhang die bestaat binnen het dorp. De basisschool is hierbij ook een belangrijke factor, aldus Ed van Hees. Er zijn nu vier klassen (vroeger drie) en de kinderen vormen samen een hechte groep – vaak ook nog nadat ze van school zijn. Er ontstaan veel connecties en sommige van die groepen zijn na een lange tijd nog zeer actief, aldus Van Hees. En verder wijst hij op de dorpse traditie van zelf doen: “We zijn van oudsher gewend om dingen zelf te doen hier in het dorp.”

In het bouwproces wilden de bewoners en de gemeente (als formele opdrachtgever naar o.a. de architect en de aannemer) ook echt goed samen optrekken. Vanuit de gemeente was Ruud van Dam als projectleider in juli opgevolgd door Kees van Esch, die nu als voornaamste contactpersoon vanuit de gemeente fungeerde. Hoewel de samenwerking op veel punten goed liep ontstond er zo nu en dan ook nog wel wat wrevel. Hoewel bewoners en gemeente naar buiten goed in gezamenlijkheid optrokken, wilde het achter de schermen nog wel eens rommelen. Over de kosten voor meerwerk, over vergunningen, over het tempo waarmee zaken worden opgepakt om maar eens wat te noemen. Maar uiteindelijk kwamen partijen – al dan niet met behulp van BenW – daar altijd weer uit.

De coöperatie – in de praktijk vaak bij monde van Jo – wilde er bij onvoorziene kosten die opkwamen nog wel regelmatig ‘strak bovenop zitten’. De vraag was dan vaak wie die kosten zou moeten dragen: de gemeente (als IDOP-verantwoordelijke) of een derde partij (bijvoorbeeld de aannemer of architect etc.). Als de gemeente de extra kosten ‘neemt’ dan wordt de begroting voor het centrumplan namelijk krappert en hebben de Biestenaren daar direct of indirect ook weer last van. Het kan namelijk inhouden dat er meer ‘zelfwerkzaamheid’ (lees: meebouwen) moet worden ingezet, of dat er op kwaliteit moet worden bezuinigd. Omdat het IDOP officieel via de gemeente loopt – het pand wordt ook eigendom van de gemeente – zijn de Biestenaren en de gemeente op dit dossier lotgenoten en moeten ze er samen uit komen.

Jo van de Pas vindt het overigens niet vreemd dat het op veel andere plaatsen niet of nauwelijks lukt om bewoners echt goed mee te laten doen in het bouwproces. Het spel bij de bouwoverleggen is technisch lastig, maar kent ook een heel eigen en voor bewoners niet altijd even plezierige dynamiek, aldus Van de Pas: *“De samenwerking met de gemeente kan op hoofdlijnen goed zijn, en zaken kunnen op bestuurlijk niveau prima zijn afgesproken, maar in de uitvoering blijft het*

vaak toch lastig.” Hij legt uit: *“Bijvoorbeeld bij de uitbesteding. Daar wordt je dan [als bewoners – tvdwl] bij betrokken. Maar op het moment dat die architect eenmaal is gekozen, wordt je helemaal buiten spel gezet. Want die architect komt met zijn adviseurs aanzetten; hij krijgt dan de kans om heel zijn apparaat in te brengen. Daarmee wordt het weer het standaard-bouwproces dat in gang wordt gezet, terwijl je wéét dat dat niet functioneert: dat is een vechtcultuur. Dat houdt in dat je alleen met profs die gewend zijn om in zo’n bouwvergadering te zitten nog iets kunt doen. (...) Voor veel andere partijen lopen die bewoners met hun zelfwerkzaamheid alleen maar in de weg voor het meerwerk.”*

De opening

Op zaterdag 15 maart is het dorpsgebouw 't Gebint officieel geopend. De dag was tot in de puntjes verzorgd en het pand stond feestelijk versierd te wachten op de gasten die vanaf 13.30u naar binnen konden. Er was muziek, drank, een openingsfilm gemaakt door de coöperatie (met medewerking van jong en oud in het dorp) en natuurlijk ook enkele ceremoniële speeches. De burgemeester was er, wethouder Verkuijlen, gedeputeerde Van Haaften, het schoolbestuur en schoolteam en het coöperatiebestuur – maar bovenal: veel mensen uit de Biestse gemeenschap die hebben bijgedragen aan het feit dat het pand er nu staat en in gebruik kon worden genomen. *“Iedereen kan iets”* was een regelmatig terugkerende frase in de gesprekken met de mensen van de coöperatie. Met dat als uitgangspunt hebben de kartrekkers in de Biest de totstandkoming van het dorpsgebouw gemaakt tot een ware dorpsprestatie. Burgemeester Ryan Palmen verwoorde het als volgt bij de opening: *“Diegene die de keuken in de prachtige tegels heeft gezet is van net zo veel waarde als degene die in het bestuur heeft gezorgd dat er verslagen gemaakt werden van die vergaderingen waarin dat besproken werd.” “Iedereen is goed in iets”, aldus Corné van Aaken, “en daarvoor moet je hem of haar ook respecteren en waarderen.”* En dat betekende dat de openingsdag niet anders kon eindigen dan met een feest voor iedereen die heeft meegeholpen. *“Heb jij mee geholpen met: koffiezetten, vegen, timmeren, opruimen, vergaderen, uitruimen, inruimen, keuzes maken, brieven rondbrengen, elektra regelen, dweilen, schrobben etc? Je bent van harte welkom!”*, zo luidde ongeveer de uitnodiging aan eenieder via de website.

De toekomst

De opening is nog maar net voorbij of vanuit de werkgroep 'zorg' is er al weer volop contact met de gemeente over een mogelijke dorpsondersteuner voor Biest-Houtakker in het kader van de WMO. Ook gaat de coöperatie al weer in gesprek met het bisdom over de Biestse kerk. Er worden leden geworven, en er wordt gezocht naar nieuwe vrijwilligers die mee willen helpen bij Ome Toon zodat het café zoveel mogelijk dagdelen open kan zijn. Er wordt gezocht naar goede exploitatiemogelijkheden. Wellicht is het goed om dit verhaal te eindigen met de woorden van gedeputeerde Van Haaften tijdens de opening: *"Pas op: nu begint het pas!"*

DEEL 2 –

Analyse en reflectie

HOOFDSTUK 6: BEWEGING VAN ONDEROP BEGREPEN

Dit tweede deel van het rapport staat in het teken van ‘patroonherkenning’: we gaan op zoek naar algemene(re) lijnen dwars door de cases heen. We analyseren wat er zoal opvalt vanuit de empirie als het gaat om de beweging van onderop. Deze analyse is gebaseerd op de vier beschreven cases, maar heeft ook betekenis voor andere (vergelijkbare) cases over bewegingen van onderop in het landelijke gebied. Als eerste zullen we kort stilstaan bij de ontwikkelingsfasen die dergelijke initiatieven nagenoeg allemaal lijken te doorlopen én proberen we meer in zijn algemeenheid te begrijpen what’s the stuff these initiatives are made off? Daarmee gaan we tevens nader in op de ‘essentialia’ van de doe-democratie zoals wij die hebben ontmoet de afgelopen periode. Wat zijn kenmerken of elementen die voorwaardelijk lijken te zijn voor de vitaliteit in en levensvatbaarheid van dit type initiatieven? Vervolgens bespreken we aanvullende bevorderende factoren. Deze zijn niet noodzakelijk, maar kunnen wel degelijk helpen, zo menen wij.

Beweging van onderop - ontwikkelfasen

Wat opvalt aan de vier cases is dat ze zich op geheel eigen wijze hebben ontwikkeld en ontstaan zijn vanuit een eigen initiatief of idee van één of enkele personen. De observatie is dan ook dat de onderzochte initiatieven allemaal bepaalde ontwikkelfasen hebben doorlopen. Omdat we de cases langer dan een jaar hebben gevolgd hebben we ook waargenomen dat de cases zich volgens een bepaald stramien – en steeds in een geheel eigen tempo – ontwikkelen.

Figuur 1: drie fasen van bewegingen van onderop

Initiatie	<i>Het initiatief wordt geboren. Hoewel het initiatief wordt vlotgetrokken door een bescheiden groep ondernemende kartrekkers en doerders vanuit de samenleving, kan het idee vele vaders/moeders hebben (zowel uit de leef- als systeemwereld).</i>
↓	
Groei(spuurt)	<i>Een bescheiden groep burgers gaat met hart en ziel voor een initiatief en mobiliseert hiervoor (en hiermee) sociaal en institutioneel kapitaal. Het lokale netwerk wordt ‘geactiveerd’, en het initiatief raakt steeds breder lokaal gedragen.</i>
↓	
Structurering	<i>Er ontwikkelt zich een organisatiestructuur: er worden werkgroepen gevormd rondom bepaalde thema’s. Er komt een bestuur en er is een workflow, waarbij taken zijn en verantwoordelijkheden zijn verdeeld. Ook de omgeving van het initiatief (of het persoonlijk netwerk van deelnemers aan het initiatief) krijgt een plek in de organisatiestructuur. Veelal wordt er in dit stadium een juridische (rechts)vorm gekozen, zoals een stichting of vereniging.</i>

De observatie dat initiatieven zich volgens enkele fasen ontwikkelen is overigens niet nieuw. In het VNG jaarbericht ‘van eerste overheid naar eerst de burger’ wordt dit ook onderkend (Denktank VNG, 2013). Ook zij stellen vast dat dit soort initiatieven diverse fasen doorlopen. In de door ons onderzochte cases zien we

ten minste drie fasen die ieder onderzocht initiatief heeft doorlopen (zie figuur 1). Vooral de eerste twee fasen worden gekenmerkt door improvisatie, scharrelen en ritselen. Blijkbaar zijn dit elementen die nodig zijn om een initiatief verder van de grond te krijgen. Natuurlijk wordt er in latere fasen ook nog wel gezocht naar oplossingen en moeten problemen worden overwonnen, maar zuiver improviserend is dat niet meer. Het initiatief heeft zich vanaf fase drie in feite 'gezet' en is dermate georganiseerd dat er ook meer gestructureerd aan oplossingen voor problemen wordt gewerkt. Kortom, onze eerste observatie is dat de initiatieven meerdere fasen doorlopen (hebben) en dat improvisatie vooral in de beginfase van dit soort initiatieven plaatsvindt. Kijkende naar de cases, constateren we dat alle vier de cases de eerste drie fasen (initiatie-, groei-, structureringfase) hebben doorlopen. Na het stadium van 'structurering' dienen zich verschillende vraagstukken aan die mogelijk anderszins zouden kunnen voorkomen.

Het eerste vraagstuk is het vraagstuk van 'professionalisering & verzakelijking'. We zien dat naast de vrijwillige inzet van bewoners ook (betaalde) expertise wordt ingehuurd om bepaalde specialistische zaken uit te werken, of processen te begeleiden. Het vrijblijvende karakter van het initiatief gaat eraf. De vrijwilligheid wordt aangevuld met of vervangen door (deels) betaalde inzet. In het geval van SPPiLL is er bijvoorbeeld een projectbureau opgericht, waar medewerkers vanuit het initiatief betaald worden voor communicatie en projectmanagement. Financien (bijvoorbeeld de exploitatie van een gebouw of van het initiatief zelf) gaan een belangrijker rol spelen en er treedt daarmee een zekere verzakelijking op. Het vraagstuk 'professionalisering & verzakelijking' zorgt er tevens voor dat het initiatief meer onderhavig wordt aan een belangenspel; publieke en private belangen lopen meer door elkaar wat tot wederzijds onbegrip kan leiden.

Het tweede vraagstuk dat kan optreden na de structureringfase is verdere institutionalisering. Het initiatief wordt (nog) verder gestructureerd en wordt een 'institutie'. Daarmee krijgt het initiatief een onpersoonlijker karakter en vaart het meer op de automatische piloot. De beweging van onderop komt tot stolling en er wordt meer gewerkt met ontstane normenkaders of (vuist)regels.

Een derde vraagstuk gaat over de ad hoc structuren die kunnen ontstaan na de structureringfase. De overkoepelende organisatie van het initiatief blijft bestaan en nodigt mensen uit de gemeenschap uit met initiatieven te komen, waarbij weer een nieuw initiatief kan ontstaan. De overkoepelende organisatie staat zelf wat meer op afstand en wordt vooral gezien als ervaringsdeskundige en vormt tevens een soort wegwijzer. Het is een ad hoc structuur waarop aangesloten kan worden als nieuwe initiatieven zich aandienen (de Stratense case werkt bijvoorbeeld vanuit zo'n idee).

Een vierde vraagstuk gaat over beëindiging en/of herrijzenis. Verdere structurering van het initiatief kan er ook toe leiden dat de schwing uit het initiatief gaat, waardoor het initiatief eindigt of juist opnieuw herrijst. Het initiatief kan overigens om diverse redenen ophouden te bestaan: niet in de laatste plaats omdat de doelstelling is gehaald. Soms blijft het daarbij, of soms ontstaat juist door het

stoppen van het ene initiatief ruimte voor een volgend. Figuur 2 vat deze mogelijkheden na de structureringsfase samen.

Figuur 2: mogelijke vraagstukken na de structureringsfase

Professionalisering en verzakelijking	<i>Naast de vrijwillige inzet van bewoners wordt ook (betaalde) expertise ingehuurd. Het initiatief wordt meer onderhavig aan een belangenspel; publieke en private belangen lopen meer door elkaar.</i>
Institutionalisering	<i>Het initiatief wordt verder gestructureerd en wordt een 'institutie'. Het krijgt daarmee een onpersoonlijker karakter en vaart meer op de automatische piloot. De beweging van onderop komt tot stolling en er wordt meer gewerkt met ontstane normenkaders of (vuist)regels.</i>
Ad hoc structuren	<i>De overkoepelende organisatie van het initiatief blijft bestaan en nodigt mensen uit de gemeenschap uit met initiatieven te komen, waarbij weer diverse nieuwe (del)initiatieven kunnen ontstaan.</i>
Beëindiging of herrijzenis	<i>Verdere structurering van het initiatief kan er ook toe leiden dat de schwung uit het initiatief gaat, waardoor het initiatief eindigt of juist opnieuw herrijst. Het initiatief kan overigens om diverse redenen ophouden te bestaan: niet in de laatste plaats omdat de doelstelling is gehaald. Soms blijft het daarbij, of soms ontstaat juist door het stoppen van het ene initiatief ruimte voor een volgend.</i>

Deze vier vraagstukken zijn we in meer of mindere mate tijdens ons onderzoek tegen gekomen, maar de opsomming is niet uitputtend. Er zijn nog meer vraagstukken die kunnen volgen op de structureringsfase van een initiatief, maar zullen per praktijk anders zijn.

Essentialia

Een van de belangrijke karakteristieken van de initiatieven is natuurlijk dat deze een zekere actielogica hebben: het zijn uitingen van *doe*-democratie. Veel initiatiefnemers hebben het over het genereren van 'energie' door doen. Daarmee bedoelen ze dat door het initiatief en het werk van de initiatiefnemers er in de lokale gemeenschap een (veelal positieve) energie wordt gegenereerd, en daarmee een bredere beweging wordt ingezet. De energie-opwekkers, en dat is iets dat breed werd onderschreven in de gesprekken, zijn toch vooral de personen die betrokken zijn (en worden) en de acties die plaatsvinden. De initiatiefnemers en hun initiatief zorgen daarmee voor de nodige reuring (bij SPPiLL noemen ze dit 'leven in de brouwerij'). Het valt ons op dat deze energie vooral door de personen van het initiatief wordt opgewekt. Deze energie komt dus niet zozeer voort uit bestaande (institutionele) structuren, wat deze structuren nog weleens pretenderen. De energie die door initiatiefnemers wordt bedoeld, wordt (in eerste instan-

tie juist) niet door systemen of bestaande structuren opgewekt. Initiatiefnemers relateren energie ook niet zozeer aan systemen en structuren. Met andere woorden: deze energie komt dus niet zozeer voort uit bestaande (institutionele) *structuren*. Dat wil overigens niet zeggen dat structuren geen rol van betekenis hebben. Structuren doen er toe en hebben met name een kanaliserende werking. Ze zorgen ervoor dat de opgewekte energie van de initiatiefnemers gekanaliseerd wordt. Kortom, de personen en de (concrete handelingsgerichte) initiatieven van deze mensen wekken energie op, de structuur is hierbij secundair. Tijdens de analyse van de onderzochte cases zijn we op zoek gegaan naar de noodzakelijke voorwaarden voor doe-democratie in het landelijke gebied. Welke ingrediënten zijn er nodig om energie te genereren? Anders gezegd, wat zijn de essentiële kenmerken van doe-democratie in het landelijke gebied? We hebben drie kenmerken gevonden.

Pioniers zijn nodig

Het eerste essentiële kenmerk is dat pioniers nodig zijn. In iedere casus zien we dat er één of enkele pionierende types zijn die de kar trekken en andere mensen meekrijgen. In de literatuur worden dit soort ondernemers ook wel getypeerd als *community leaders* of mensen die opereren vanuit het idee van *collaborative leadership* (Sotarauta, Horlings & Liddle, 2012). Deze mensen zijn veelal actieve en ondernemende types met veel uithoudingsvermogen. Michael (SPPiLL) vertelde in één van de vele gesprekken zegt dat het onvermijdelijk is dat er ondernemers mee doen. Zij hebben een natuurlijk drive en zeggen: *'Het kan anders! Wie doet er mee?'* Het gaat dus om sterke personen, die vooral niet over gebaande paden willen lopen en een zekere bevlogenheid en drive hebben. Vaak worden ze ook wel gezien als eigenwijze types. Ook valt op dat deze kartrekkers over veel lokale kennis beschikken. Ze weten wat er lokaal speelt en kennen veel mensen (en zijn lokaal ook bekend). Deze kartrekkers hebben een sterk geloof dat het anders moet en anders kan en weten deze urgentie over te brengen op anderen. Deze personen willen zich inzetten voor het algemene belang van hun dorp of gemeenschap. In feite zijn zij de bron van energie en steken het vuurtje aan. Het fenomeen van deze pioniers is overigens niet nieuw. Uit het onderzoek naar best persons - mensen die het verschil maken in Nederlandse achterstandswijken - zagen we dit soort types met deze kenmerken ook in actie (Van den Brink, Van Hulst, De Graaf, Van der Pennen, 2012). De kartrekkers in de door ons onderzochte cases laten zien dat dit soort best persons niet alleen in achterstandswijken voorkomen, maar ook in het landelijk gebied te vinden zijn.

Niet alleen, maar samen

Kartrekkers lopen voorop en zijn in hun enthousiasme in staat om anderen mee te nemen. De tweede essentiële factor is dat de pioniers het niet zozeer alleen, maar vooral samen met anderen doen. Het blijkt al snel dat naast de in het oog springende kartrekkers veel anderen ook hun schouders onder de initiatieven zetten. Al dan niet in hiervoor opgetuigde structuren. Zo zagen we in de cases dat er in de

loop van de tijd wat meer gestructureerde werkprocessen ontstonden. Naast een bestuur (al dan niet zo genoemd) functioneren er stevast diverse werkgroepen. 'Naast' is in dit geval een passender positiebepaling dan 'onder' omdat het door- gaans om grotendeels zelfwerkzame clubjes gaat. In Biest bijvoorbeeld, waren er ten tijde van de bouw van de multifunctionele accommodatie wel zo'n zeven à acht werkgroepen (intensief) actief. Op uiteenlopende thema's: 'bouw', 'funding', 'exploitatie', 'inrichting', 'buitenruimte', 'zorg', 'naamgeving' en 'communicatie'. Vaak informeren dergelijke werkgroepen de stuurgroep wel, maar is er niet per se een geformaliseerde of hiërarchische relatie. Vaak worden de werkgroepen ook weer opgeheven als een specifieke klus is geklaard. Met andere woorden: door- gaans zijn de werkgroepen *work driven* en niet *structure driven*. Daarnaast zijn er velen actief op een meer ad hoc basis – of het nou gaat om koffie zetten, een handje helpen bij de inrichting van een nieuwe locatie, sjouwen et cetera.

Lokale gedragenheid

Een derde essentiële factor voor doe-democratie in het Brabantse landelijke ge- bied is lokale gedragenheid. De kartrekkers en de vele actievelingen die meedoen weten draagvlak te creëren voor hun initiatieven en de activiteiten die ze doen. Ze weten draagvlak te krijgen binnen de eigen gemeenschap (De Graaf, 2007). Het verhaal klopt met de gevoelde (cultuurhistorische) identiteit van de gemeen- schap. De kartrekkers vertellen een concreet en te bevatten verhaal. Wat helpt is dat er (al snel kleine) succesjes (*quick wins!*) kunnen worden getoond en gevierd. Voor betrokkenen is het van belang dat er zichtbare resultaten zijn en dat er waardering is voor hun inzet. Ook is het van belang om regelmatig te herhalen wat ook alweer het achterliggende verhaal en de urgentie van het initiatief is. Michael (SPPiLL) vertelt hierover dat als er nieuwe mensen bijkomen, dat je dan telkens opnieuw moet blijven uitleggen wat het ontstaan van het verhaal is! Ze weten daarmee draagvlak te creëren (vast te houden) in de gemeenschap en bin- nen het gemeentebestuur. Dat laatste door bijvoorbeeld de gemeenteraad in zijn geheel te benaderen en ook plannen vanuit de gemeenschap bij het college van Burgemeester & Wethouders neer te leggen. Lokale gedragenheid is dus zowel binnen de eigen gemeenschap als binnen het gemeentebestuur van belang.

Pioniers, samenwerken met anderen en lokale gedragenheid zijn dus de cruciale voorwaarden (de *energizers*) om de beweging in het initiatief te krijgen en te hou- den. De manier waarop dit gebeurt komt aan de orde in de volgende paragraaf.

Bevorderende factoren

Wat zijn bevorderende factoren (*drivers*) voor het op gang krijgen én houden van initiatieven in de lokale doe-democratie? We zagen hierbij vijf zaken sterk naar voren komen. Het zijn er natuurlijk veel meer als je kijkt naar heel concrete *do's and don'ts*, maar op een wat hoger aggregatieniveau zijn er vijf algemene punten die we willen benoemen die ten dele ook al eerder ook door anderen in de we- tenschappelijke literatuur zijn aangedragen (zie o.a. Yetano et al, 2010).

Zichtbare resultaten

Niets is zo overtuigend en enthousiasmerend als zichtbare successen; en die hoeven niet eens groot te zijn. Hier kan geen verhaal tegenop, zo lijkt het. De doeners zijn zich daar als geen ander van bewust dat *showing* vaak beter werkt dan *telling*. Praten en doen gaan natuurlijk wel enigszins gelijk op: een goed verhaal over 'waarom we het allemaal doen' hoort erbij. Maar om de initiële energie ook vast te kunnen houden moet er gezamenlijk wat te beleven zijn. Maak het dus concreet. Dat voelde Stan cum suis aan in de Stratense case als het gaat om het realiseren van de AED – 'we hebben nu toch wel een zichtbaar succesje nodig'. Al is het nog zo'n bescheiden succes in omvang – een AED is niet wereldschokkend – deze kan groot zijn in betekenis, zeker als het succes ook benoemd, gedeeld en gevierd wordt. Als kartrekker moet je vaak zélf maar de eerste stappen zetten, samen met een wat kleiner team van gelijkgestemde 'doeners'. 'Make waves', doe iets. En bij de eerste bereikte successen zullen mensen eerder aanhaken. Zien participeren, doet participeren – mits het ook ergens toe leidt. Op veel plekken ontmoetten kartrekkers nog wel eens een afwachtende houding bij een groot deel van de gemeenschap. Het adagium is dan, ga aan de gang, begin concreet en begin kleinschalig. Pak eerst enkele voor de gemeenschap zichtbare en betekenisvolle projecten op, die op relatief korte termijn te realiseren zijn (de eerder genoemde *quick wins*). Mocht dit lastig zijn, zorg dan in ieder geval voor beeldmateriaal – filmpjes, tekeningen etc. Zorg letterlijk voor een *verbeelding* van het resultaat. Als je het niet in het 'echie' kunt laten zien, dan maar met audiovisuele hulpmiddelen. Laat zien wat je doet, of laat anders in ieder geval zien wat je gedaan hebt.

Openheid en uitnodiging

In zijn algemeenheid is het geven van voldoende openheid een bevorderende factor te noemen. In alle cases speelde dit een belangrijke rol. Communicatie over wat er georganiseerd gaat worden, over wat er gedaan is. Gooi zoveel mogelijk in de openheid. En internet is daarbij een fantastisch communicatiemiddel. Alle initiatieven maakten daar ook gebruik van: de websites worden met aandacht en regelmatig (soms zéér regelmatig – bijvoorbeeld in Biest) bijgehouden. Het is een mogelijkheid voor mensen om ook later aan te haken en 'bij te lezen'. Als onbekend onbemind maakt, is het zaak om in ieder geval te zorgen dat mensen op een laagdrempelige wijze en zo volledig mogelijk bekend kunnen worden met het initiatief en de (soms velen) initiatiefnemers. Die openheid kan soms de richting opgaan van promotie: positieve communicatie richting diverse doelgroepen via de website, nieuwsbrieven, social media, soms zelfs een interview of een persbericht. Prima, dat helpt in het zichtbaar maken van de successen aan de eigen gemeenschap. Maar het helpt ook in het genereren van bekendheid in de buitenwereld. Of bij de burgers of de overheid. Het kan op zijn minst geen kwaad, en als het meezit wordt er weer een volgende kans gecreëerd. En via de (h)erkenning van de eigen successen door derden (in de media; bij monde van een wethouder of gedeputeerde) ook trots genereerd wordt in de eigen gemeenschap.

De openheid heeft niet alleen betrekking op de resultaten, maar slaat ook op het 'laten kijken in de eigen keuken'. Gooi de luiken open. Dat is soms lastig in de doe-democratie, maar het is toch belangrijk. Doeners willen vaak door, ze willen tempo houden (Van de Wijdeven, 2012). Veel acties worden omwille van tempo of uit gewoonte 'even telefonisch afgestemd' of door in een een-tweetje 'afgetikt'. Toch is het goed om ook hierover zoveel mogelijk open te zijn. Juist omdat in de doe-democratie transparantie niet als van nature veel aandacht krijgt, helpt het wel om hier oog voor te hebben en te houden. Het zorgt ervoor dat de buitenwacht niet het gevoel krijgt dat het toch allemaal maar 'binnenskamers gebeurt' en dat het een ondemocratische beweging is. Combineer die openheid met een continue uitnodigende houding. Wees in alles wat je doet ook actief op zoek naar mensen die willen aanhaken. Wees laagdrempelig, benaderbaar, en vraag juist ook de *unusual suspects* om mee te doen ('import', jongeren etc.). Dit is wezenlijk voor de (proces)legitimititeit van de doe-democratie. Nodig mensen op een passende manier uit om ook mee te doen – niet te opdringerig of dwingend maar wel actief. Zoek plekken op waar mensen uit de lokale gemeenschap van nature al komen. Ga niet zitten wachten (in alle openheid) tot nieuwe actievelingen op jou afkomen, maar 'zoek de mensen op' en zet de deur open. Blijf tegen mensen zeggen dat ze welkom zijn bij de vergadering (óók al heb je dat eerder dat jaar ook al eens gezegd). Blijf ook continue in gesprek met de gemeenschap: blijf 'ophalen' wat er leeft en wat belangrijke wensen en ideeën zijn. Nodig niet alleen uit tot 'meepraten', maar juist ook tot 'tegedenken'.

Matchmaking en combineren

'Iedereen is goed in iets', dat is een uitgangspunt dat veel van de initiatiefnemers hanteren (denk ook aan de klassieke werken hierover zoals Verba et al., 1996 en Stoker 2006). Om maar eens wat te noemen: als je niet kunt metselen, kun je misschien wel metselaars ondersteunen. 'En ook koffiezetten is waardevol', zoals Anne-Marie Holthausen regelmatig benadrukt. Met andere woorden: waardeer mensen voor wat ze wél kunnen en wél willen. Ook 'kleine bijdragen' zijn belangrijk, in de voortgang van het proces (vele schouders maken lichter werk), maar ook in het creëren van 'eigenaarschap' (door meedoen is het project ook van jou). Daarvoor moet je natuurlijk de lokale gemeenschap wel aardig kennen, wat dat betreft kunnen sociale sleutelfiguren uit de gemeenschap heel waardevol zijn. In de wetenschappelijke literatuur wordt wel gesproken over verbinders of connectors (Van der Stoep, 2014, maar ook De Graaf et. al, 2014) die vitale coalities kunnen smeden (Baetens, 2013, Van de Wijdeven et al., 2006 & 2007). In Liempde noemen ze dat 'metselaars van mensen'. Deze metselaars hebben oog voor productieve 'matches' in termen van persoonlijkheden en goede combinaties in termen van vaardigheden. Zorg dat je naast doeners ook wat denkers in een team hebt; en dat je naast de pioniers ook wat bedachtzamer types zet.

Ook 'buiten' aan het netwerk bouwen

Verbreed en verstevig het netwerk niet alleen *in* de lokale gemeenschap, maar ook (ver) daarbuiten³³. Het aansluiten bij (professionele) netwerken en contacten zoeken met instanties 'out there' zorgt voor nieuwe kennis en nieuwe kennissen, zo leerden de cases ons. Veel van de initiatiefnemers waren allereerst zeer actief in 'het lokale', maar acteerden daarnaast bewust ook op andere 'niveaus'. De beschikking hebben over goede connecties in de eigen gemeenschap is wezenlijk zoals eerder gesteld, maar connecties buiten de eigen gemeenschap kunnen juist onverwachte deuren openen, belangrijke extra expertise meebrengen of tot een 'frisse blik' leiden, zo realiseren veel van de kartrekkers.

Zo waren vanuit Straten bijvoorbeeld contacten gelegd met andere burgerinitiatieven en met de streekhuizen, de ZLTO. Vanuit Biest-Houtakker is er veel contact met andere initiatieven in de nabije omgeving (denk aan Esbeek) en de iets minder nabije omgeving via het Platform Kleine Kernen. Ook is en was er veel contact met de Provincie, met Tilburg University. En het participeren in het Interegprogramma Rural Alliances (SPPiLL is subpartner) is een voorbeeld van het bewust opzoeken van leerervaringen en contacten in het buitenland. Als de doe-democratie toch vooral via mensen loopt, kun je maar beter veel mensen kennen...

Ondersteuning en rugdekking van (overheids)instanties

De vijfde factor gaat over de bevorderende rol die (overheids)instanties spelen. Het gaat hierbij niet alleen om het ondersteunen van de initiatieven door middel van subsidies ('geld helpt'), ook gaat het om andere faciliteiten zoals het beschikbaar stellen van een ambtenaar of aanbieden van kennis en expertise (*know how*). Naast ondersteuning zien we ook dat een bestuurder niet alleen aandacht maar ook bestuurlijke rugdekking aan een initiatief geeft. De nieuwe burgemeester van Boxtel heeft burgerparticipatie hoog in het vaandel staan en moedigt burgerinitiatieven aan. Vrij kort na zijn installatie liet hij zich graag per fiets (4 uur) door Liempde rondleiden door leden van SPPiLL. De burgemeester prees de aanpak en activiteiten van SPPiLL, dacht actief mee over oplossingen en wil nauw betrokken blijven. Zijn deur staat altijd voor hen open.

Het opvallende bij de ondersteuning en rugdekking van overheidsinstanties is dat persoonlijke chemie en expertise ook hier cruciaal is. Een klik tussen mensen is blijkbaar noodzakelijk. Die klik merk je aan de stijl van interactie – ook al zitten mensen op hele verschillende posities en denken ze vanuit andere werelden, ze begrijpen elkaar en respecteren elkaar. Deze persoonlijke chemie tussen mensen jaagt het initiatief aan. Figuur 3 vat een en ander nog eens samen.

³³ Denk in dit verband ook aan Robert Putnams (2000) idee van 'bonding' en 'bridging'. Hier gaat het vooral om bridging.

Figuur 3: de essentialia en bevorderende factoren van bewegingen van onderop

Essentialia	<i>Pioniers zijn nodig</i>
	<i>Niet alleen, maar samen</i>
	<i>Lokale gedragenheid is cruciaal</i>
Bevorderende factoren	<i>Zichtbare resultaten</i>
	<i>Openheid en uitnodiging</i>
	<i>Matchmaking en combineren</i>
	<i>Ook 'buiten' aan het netwerk bouwen</i>
	<i>Ondersteuning en rugdekking van (overheids)instanties</i>

HOOFDSTUK 7: KRITISCHE REFLECTIES

Naast bevorderende hebben we ook belemmerende factoren waargenomen. Immers, het gaat allemaal niet vlekkeloos en 'doen' in het landelijke gebied is niet zonder problemen en vraagstukken. Zoals praktijken dat overigens nooit zijn. Toch is het van belang en interessant om op basis van de onderzochte cases in te gaan op valkuilen en implicaties van 'doen' in het landelijk gebied. We hopen dat deze wellicht kunnen dienen als inspiratiebron voor (het begrijpen van) productieve interacties elders. We bespreken vier soorten valkuilen en implicaties. Het gaat om persoonlijke kwesties, gemeenschapskwesties, institutionele kwesties en democratische kwesties.

Persoonlijke kwesties

Bij de in het vorige hoofdstuk besproken 'essentialia' constateerden we dat (ondernemende) personen van cruciaal belang zijn om energie te genereren en anderen mee te krijgen. Echter, doordat enkele personen zo'n cruciale rol spelen, is een en ander ook relatief kwetsbaar. Wat we zien, is dat de kartrekkers na meerdere jaren actief te zijn geweest (meestal een jaar of vier) vaak wel een stap terug willen doen. Het argument om een stap terug te doen is regelmatig dat het hen veel tijd en energie kost ('het lichaam protesteert'). Net als in het eerder aangehaalde *best persons*-onderzoek zien we ook hier dat kartrekkers hard branden, maar daarmee ook een verhoogde kans hebben om 'op te branden'. Tevens willen ze weer meer tijd in andere (persoonlijke) interesses steken.

Dat betekent overigens niet dat de kartrekkers abrupt stoppen. Stoppen is ook best lastig. (Juist) ook als het initiatief relatief goed marcheert, kan het soms moeilijk zijn om afscheid te nemen, als er waardering is voor je inzet, en als mensen gewend zijn om met vragen jouw kant op te kijken (Zie ook Van Gunsteren, 2003; Van de Wijdeven et al., 2006). Meestal blijven voormalige beeldbepalende figuren als 'gewoon' bestuurslid, adviseur, of als werkgroep lid, nog betrokken en verzorgen ze nog steeds diverse hand- en spandiensten. Ze zijn nog steeds beschikbaar, maar in een minder actieve en prominente rol. De VNG-publicatie *Van eerste overheid naar eerst de burger* (Denktank VNG, 2013) schraagt dit beeld en noemt dit het "afscheid nemen van de initiatiefnemer." Veel kartrekkers uit de onderzochte cases die hebben aangegeven te zullen stoppen, hebben dit een half jaar van te voren aangekondigd in hun bestuur. In Biest-Houtakker zijn dit jaar drie bestuursleden teruggetreden. Het mfa is opgeleverd, een belangrijk hoofdstuk is daarmee afgesloten, en het is tijd voor (ook) wat andere (privé) zaken en gedeeltelijk 'vers bloed' in het coöperatiebestuur. Dat laatste is ook gelukt, en er is dit jaar onder meer een nieuwe voorzitter aangetreden. In Gemonde is er momenteel nog geen opvolger gevonden. Bij SPPiLL zal de vicevoorzitter lopende zaken waarnemen. Een echte opvolger is er nog niet gevonden. Wel heeft het SPPiLL bestuur vastgesteld dat de opvolger 'de taal van het dorp' moet kunnen spreken.

Voor een burgerinitiatief is het dus van wezenlijk belang om niet alleen op tijd na te denken over opvolging van de kartrekkers, maar vooral ook op tijd actief op zoek te gaan naar mensen die het kunnen en willen overnemen.

Gemeenschapskwesties

Naast persoonlijke kwesties zijn er ook kwesties die te maken hebben met de (dorps)gemeenschap. In alle vier de cases betreft het kleine(re) kernen. Typerend voor dit soort kleine gemeenschappen is dat ze relatief hecht zijn, en dat je elkaar relatief veel tegenkomt. Het is ons opgevallen dat zaken regelmatig onuitgesproken blijven. Zo vinden velen de vraag of er in of rondom het initiatief persoonlijke belangen meespelen, maar lastig om (direct) aan te kaarten (zie ook Jacobs & Van de Wijdeven, 2014). En als er zaken zijn voorgevallen in het verleden, wil het regelmatig gebeuren dat dit 'oud zeer' bij ten minste een van de betrokkenen erg lang blijft hangen. Je wilt elkaar niet al te direct voor het hoofd stoten, je komt elkaar namelijk binnen enkele dagen gegarandeerd weer tegen bij de lokale supermarkt. Voor de initiatieven betekent dit dat er naast lokale gedragenheid ook fijngevoeligheid moet zijn voor verhoudingen tussen mensen en gemeenschappen in het dorp. Binnen kleine gemeenschappen spelen overigens ook diverse (potentiële) in- en uitsluitingsmechanismen. Vooral de verhouding tussen geboren en getogen dorpsbewoners – sommige families wonen soms al eeuwen in hetzelfde dorp – en relatieve nieuwkomers roept nog weleens wat spanning op. Ook de relatie tussen (gevestigde) boeren en (nieuwe) 'burgers' is potentieel spanningsvol. Het winnen van vertrouwen – vooral van de relatieve nieuwkomers bij de oorspronkelijke bewoners – kan soms lang duren. In de casus Straten zagen we dat het opzetten van een gezamenlijk initiatief, van boeren en burgers, nieuwkomers, jong en oud, nog wel eens betekent: geduld betrachten – stapje voor stapje.

Een andere gemeenschapskwestie is dan ook de omgang met tegengeluiden. In hoeverre weet het initiatief tegengeluiden op te vangen, deze mee te nemen in de procesgang of hier eventueel in te bemiddelen? Het blijkt voor veel initiatieven nog best lastig om productief met tegengeluiden uit de gemeenschap om te gaan, om de criticasters voldoende 'voice' te geven (zie Hirschman, 1970). Deels heeft dit te maken met het ongemak rondom conflict in de kleine kernen, en deels ook halen 'lastige klanten' de vaart (en de goede sfeer) uit een initiatief. Er wordt dan toch vaak gehoopt op uiteindelijk 'loyalty' en dat gebeurt ook regelmatig: critici sluiten naar verkoop van tijd 'gewoon' weer aan. Maar, 'exit' is natuurlijk ook een optie waarvoor gekozen kan worden: mensen gaan zich plots of langzaam maar zeker afzijdig houden van het initiatief. Dit blijft toch wel een punt van aandacht.

Institutionele kwesties

Zoals uit de cases blijkt, komen initiatieven op een zeker moment in contact met instanties (al dan niet zelf opgezocht). Het gaat veelal om de eigen gemeente, maar ook om instanties zoals woningcorporaties, zorginstellingen en andere publieke organisaties. Bij de bevorderende factoren zagen we al dat diverse instanties subsidies, expertise, en andere middelen ter beschikking stellen om dit soort initiatieven te ondersteunen. Uit de vier onderzochte cases blijkt dat hier ook nadelen aan kunnen kleven. Zo zijn twee initiatieven uit de cases zijn gesubsidi-

eerd door het IDOP-programma van de provincie Noord-Brabant. Een financiële ondersteuning van deze omvang (tot maximaal €750.000,-) geeft veel mogelijkheden en heeft ook echt tot de nodige maatschappelijke impulsen geleid. Toch zien we in de casus van de Leefbaarheidsgroep Gemonde dat – hoewel goed besteed, het IDOP is afgerond en de subsidie daarmee ook op is – het nu lastig is om van het ‘IDOP-label’ af te komen. Deze groep actieve bewoners wil op eigen kracht verder, maar wordt door de lokale gemeenschap nog steeds (weleens) gezien als het verlengstuk van de gemeente of de provincie, waardoor het nog lastiger is om vertrouwen te winnen voor hun activiteiten. Tegelijkertijd moet ook gezegd worden dat in de andere IDOP-casus, die in Biest-Houtakker, dit een stuk minder speelt. Het bestuur van het Belangenorgaan en de coöperatie heeft minder last van een ‘verlengstuk’-imago – (althans dat hebben wij niet als zodanig gemerkt). De houding richting de instituties vanuit de Biestse gemeenschap is dan ook te kenschetsen als welwillend en coöperatief, maar regelmatig tegelijkertijd (zeer) kritisch.

Eén van de frustraties bij bestuurs- of werkgroepsleden over instanties betreft de, naar hun smaak te traag werkende, bureaucratie. Veel (ondernemende) mensen kennen een gemeentelijke organisatie niet erg goed en hebben weinig begrip voor de lange, trage ambtelijke processen. Het lastig kunnen ‘doorpakken’ (‘wie durft nu die klap erop te geven?’), blijft een moeilijk punt voor veel doeners. Ook zaken als erg snelle doorstroom van medewerkers (‘dit is al de vierde contactpersoon in twee jaar’) onduidelijke regels en veel formulieren zijn regelmatig een steen des aanstoets. Tegelijkertijd zie je de frustratie ook wel afnemen als er intensiever wordt samengewerkt met de gemeente en er op regelmatige basis persoonlijk contact is. Je leert als initiatiefnemer de ‘overheidswereld’ kennen, en er groeit dan vaak ook meer respect voor ‘hoe het gaat’. Toch neemt een intensiever contact en meer wederzijds begrip niet alle frustraties over bureaucratie weg. Dit wordt ook door de gemeenten erkend.³⁴

Hoewel burgerinitiatief niet per se een nieuw fenomeen, worstelen de gemeentelijke organisaties er in de praktijk nog wel mee hoe hiermee om te kunnen en moeten gaan. Dynamiek, beweging en energie is kenmerkend voor de doe-initiatieven die centraal staan in deze publicatie. De botsing van deze leefwereld van de initiatieven (en de gemeenschap waaruit ze voortkomen) met de systeemwereld van de instanties – handelend vanuit regels en procedures – is vaak de oorzaak van wederzijdse frustraties of onbegrip. Het is ook niet verwonderlijk dat de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB, 2014) precies over dit punt haar

³⁴ Toch wordt binnen de gemeente problemen onderkend. In een memo van de gemeente Boxtel (d.d. 9 juli 2013) staat bijvoorbeeld het volgende over SPPiLL:

- ‘De interne organisatie sluit niet goed aan op de vragen van SPPiLL;
- strikte regelgeving leidt op voorhand tot veel belemmeringen;
- de doorberekening van kosten voor initiatieven demotiveert initiatiefnemers;
- in de afdelingsplannen is geen rekening gehouden met eventuele initiatieven van SPPiLL;
- de houding van medewerkers nog onvoldoende gericht op deze vorm van burgerparticipatie.’

laatste rapport heeft geschreven: 'hoe hoort het eigenlijk?' (zie hiervoor overigens ook Stout, 2012). De ROB onderkent dat het op communicatiegebied nogal eens piept en kraakt in de relatie overheid-burger. De raad komt met een advies hoe er meer passend contact kan ontstaan tussen burger en overheid. In termen van ons onderzoek gaat het hierbij om het streven naar een cultuur van productieve interactie: hoe gaan burgers en instanties passend met elkaar om en hoe kom je gezamenlijk tot productieve interactie(s)? Enkele van de aanbevelingen in de slotparagraaf van deze rapportage hebben hier dan ook betrekking op.

Naast de interactie met instanties zijn er ook nog institutionele kwesties te noemen die meer te maken hebben met de institutionalisering van het initiatief zelf. Het gaat dan met name om initiatieven die al wat verder doorontwikkeld zijn. Een valkuil hierbij is dat na het 'doen' het initiatief meer in het (formele) praatcircuit terecht kan komen. Het gevaar is dat de opgewekte energie wegebt. Een andere institutionele valkuil voor initiatieven is de professionele ondersteuning. We hebben gemerkt dat dit een minder beladen punt is bij initiatieven die door ondernemers (zelf) zijn geïnitieerd. Het punt blijft wel hoe geld geworven kan worden om professionele ondersteuning te kunnen bekostigen. Een groep ondernemers blijkt daar meer ervaring en succes mee te hebben dan een groep bewoners. Een ander probleem is het feit dat iemand uit de gemeenschap verdient aan het initiatief. Daarmee staat de professionalisering van het initiatief onder druk. In Gemonde hebben we ook gezien dat actieve bewoners en vrijwilligers expliciet hebben aangegeven niet langer actief te zullen zijn als ze merken dat iemand anders uit de lokale gemeenschap verdient aan de vrijwillige inzet van anderen.

Democratische kwesties

De laatste belemmerende factoren vatten we samen onder het kopje 'democratische kwesties'. Zoals we zagen: de onderhavige initiatieven zijn vooral gericht op 'doen' en pas in tweede instantie op 'praten'. Een doe-gericht initiatief heeft als implicatie dat de verantwoording moeilijker formeel te organiseren is (zonder de energie en vaart uit het initiatief te halen). Doeners zijn van nature ook minder van 'het formeel verantwoorden'. Ze willen graag (snel) concreet resultaat, maar als je daarover geen of weinig verantwoording aflegt richting de gemeenschap bestaat de kans dat mensen zullen afhaken en de energie alsnog weglekt. De initiatieven zoeken naar combinaties van verantwoordingsvormen, bijvoorbeeld eens per jaar (formeel) in een openbare jaarvergadering, maar tussentijds (informeler) via de website en social media. In de kleinere kernen is verantwoording afleggen overigens iets dat juist ook informeel, en continue, gebeurt. Initiatiefnemers staan in de gemeenschap en hebben veel alledaags contact, waarin met dorpsgenoten gesproken wordt met over het initiatief. Naast spreken over het initiatief, kan het dan ook wel eens aanspreken betreffen. Daar zijn de initiatiefnemers zich van bewust, en het zorgt ervoor dat ze (formeel en informeel) de gemeenschap polsen voorafgaand aan projecten en juist ook gedurende de uitvoering. Maar, het blijft wel een punt van aandacht: de kans is groot dat doeners

vooral ook samen willen werken met andere doeners, omdat ze elkaar snel begrijpen en weten wat ze aan elkaar hebben (zie ook Van de Wijdeven, 2012). Het gevaar hierbij is dan dat je als doe-initiatief niet genoeg open blijft staan voor mensen die niet zo 'doenerig' zijn. De vraag bij zo'n doe-gerichte aanpak is dan ook: hoe hou je mensen erbij? Het citaat van Ben van Essen in de titel van de casus over de Leefbaarheidsgroep Gemonde is hierbij treffend: 'alleen ga je snel, samen kom je verder'. En, aanhakend bij de laatstgenoemde 'gemeenschapskwes-tie', zorg ervoor dat je ook voldoende ruimte biedt voor dwarse denkers en tegenstanders.

Tot slot

Centraal in dit onderzoek stond het begrijpen van 'bewegingen van onderop'. We hebben hierbij – in lijn met de onderzoeks-aanpak – een interactionistisch perspectief aangehouden.³⁵ Welke concrete handelingsperspectieven kunnen we op het eind van deze rapportage, op basis van wat we gezien en gehoord hebben, meegeven aan diegenen die praktijken van doe-democratie – vanuit verschillende posities – een positieve impuls willen geven. Wat zijn zaken die, naar wij vermoeden, de energie en vitaliteit in en rondom dergelijke initiatieven zullen vergroten? Voor de doeners in de initiatieven geldt: organiseer voldoende kritische geluiden! Dit betekent dat je naast medestanders, ook open moet blijven staan voor tegenstanders en/of dwarse denkers. Sluit je er niet voor af (ook al haalt het de vaart uit het initiatief). Daarnaast: blijf mensen die (nog) niet direct betrokken zijn bij het initiatief benaderen en blijf (hen) vragen stellen. Meedoen is geen verplichting, maar een regelmatig signaal aan minder direct betrokkenen dat je ten alle tijden oprecht welkom bent is belangrijk. Als derde – en dit geldt vooral voor de kartrekkers – blijf je realiseren dat het niet om jou of de organisatie gaat. Het initiatief richt zich op een bijdrage aan het publieke domein, gedragen door mensen die zich inzetten vanuit hun eigen motivatie. Vraag mensen dus niet alleen voor leeggevallen 'plekken' in het initiatief of voor specifiek taken. Maar: vraag ze 'wat wil je graag doen?', what makes you tick? en waar ben je goed in? Ten vierde: nodig mensen op tijd uit in de 'cockpit' van het initiatief als oplossing voor het opvolgingsprobleem (en stop zelf op tijd). Veel van de expertise in dergelijke initiatieven is 'al doende geleerd', en nieuwe mensen moeten voldoende tijd hebben om te leren. Ten vijfde: wees transparant over (mogelijke) privé belangen. Hoe lastig het ook is om dit thema bespreekbaar te maken, het niet bespreken is op den duur vaak nog lastiger. Het is hierbij natuurlijk wel zoeken naar een goede vorm om het bespreekbaar te maken – het moet wel een gesprek zijn en geen beschuldiging ij voorbaat – en wellicht kunnen enkele gezaghebbende en diplomatieke mensen uit de gemeenschap hier een rol in vervullen (dat geldt overigens voor conflictoplossing in het algemeen). Ten zesde: zorg voor een netwerk binnen, maar ook buiten de lokale gemeenschap. Veel ideeën, inspiratie, hulpbronnen

³⁵ De keuze voor dat perspectief zorgt er voor dat in deze onderzoeksrapportage die interacties het volle pond krijgen en andere zaken wat buiten beeld blijven. Het accent ligt daarmee bijvoorbeeld ook meer op 'agency', dan op 'structure'.

(sociaal, politiek en economisch kapitaal) zijn natuurlijk te vinden in de eigen gemeenschap, maar trek er ook op uit. Het levert regelmatig wat op. En ten slotte, vergeet niet dat het simpelweg leuk is om te mee te doen – lol is een zeer rijke energiebron. Vergeet dus niet je successen ook te vieren.

Voor met name overheidsinstanties is het zaak om te komen tot een (nieuwe, stevig verankerde) cultuur van productieve interactie met dergelijke initiatieven. Het gaat hierbij om punten die geformuleerd zijn voor bestuurders, ambtenaren, en vanuit de overheid aangestuurde professionals. Ten eerste: wees present. Dat wil zeggen, wees als betrokken bestuurder, ambtenaar of professional aanwezig bij voor het initiatief betekenisvolle momenten. Het betekent ook dat je als bestuurder of ambtenaar zelf de interactie met mensen van dit soort initiatieven aan moet gaan om te begrijpen wat er speelt. Ten tweede: leef je in. In feite gaat het hierbij zowel om een houding als om een vermogen. Toon empathie waar mogelijk en verplaats je als bestuurder eens in de actieve doeners. Ten derde, hanteer het subsidiariteitsprincipe. Je zou hierbij kunnen spreken van hands-off bestuur. Als bewoners of ondernemers het zelf kunnen regelen, laat ze het dan ook lokaal regelen. Wat bewoners willen en kunnen, laat ze dat vooral ook doen. Ten vierde, geef waardering. Als bestuurder of ambtenaar is het vaak een kleine moeite om publiekelijk je waardering te tonen voor de energie die (veelal) vrijwilligers steken in een burgerinitiatief. Dit heeft niet alleen voor een breder publiek betekenis, maar is ook betekenisvol voor de mensen van het initiatief zelf. Ten vijfde, bied helderheid. Wees duidelijk over wat wel en niet kan en wees je ervan bewust dat er verschil is tussen de letter van de wet en de geest van de wet. Probeer de geest als uitgangspunt te houden. En ten slotte, wees kritisch maar bescheiden. Het is begrijpelijk en ook legitiem als vanuit de publieke instituties regelmatig kritisch wordt meegekeken met initiatieven die publieke zaken aanpakken en met publiek geld (via bijvoorbeeld subsidies) aan de gang gaan. Maar wees daarbij wel voldoende bescheiden: beschadig de energie niet en houdt een gepaste afstand.

Bijlagen

GESPREKSPARTNERS

Anne-Marie Holthausen	inwoner Biest-Houtakker / voorzitter coöperatiebestuur Biest-Houtakker / voormalig voorzitter Belangenorgaan Biest-Houtakker
Ruud van Dam	projectleider mfa vanuit de gemeente Hilvarenbeek
Peer Verkuijden	wethouder gemeente Hilvarenbeek
Jo van de Pas	inwoner Biest-Houtakker / lid coöperatiebestuur / voormalig bestuurslid Belangenorgaan Biest-Houtakker
Corné van Aaken	inwoner Biest-Houtakker / lid coöperatiebestuur / voormalig bestuurslid Belangenorgaan Biest-Houtakker
Menno Jacobs	inwoner Biest-Houtakker / aspirant lid coöperatiebestuur
Arjan Mulders	inwoner Biest-Houtakker (nog inplannen) / Secretaris coöperatiebestuur
Ed van Hees	inwoner Biest-Houtakker / lid diverse werkgroepen / voormalig bestuurslid Belangenorgaan Biest-Houtakker
Stan Kerkhofs	inwoner Straten / voorzitter projectgroep Mooi Straten
Jan Waalen	inwoner Straten / lid projectgroep Mooi Straten
Jolande de Leeuw	medewerker gemeente Oirschot
Piet Machielsen	wethouder gemeente Oirschot
Frans Verstedden	Inwoner Straten / lid projectgroep Mooi Straten / voorzitter van ZLTO afdeling Oirschot-de Beerzen
Jan Waalen	initiatiefnemer Mooi Straten (groepsgesprek)
Stan Kerkhofs	initiatiefnemer Mooi Straten (groepsgesprek)
Ger Groes	initiatiefnemer Mooi Straten (groepsgesprek)
Paul Lelieveld	initiatiefnemer Mooi Straten (groepsgesprek)
Patrick van de Rijdt	ZLTO (groepsgesprek)
Paul Schellekens	Huis van de Brabantse Kempen (groepsgesprek)
Désiré van Laarhoven	Projectcoördinator SPPiLL, initiatiefnemer vanuit OVL
Michael Michiels	Voorzitter SPPiLL, voorzitter OVL, lid Innovatieve samenwerking gemeente Boxtel – SPPiLL
Peter van der Wiel	Wethouder gemeente Boxtel, voorzitter innovatieve samenwerking gemeente Boxtel – SPPiLL
Gerard Schönfeld	Hoofd Maatschappelijke Ontwikkeling, gemeente Boxtel, lid innovatieve samenwerking gemeente Boxtel – SPPiLL
Rob Dito	Lid dorpsraad Liempde, lid innovatieve samenwerking gemeente Boxtel – SPPiLL
Willem Marcelis	Voorzitter Leefbaarheidsgroep Gemonde
Hans Slegers	Penningmeester Leefbaarheidsgroep Gemonde
Leny de Pooter	Secretaris Leefbaarheidsgroep Gemonde
Ignas te Dorsthorst	Lid Leefbaarheidsgroep Gemonde
Ineke van Roosmalen	Gemeente Sint Michielsgestel, als contact persoon vanuit de gemeente betrokken bij de Leefbaarheidsgroep Gemonde

Mirjam Wijffels	Gemeente Sint Michielsgestel, als contact persoon vanuit de gemeente betrokken bij de Leefbaarheids-groep Gemonde
Ed Mathijssen	Wethouder Gemeente Sint-Michielsgestel (informeel gesprek)
Willy Thijssen	Streekhuis Het Groene Woud
Ad Pijnenborg	Voorzitter zorgcoöperatie Hoogeloon

BRONNEN

Gebruikte literatuur

- Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (2014). *De kracht van sociale innovatie*. Den Haag: Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid
- Baetens, T. (2013). *Ik is niks. Over vitale coalities rond wonen, zorg en leefbaarheid*. Den Haag: Uitgeverij SEP.
- Boelhouwer, J. (2013). Het leven is goed op het platteland. In: Steenbekkers, A. & Vermeij, L. (red.). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bolwijn, M. (2013). *Brabander neemt het over van gemeente – Rapportage ‘doe-democratie’ in Noord-Brabant*. In: Volkskrant. maandag 26 augustus 2013. pag. 10-11.
- Boutellier, H. (2011). *De Improvisatiemaatschappij*. Den Haag: Boom/Lemma.
- Brink, G. van den, Hulst, M. van, Graaf, L. de, Pennen, T. van der (2012). *Best persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk*. Den Haag: Boom Lemma Uitgeverij.
- Cox, S., Hartog, J. den, Hooghiemstra, E., Kuyper, H. de & Maas, H. (red.) (2013). *Zo doen we dat in Brabant. PON Jaarboek 2013*. Tilburg: PON.
- Custers, J. & Schmitz, G. (red.) (2012). *Zelfsturende vitale gemeenschappen. Ervaringen van de Proeftuin Zelfsturing*. Delft: Eburon.
- Denktank VNG (2013). *Van eerste overheid naar eerst de burger. Over maatschappelijke initiatieven die de lokale overheid uitdagen*. Den Haag: Vereniging voor Nederlandse Gemeenten.
- Graaf, L.J. de (2007). *Gedragen beleid. Een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht*. Delft: Eburon.
- Graaf, L.J. de, M.J. van Hulst & A.M.B. Michels (forthcoming). Enhancing Participation in Dutch Disadvantaged Neighbourhoods, *Local Government Studies*. Published online 30th April 2014.
- Gunsteren, H. van (2003). Stoppen. U kunt het, u wilt het, u doet het niet. Van Gennep.
- Hajer, M. (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Henst, C. (2014). *De participatiesamenleving in ontwikkeling. Een zoektocht naar de rol van de lokale overheid bij burgerinitiatieven*, masterscriptie bestuurskunde, Tilburg: Tilburg University
- Hendriks, F. (2003). Public, administration, theory and learning: interaction research as interpretation. In: *Administrative Theory & Praxis*. 25(3). pp. 393-408.
- Hilhorst, P., Lans, J. van der (2013). *Sociaal doe-het-zelven. De idealen en de politieke praktijk*. Amsterdam/ Antwerpen: Atlas Contact.

- Hirschman, A.O. (1970), *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to decline in firms, organizations and states*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Horlings, I. (2010). Creating capacity to act and sustainability in rural-urban regions: problem analysis. In I. Horlings (Ed.), *Vital coalitions, vital regions: Partnerships for sustainable, regional development* (pp. 157-175). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Houwelingen, P. van, Boele, A. & Dekker, P. (2014). *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ministerie van Binnenlands Zaken en Koninkrijksrelaties (2013). *De Doe-Democratie. Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Müller, Th., (2012). *Actief burgerschap in Drentse dorpen. Evaluatie*. Rotterdam: SEV.
- Oude Vrielink, M. J. & I. Verhoeven (2011). Burgerinitiatieven en de bescheiden overheid. *Beleid en Maatschappij*, 38 (4), pp 377-387.
- Ostaaijen, J.J.C. van, Horlings, I., & Stoep, H. van der (2010). Conditions for vital coalitions in regional development. In I. Horlings (Ed.), *Vital coalitions, vital regions: Partnerships for sustainable, regional development* (pp. 157-175). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Planbureau voor de Leefomgeving (2013), *Leren van het energieke platteland. Lokale en regionale coalities voor duurzame plattelandsontwikkeling*, Den Haag: PBL uitgeverij.
- Het PON (2013), *Jaarboek 2013: zo doen we dat in Brabant: ondernemende burgers in deze tijd*. Tilburg: PON.
- Putnam, R. (2000), *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Raad voor het Openbaar Bestuur (2012). *Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur.
- Raad voor het Openbaar Bestuur (2014). *Hoe hoort het eigenlijk? Passend contact tussen overheid en burger*. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2013). *Terugtrekken is vooruitzien. Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Salverda, I, M. Pleijte, R. van Dam (2014), *Meervoudige democratie: meer ruimte voor burgerinitiatieven in het natuurdomein*. Wageningen: Alterra.
- Spapens, P. (2012). *Samen sterk op z'n Brabants. De doe-democratie in de praktijk*. Oisterwijk: Oisterwijk 800.
- Spapens, P. (2013). *BUS-boekje Brabant. Een reis langs krachtige burgerinitiatieven*. Bilthoven: Celadon Uitgevers.

- Steenbekkers, A. & Vermeij, L. (red.) (2013). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sotarauta, M, L. Horlings & J. Liddle, (2012). *Leadership and change in regional development*. Oxon: Routledge.
- Stoep, H. van der (2014). *Stories becoming sticky. How civic initiatives strive for connection to governmental spatial planning agendas*. Dissertatie Wageningen University. Den Haag: Ipskamp drukkers.
- Stoker, G., V. Lowndes and L. Pratchett (2006) Diagnosing and remedying the failings of official participation schemes: The CLEAR framework, *Social Policy and Society* 5 (2), 281-291.
- Stout, M. (2012). Towards a Relational Language of Process. *Administrative Theory & Praxis*, 34(3), pp. 407-432.
- Thissen, F. & Loopmans, M. (2013). Dorpen in verandering. In: *Rooilijn. Tijdschrift voor wetenschap en beleid in de ruimtelijke ordening*. Jg 46. nr 2. pp 80-89.
- Verba, S., Schlozmann, K. L., Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*. Harvard: Harvard University Press.
- Vermeij, L. (2013a). Veel verwacht van dorpskracht. In: Steenbekkers, A. & Vermeij, L. (red.). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeij, L. (2013b). Slotbeschouwing: maatwerk in de dorpen. In: Steenbekkers, A. & Vermeij, L. (red.). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wijdeven, T. M. F. van de, Cornelissen, E. M. H., Tops, P. W. & Hendriks, F. (2006). *Een kwestie van doen? Vitale coalities rond leefbaarheid in steden*, Rotterdam: SEV.
- Wijdeven, T. M. F. van de, Cornelissen, E. M. H., Hendriks, F. & Tops, P. W. Vitale coalities, gewoon een kwestie van doen? Over het ontstaan en voortbestaan van vitale coalities rond leefbaarheid in steden. In: Cornelissen, E. M. H. & Frissen, P. H. A. (eds.) (2007). *Betoverend bestuur. Legitimiteit, vitaliteit, meervoudigheid*. Den Haag: Lemma, p. 159-180.
- Wijdeven, T.M.F. van de (2012). *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. Delft: Eburon.
- Wijdeven, T.M.F. van de, Graaf, L.J. de & Hendriks, F. (2013). *Actief burgerschap: lijnen in de literatuur*. Tilburg: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.
- Xanten, H. van, Schonewille, J., Engelen, J. & Maat, J.W. van de (2011). *Sterke verhalen. Burgerinitiatieven voor voorzieningen in kleine dorpen*. Rotterdam: SEV.
- Yetano, A., Royo, S., Acerete, B. (2010). What is driving the increasing presence of citizen participation initiatives? *Government and Policy*, 28(5).

- Zouridis, S. (2003). A quest for practical theory: theory and interaction research in a Dutch city. In: *Administrative Theory & Praxis*. 25(3). pp. 351-371.
- Zouridis, S. (2013). Prikken in praktijken, receptuur voor een reflectieve onderzoeksstrategie. In: Jong, H. de, Tops, P. & Land, M. van der. *Prikken in praktijken, over de ontwikkeling van praktijkonderzoek*, Den Haag, pp. 145-166.

Aanvullende bronnen ten behoeve van de cases

Mooi Straten

- www.mooistraten.nl
- Aantekeningen keukentafelgesprekken
- Aanwezigheid diverse malen bij bijeenkomsten Mooi Straten

Leefbaarheidsgroep Gemonde

- Gemeente Sint-Michielsgestel (2013), Economische foto Sint-Michielsgestel anno 2013.
- Website Leefbaarheidsgroep: www.LeefbaarheidsgroepGemonde.nl
- Website gemeente Sint-Michielsgestel: www.Sint-Michielsgestel.nl
- Website Brabants Historisch Informatiecentrum: www.bhic.nl
- Gemeente Sint-Michielsgestel (2013), Evaluatie IDOP Gemonde.
- Observaties en gesprekken tijdens diverse vergaderingen van de Leefbaarheidsgroep
- Diverse tussentijdse telefoongesprekken met Willem Marcelis.
- Verslagen van de vergaderingen van de Leefbaarheidsgroep in de periode september 2012 – december 2013.
- Observaties tijdens activiteiten van de Leefbaarheidsgroep, zoals de barbecue ter ere van de afronding van de IDOP Gemonde op 23 augustus 2013.
- Leefbaarheidsgroep Gemonde, 2014, Het IDOP heeft ons veel gebracht. De leefbaarheidsgroep gaat verder: Zorg voor Gemonde.

SPiLL

- Websites: www.Liempde.info, www.boxtel.nl, www.SPPiLL.nl
- Ondernemersvereniging Liempde (2009), Leefbaarheid van de kern Liempde en Noodzaak van economische ontwikkeling van het Liempdse centrum, masterplan.
- Agenda en verslagen van tenminste 10 vergaderingen stuurgroep innovatieve samenwerking SPPiLL – gemeente Boxtel.
- Agenda en verslagen van diverse projectgroepbijeenkomsten.
- Vergaderingen van de innovatieve samenwerking met de gemeente.
- Vergaderingen projectgroep Gastvrijcentrum (Liemt in Uitvoering).
- Rural Alliances presentatie 23 okt 2012
- Liemt lopt uit (Kerstmarkt 14 december 2012)

Bewonerscoöperatie Biest-Houtakker

- www.biesthoutakker.eu
- www.rondjegoirle.nl
- www.bd.nl
- www.brabant.nl
- "Perspectief 2013" (auteur: Ed van Hees)

SAMENVATTING

Over het onderzoek

‘Kernkracht - over doe-democratie in het landelijk gebied’ is een publicatie waarin we op basis van uitgebreid onderzoek actuele cases van doe-democratie in het Brabantse landelijke gebied ‘van binnenuit’ laten zien. Centraal in deze studie staan vier verhalen van initiatieven ‘van onderop’ waarin burgers en ondernemers in de lokale gemeenschap zelf publieke vraagstukken aanpakken. Vier vragen waren leidend in het onderzoek:

1. ‘Hoe ziet de doe-democratie in landelijk gebied eruit?’, meer precies: ‘Wat zijn de essentialia, de noodzakelijke ingrediënten, van dergelijke bewegingen van onderop?’
2. ‘Wat zijn aanvullende bevorderende factoren voor initiatieven in de lokale doe-democratie?’
3. ‘Wat zijn valkuilen en implicaties?’
4. ‘Wat zijn concrete aanbevelingen?’

Als onderzoeksbenadering is er gebruik gemaakt van een meerjarig *interactieonderzoek*. Dat vereist wellicht enige uitleg. Deze publicatie is slechts één van de resultaten van deze onderzoeksaanpak.

Interactieonderzoek

Bij interactieonderzoek gaat het kortgezegd om ‘het begrijpen van interacties door interacties’. Om de interacties in en rondom burgerinitiatieven te begrijpen zijn we de interactie als onderzoeker ook daadwerkelijk aangegaan met de mensen in de burgerinitiatieven. We hebben geen afstandelijke positie ingenomen, maar zijn frequent ter plekke geweest, en waren betrokken bij wat daar gaande was. Naast het begrijpen (het juist interpreteren) van wat er gaande is, is leren ook een belangrijke doelstelling van interactieonderzoek. Het doen van onderzoek gaat dan hand in hand met procesbegeleiding, advisering en coaching. Dit werd, zo begrepen wij vanuit de cases, ook gewaardeerd. De leerervaringen zijn dan ook direct en wederzijds: terwijl wij als onderzoekers leren van wat wij zien en horen, kunnen andere betrokkenen leren wat wij als onderzoekers (ook al tussentijds) ‘teruggeven’ vanuit ons onderzoek en eerdere onderzoekservaring.

Wij hebben over een periode van ongeveer anderhalf jaar vier initiatieven gevolgd, soms van heel dichtbij, soms van wat verder weg.

Vier verhalen

Er zijn vier cases onderzocht welke in deze rapportage verhalend zijn beschreven. Het gaat om het verhaal van:

1. *Mooi Straten*. In het gehucht Straten hebben vier initiatiefnemers nagenoeg de hele gemeenschap gemobiliseerd, om te verkennen welke richting het op moet. Het is langzaam maar zeker een breed gedragen beweging geworden, waarin boeren en burgers samen concrete projecten oppakken om een 'mooi(er) straten' te realiseren, waaronder opruimdagen, het plaatsen van een AED en tientallen zelfgemaakte landpoorten in de omgeving.
2. *Leefbaarheidsgroep Gemonde*. In het Brabantse kerkdorp Gemonde trekken jongeren weg en neemt de vergrijzing toe. Ook staan de lokale voorzieningen onder druk. Dit verhaal gaat over leefbaarheid in een klein dorp, waar tien actieve bewoners (georganiseerd onder de naam Leefbaarheidsgroep Gemonde) in samenwerking met de Gemonde gemeenschap, maar ook samen met de gemeente Sint-Michielsgestel optrekken en hun schouders zetten onder zestien projecten. Het is het verhaal van een zoektocht naar draagvlak, niet alleen binnen de lokale gemeenschap, maar ook bij instanties zoals het bisdom.
3. *De SPPILL van Liempde*. Dit verhaal gaat over het ondernemers- en bewonersinitiatief SPPiLL: Stichting Promotie Projecten in Leefbaar Liempde. Deze casus laat zien hoe initiatieven vanuit een groep ondernemers in samenwerking met de lokale gemeenschap en de gemeente Boxtel tot wasdom zijn gekomen. Het gaat naast leefbaarheid ook om het aantrekkelijker maken van het dorp Liempde voor toerisme en recreatie in en rondom Het Groene Woud. De samenwerking ging echter niet vanzelf. Er is heel veel energie voor nodig geweest en hobbels moesten worden genomen.
4. *Bewonerscoöperatie Biest-Houtakker*. In maart 2014 is in het dorp Biest-Houtakker een nieuwe multifunctionele accommodatie (mfa) geopend. Deze biedt onder meer ruimte aan de basisschool en kinderopvang, en is ook het nieuwe 'thuis' voor veel Biestse verenigingen. Vanuit de in 2012 opgerichte Bewonerscoöperatie Biest-Houtakker hebben de Biestenaren de ontmoetingsruimte ('Ome Toon') in het pand zelf vorm gegeven en nemen ze vanaf maart 2014 ook zélf de exploitatie ervan ter hand. De Biestenaren bouwen samen, en in coproductie met diverse (overheids)instanties, aan de leefbaarheid van hun dorp. De case laat zien hoe ze dat de afgelopen jaren hebben aangepakt.

Bevindingen

Ontwikkelfasen

Het eerste dat opvalt is dat de cases zich volgens een bepaald stramien – en steeds in een geheel eigen tempo – lijken te ontwikkelen (figuur 1).

Figuur 1: drie fasen van bewegingen van onderop

Initiatiefase	<i>Het initiatief wordt geboren. Hoewel het initiatief wordt vlotgetrokken door een bescheiden groep ondernemende kartrekkers en doorduwers vanuit de samenleving, kan het idee vele vaders/moeders hebben (zowel uit de leef- als systeemwereld).</i>
↓	
Groei(spurt)fase	<i>Een bescheiden groep burgers gaat met hart en ziel voor een initiatief en mobiliseert hiervoor (en hiermee) sociaal en institutioneel kapitaal. Het lokale netwerk wordt 'geactiveerd', en het initiatief raakt steeds breder lokaal gedragen.</i>
↓	
Structureringsfase	<i>Er ontwikkelt zich een organisatiestructuur: er worden werkgroepen gevormd rondom bepaalde thema's. Er komt een bestuur en er is een workflow, waarbij taken en verantwoordelijkheden zijn verdeeld. Ook de omgeving van het initiatief (of het persoonlijk netwerk van deelnemers aan het initiatief) krijgt een plek in de organisatiestructuur. Veelal wordt er in dit stadium een juridische (rechts)vorm gekozen, zoals een stichting of vereniging.</i>

Figuur 2: mogelijke vraagstukken na de structureringsfase

Professionalisering en verzakelijking	<i>Naast de vrijwillige inzet van bewoners wordt ook (betaalde) expertise ingehuurd. Het initiatief wordt meer onderhavig aan een belangenspel; publieke en private belangen lopen meer door elkaar.</i>
Institutionalisering	<i>Het initiatief wordt verder gestructureerd en wordt een 'institutie'. Het krijgt daarmee een onpersoonlijker karakter en vaart meer op de automatische piloot. De beweging van onderop komt tot stolling en er wordt meer gewerkt met ontstane normenkaars of (vuist)regels.</i>
Ad hoc structuren	<i>De overkoepelende organisatie van het initiatief blijft bestaan en nodigt mensen uit de gemeenschap uit met initiatieven te komen, waarbij weer diverse nieuwe (del)initiatieven kunnen ontstaan.</i>
Beëindiging of herrijzenis	<i>Verdere structurering van het initiatief kan er ook toe leiden dat de schwung uit het initiatief gaat, waardoor het initiatief eindigt of juist opnieuw herrijst. Het initiatief kan overigens om diverse redenen ophouden te bestaan: niet in de laatste plaats omdat de doelstelling is gehaald. Soms blijft het daarbij, of soms ontstaat juist door het stoppen van het ene initiatief ruimte voor een volgend.</i>

Tot en met het stadium van 'structurering' doorlopen alle cases een vergelijkbaar ontwikkelproces, zij het in andere tempo's (figuur 1). Daarna kunnen de initiatieven zich na verloop van tijd op diverse wijzen doorontwikkelen en kunnen er zich diverse typen vraagstukken aandienen (zie figuur 2).

Essentialia

Een van de belangrijke karakteristieken van de initiatieven is natuurlijk dat deze een zekere actiologica hebben: het zijn uitingen van *doe*-democratie. Veel initiatiefnemers hebben het over het genereren van 'energie' door doen. Daarmee bedoelen ze dat door het initiatief en het werk van de initiatiefnemers er in de lokale gemeenschap een (veelal positieve) energie wordt gegenereerd, en daarmee een bredere beweging wordt ingezet. De energie-opwekkers, en dat is iets dat breed werd onderschreven in de gesprekken, zijn toch vooral de personen die betrokken zijn (en worden) en de acties die plaatsvinden. Met andere woorden: deze energie komt dus niet zozeer voort uit bestaande (institutionele) *structuren*. Dat wil overigens niet zeggen dat structuren geen rol van betekenis hebben. Structuren doen er toe en hebben met name een kanaliserende werking. Ze zorgen ervoor dat de opgewekte energie van de initiatiefnemers gekanaliseerd wordt. Kortom, de personen en de (concrete handelingsgerichte) initiatieven van deze mensen wekken energie op, de structuur is hierbij secundair. In figuur 3 worden de noodzakelijke ingrediënten voor het genereren van deze energie weergegeven. Dit zijn de 'essentialia' voor bewegingen van onderop.

Figuur 3: essentialia voor bewegingen van onderop

<p>1. Pioniers zijn nodig</p>	<p><i>Cruciaal is dat er één of enkele pionierende types zijn die de kar trekken en andere mensen meekrijgen. Dit zijn veelal actieve en ondernemende types met veel uithoudingsvermogen. Vaak worden ze ook wel gezien als eigenwijze types. Ze hebben een sterk geloof dat het anders moet en anders kan en weten deze urgentie over te brengen op anderen. In feite zijn zij de bron van energie en steken het vuurtje aan.</i></p>
<p>2. Niet alleen, maar samen</p>	<p><i>De pioniers doen het niet alleen, maar samen met anderen. Naast de in het oog springende kartrekkers zetten ook veel anderen hun schouders onder de initiatieven, al dan niet in hiervoor opgetuigde structuren. Naast een bestuur functioneren er steevast diverse werkgroepen, die zelfwerkzaam zijn. Doorgaans zijn deze werkgroepen work driven en niet structure driven. Daarnaast zijn velen actief op een meer ad hoc basis.</i></p>
<p>3. Lokale gedragenheid</p>	<p><i>De kartrekkers en de actievelingen die meedoen weten draagvlak te creëren voor hun initiatieven en activiteiten. Het verhaal dat ze vertellen (en waar ze aan werken) klopt met de gevoelde (cultuurhistorische) identiteit van de gemeenschap. De kartrekkers vertellen een concreet en te bevatten verhaal, en handelen in lijn hiermee.</i></p>

Wat zijn verder nog bevorderende factoren (*drivers*) voor het op gang krijgen én houden van initiatieven in de lokale doe-democratie? We zagen hierbij vijf zaken sterk naar voren komen (figuur 4).

Figuur 4: bevorderende factoren van bewegingen van onderop

1. Zichtbare resultaten	<i>De doeners zijn zich er als geen ander van bewust dat showing (zichtbare successen) vaak beter werkt dan telling. Laat zien wat je doet, of laat anders in ieder geval zien wat je gedaan hebt.</i>
2. Openheid en uitnodiging	<i>Het gaat hierbij om de communicatie over wat er georganiseerd gaat worden, en over wat er gedaan is. De openheid heeft niet alleen betrekking op de resultaten, maar slaat ook op het 'laten kijken in de eigen keuken'. Naast openheid gaat het ook om een continue uitnodigende houding, niet alleen tot 'meepraten', maar juist ook tot 'meedoen'. En niet alleen tot 'meedenken', maar ook tot 'tegedenken'.</i>
3. Matchmaking en combineren	<i>'Iedereen is goed in iets', wordt in de initiatieven vaak als uitgangspunt gehanteerd. Het gaat om het herkennen van iemands kwaliteiten en interesses en hierop aan te sluiten. Een voldoende mix van expertises en interesses werkt bevorderend. Het gaat om denkers naast de doener, en om ook wat bedachtzamere types naast de pioniers.</i>
4. Ook 'buiten' aan het netwerk bouwen	<i>Verbreed en verstevig het netwerk niet alleen in de lokale gemeenschap, maar ook (ver) daarbuiten. Het aansluiten bij (professionele) netwerken en contacten zoeken met instanties 'out there' zorgt voor nieuwe kennis en nieuwe kennissen.</i>
5. Ondersteuning en rugdekking van (overheids)instanties	<i>Het gaat hierbij niet alleen om het ondersteunen van de initiatieven door middel van subsidies ('geld helpt'), ook gaat het om andere faciliteiten zoals het beschikbaar stellen van een ambtenaar of aanbieden van kennis en expertise (know how). Naast ondersteuning zien we ook dat een bestuurder niet alleen persoonlijke aandacht maar ook bestuurlijke rugdekking aan een initiatief geeft.</i>

Valkuilen en implicaties

Naast bevorderende hebben we ook belemmerende factoren waargenomen. Immers, het gaat allemaal niet vlekkeloos en 'doen' in het landelijke gebied is niet zonder problemen en vraagstukken. Toch is het van belang en interessant om op basis van de onderzochte cases in te gaan op valkuilen en implicaties van 'doen' in het landelijk gebied. We hopen dat deze wellicht kunnen dienen als inspiratiebron voor (het begrijpen van) productieve interacties elders. We bespreken vier soorten valkuilen en implicaties.

Figuur 5: valkuilen en implicaties van bewegingen van onderop

1. Persoonlijke kwesties	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Het belang en de energie van enkele individuen, maakt ook kwetsbaar. Kartrekkers branden hard, maar hebben daarmee ook een verhoogde kans om 'op te branden'.</i> • <i>Een opvolger voor de kartrekkers is vaak lastig te vinden.</i>
2. Gemeenschaps-kwesties	<p><i>In kleine hechte gemeenschappen...:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>... is het lastig om (direct) aan te kaarten of er in of rond-om het initiatief persoonlijke belangen meespelen</i> • <i>... blijft 'oud zeer' regelmatig lang hangen.</i> • <i>... spelen diverse (potentiële) in- en uitsluitingsmechanismen.</i>
3. Institutionele kwesties	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Risico op een 'verlengstuk van de overheid'-imago</i> • <i>Het lastig kunnen 'doorpakken' in samenwerking met instanties blijft een moeilijk punt voor veel doeners.</i> • <i>Snelle doorstroom van contactpersonen vanuit instanties is lastig.</i> • <i>Gemeenten worstelen nog steeds met de vraag hoe passend om te gaan met dit soort initiatieven.</i> • <i>Na het 'doen' vervallen is er het risico voor initiatieven te verworden tot een (formeel) praatcircuit.</i> • <i>Professionele, betaalde, ondersteuning van het initiatief kan leiden tot de spanningen bij deelnemers. En roept de vraag op: mogen deelnemers aan het initiatief er zelf aan verdienen?</i>
4. Democratische kwesties	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Doeners zijn van nature minder van het formeel verantwoord. Ze willen graag (snel) concreet resultaat, maar als je daarover geen of weinig verantwoording aflegt richting de gemeenschap bestaat de kans dat mensen zullen afhaken en de energie alsnog weglekt.</i> • <i>Zijn de kartrekkers en de bestuurders van het initiatief voldoende bezig om ook andersdenkenden en tegenstanders uit te nodigen om te discussiëren over het initiatief?</i>

Aanbevelingen

Welke concrete handelingsperspectieven kunnen we op het eind van deze rapportage, op basis van wat we gezien en gehoord hebben, meegeven aan diegenen die praktijken van doe-democratie een positieve impuls willen geven.

Voor de *doeners* in de initiatieven geldt:

1. Organiseer voldoende kritische geluiden! Dit betekent dat je naast medestanders, ook open moet blijven staan voor tegenstanders en/of dwarse denkers. Sluit je er niet voor af (ook al haalt het de vaart wat uit het initiatief).
2. Blijf mensen die (nog) niet direct betrokken zijn bij het initiatief benaderen en blijf (hen) vragen stellen. Meedoen is geen verplichting, maar een regelmatig

signaal aan minder direct betrokkenen dat je ten alle tijden oprecht welkom bent is belangrijk.

3. Blijf je realiseren dat het niet om jou of de organisatie gaat. Het initiatief richt zich op een bijdrage aan het publieke domein, gedragen door mensen die zich inzetten vanuit hun eigen motivatie. Vraag mensen dus niet alleen voor leeggevallen 'plekken' in het initiatief of voor specifiek taken. Maar: vraag ze 'wat wil je graag doen?', *what makes you tick?* en waar ben je goed in?
4. Nodig mensen op tijd uit in de 'cockpit' van het initiatief als oplossing voor het opvolgingsprobleem (en stop zelf op tijd). Veel van de expertise in dergelijke initiatieven is 'al doende geleerd', en nieuwe mensen moeten voldoende tijd hebben om te leren.
5. Wees transparant over (mogelijke) privé belangen. Hoe lastig het ook is om dit thema bespreekbaar te maken, het niet bespreken is op den duur vaak nog lastiger.
6. Zorg voor een netwerk binnen, maar ook buiten de lokale gemeenschap. Veel ideeën, inspiratie, hulpbronnen (sociaal, politiek en economisch kapitaal) zijn natuurlijk te vinden in de eigen gemeenschap, maar trek er ook op uit. Het levert regelmatig wat op.
7. Vergeet niet dat het simpelweg leuk is om te mee te doen – lol is een zeer rijke energiebron. Vergeet dus niet je successen ook te vieren.

Voor met name *overheidsinstanties* is het zaak om te komen tot een (nieuwe, stevig verankerde) cultuur van productieve interactie met dergelijke initiatieven. Het gaat hieronder om punten die geformuleerd zijn voor bestuurders, ambtenaren, en vanuit de overheid aangestuurde professionals.

1. Wees present. Dat wil zeggen, wees als betrokken bestuurder, ambtenaar of professional aanwezig bij voor het initiatief betekenisvolle momenten. Het betekent ook dat je als bestuurder of ambtenaar zelf de interactie met mensen van dit soort initiatieven aan moet gaan om te begrijpen wat er speelt.
2. Leef je in. In feite gaat het hierbij zowel om een houding als om een vermogen. Toon empathie waar mogelijk en verplaats je als bestuurder eens in de actieve doeners.
3. Hanteer het subsidiariteitsprincipe. Je zou hierbij kunnen spreken van hands-off bestuur. Als bewoners of ondernemers het zelf kunnen regelen, laat ze het dan ook lokaal regelen. Wat bewoners willen en kunnen, laat ze dat vooral ook doen.
4. Geef waardering. Als bestuurder of ambtenaar is het vaak een kleine moeite om publiekelijk je waardering te tonen voor de energie die (veelal) vrijwilligers steken in een burgerinitiatief. Dit heeft niet alleen voor een breder publiek betekenis, maar is ook betekenisvol voor de mensen van het initiatief zelf.
5. Bied helderheid. Wees duidelijk over wat wel en niet kan en wees je ervan bewust dat er verschil is tussen de letter van de wet en de geest van de wet. Probeer de geest als uitgangspunt te houden.

6. Wees kritisch maar bescheiden. Het is begrijpelijk en ook legitiem als vanuit de publieke instituties regelmatig kritisch wordt meegekeken met initiatieven die publieke zaken aanpakken en met publiek geld (via bijvoorbeeld subsidies) aan de gang gaan. Maar wees daarbij wel voldoende bescheiden: beschadig de energie niet en houdt een gepaste afstand.

